

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav světových dějin

Diplomová práce

Martin Dupal

Na vrcholu, či za zenitem moci?

**K působení Winstona S. Churchilla jako ministerského
předsedy Velké Británie v letech 1951–1955**

At the Top, or behind the Zenith of Power?

**To the Effect of Winston S. Churchill as the Prime Minister
of Great Britain in the Years 1951–1955**

Praha 2014

Prof. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.

Děkuji vedoucímu magisterské diplomové práce prof. PhDr. Martinu Kovářovi, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady, upozornění a připomínky.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 20. května 2014

Abstrakt

Diplomová práce „*Na vrcholu, či za zenitem moci? K působení Winstona S. Churchilla jako ministerského předsedy Velké Británie v letech 1951–1955*“ sleduje působení Winstona S. Churchilla během jeho druhého premiérského období v tomto období. Analyzuje jeho působení v oblasti zahraniční politiky, kde klade důraz hlavně na jeho vztah se Spojenými státy a jeho plány na jednání se Sovětským svazem, domácí politiku a jeho působení v čele konzervativní strany. Stručně pojednává o jeho vztahu a sporech s ministrem zahraničí Anthony Edenem a zdravotním stavu britského premiéra. Hlavní pozornost práce je věnována Churchillově schopnosti prosadit své myšlenky a plány ve všech oblastech jeho působení, jako vrcholného politika Velké Británie.

Klíčová slova: Winston Churchill, Anthony Eden, Dwight Eisenhower, Sovětský svaz, Spojené státy, Írán, Egypt, Bermudy, Studená válka, konzervativní strana.

Abstract

The diploma thesis „*At the Top, or behind the Zenith of Power? To the Effect of Winston S. Churchill as the Prime Minister of Great Britain in the Years 1951–1955*” examines the effect of Winston S. Churchill during his second term as Prime Minister of Great Britain. The thesis analyzes his effect on foreign policy, where the main emphasis is on the relationship with the United States, his plans for negotiations with the Soviet Union, domestic politics, and his tenure at the head of the Conservative Party. It briefly analyzes his relationship and disputes with Foreign Minister Anthony Eden, and the British Prime Minister’s medical condition. The main focus of the thesis is devoted to Churchill’s ability to promote his ideas and plans in all areas of his operations, as a leading politician of the Great Britain.

Key words: Winston Churchill, Anthony Eden, Dwight Eisenhower, Soviet Union, United States, Iran, Egypt, the Bermudas, the Cold War, the Conservative Party.

Obsah

ÚVOD.....	5
1. CESTA K MOCI.....	9
1.1 Volby v roce 1951.....	11
1.2 Nová vláda.....	14
2. STUDENÁ VÁLKA.....	16
2.1 Jednání s Trumanem.....	19
2.2 Eisenhower – naděje na změnu.....	22
2.3 Schůzka na Bermudách v prosinci 1953.....	24
2.4 Setkání s Eisenhowerem v roce 1954.....	29
2.5 Vztah ke sjednocující se Evropě.....	31
2.6 Churchill a Komunistická strana Velké Británie.....	35
2.7 Poslední pokus o setkání se Sověty na nejvyšší úrovni.....	36
3. ROZPAD IMPÉRIA.....	38
3.1 Předehra k suezské krizi.....	39
3.2 Krize v Íránu.....	43
3.3 Keňa.....	46
4. WELFARE STATE.....	49
4.1 Plán ROBOT.....	53
5. VZTAHY UVNITŘ KONZERVATIVNÍ STRANY A ZPŮSOB ŘÍZENÍ KABINETU.....	56
5.1 Snaha o odvolání z funkce.....	56
5.2 Způsob řízení vlády a domácí politika.....	60
6. REZIGNACE A SMRT.....	62
ZÁVĚR.....	64
PŘÍLOHA.....	67
POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA.....	68

Seznam použitých zkratk

AIOC	– <i>Anglo-Iranian Oil Company</i> – britsko-iránská ropná společnost
APOC	– <i>Anglo-Persian Oil Company</i> – britsko-iránská ropná společnost
BBC	– <i>British Broadcasting Corporation</i> – britská rozhlasová a televizní veřejnoprávní společnost
BP	– <i>British Petroleum</i> – britská ropná společnost
CIA	– <i>Central Intelligence Agency</i> – Ústřední zpravodajská služba, rozvědka Spojených států amerických
CPGB	– <i>Communist Party of Great Britain</i> – Komunistická strana Velké Británie
EOS	– Evropské obranné společenství
ESUO	– Evropské sdružení uhlí a oceli
HDP	– hrubý domácí produkt
IPC	– <i>Iraq Petroleum Company</i> – britská ropná společnost
KAU	– Keňská Africká unie
NATO	– <i>North Atlantic Treaty Organization</i> – Organizace severoatlantické smlouvy
NHS	– <i>National Health Service</i> – Národní zdravotní služba
ONG	– <i>The One Nation Group</i> – konzervativní poslanecký klub
OSN	– Organizace spojených národů
ROBOT	– návrh na změnu britské hospodářské politiky
SRN	– Spolková republika Německo
TUC	– <i>Trades Union Congress</i> – britská odborová federace
USA	– <i>United States of America</i> – Spojené státy americké
ÚV KSSS	– Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu

ÚVOD

Tématem této diplomové práce je analýza působení Winstona S. Churchilla ve funkci ministerského předsedy v letech 1951–1955. Málokteré opravdu významné osobnosti politických dějin, jejíž kariéra byla předčasně ukončena, se později podařilo navázat a navrátit se do nejvyšších politických funkcí. A právě W. Churchill byl jednou z nich. Úspěšný premiér v nejtěžším období v dějinách Velké Británie, kterého však voliči navzdory jeho nezanedbatelnému podílu na výsledku války brzy po jejím ukončení ne zvolili. Znovuzvolení do funkce premiéra přinesly W. Churchillovi až volby, které se konaly o šest let později. Politik tak mohl pokračovat v přerušené práci a podílet se na dalším dění ve Velké Británii i celé Evropě.

Právě Churchillovo druhé funkční období bude předmětem této diplomové práce. Cílem práce je zhodnotit druhé období Winstona S. Churchilla ve funkci premiéra Velké Británie. Pokusím se analyzovat Churchillovy názory a jeho vliv na události let 1951–1955. Přestože se v rámci zkoumání tohoto období nabízí množství zajímavých témat – například zahraniční politika W. Churchilla, jeho vnitrostátní působení nebo postoj W. Churchilla coby konzervativního politika k rozvíjejícímu se britskému sociálnímu státu – nejdůležitější otázkou pro tuto práci zůstává, zda byl tento stárnoucí politik (v době zvolení mu již bylo téměř sedmdesát sedm let) ve svém druhém premiérském období úspěšný či nikoliv. Pokusím se zhodnotit, zda byl W. Churchill v té době na vrcholu svých sil a úspěšně pokračoval v přerušené práci, nebo zda byl za zenitem své moci a jeho kariéra v té době již spíše upadala.

Práce je rozdělena do šesti kapitol, v nichž jsem se snažil analyzovat působení W. Churchilla v letech 1951–1955. V úvodu vymezuji téma a cíl této diplomové práce, metodologii práce a použité zdroje. V následujících kapitolách se zabývají historickými událostmi, které se odehrály během Churchillova politického působení. Zde jsem se snažil analyzovat Churchillovy názory, ale především jeho vliv na jednotlivé události zahraniční a domácí politiky. U každé historické etapy jsem si vždy položil otázku, jak významným hybatelem událostí Churchill byl. Jak velký dopad mělo jeho konání a názory, ať už na mezinárodní politiku v období začínající studené války, nebo na domácí dění v Británii.

Závěr práce obsahuje shrnutí dílčích poznatků z jednotlivých částí práce a celkové zhodnocení působení Winstona S. Churchilla jako premiéra Velké Británie

v letech 1951–1955.

Při heuristice jsem vycházel převážně z biografické literatury a dostupných primárních pramenů. Neopomenul jsem ani významné syntetické práce a relevantní odborné studie. Vzhledem k velkému množství prací, které se váží k osobnosti W. Churchilla, jsem základní důraz kladl na práce nejnovější. Pokud jsem pracoval se starší literaturou a studii, konfrontoval jsem zde obsažené informace a závěry s aktuálnějšími pracemi.

Vždy jsem se snažil přistupovat k primárním i sekundárním pramenům kriticky vzhledem k jejich autorovi, povaze a okolnostem vzniku. Neprováděl jsem však selekci podle politického ani ideologického zaměření autora.

Pokud jde o pramennou základnu, ze které jsem ve své práci vycházel, jednalo se o anglicky psané texty, které jsou volně dostupné na internetu. Čerpal jsem z internetových archivů britské konzervativní strany,¹ kde jsem ověřoval přesné znění volebních manifestů pro roky 1950 a 1951. Dalším významným zdrojem informací byl internetový portál Churchillova centra,² kde jsou dostupné přepisy jeho důležitých projevů. Pro ověření přesnosti těchto přepisů jsem použil zvukové záznamy Churchillových projevů, které jsou volně dostupné na serveru Youtube. Jako zdroj jsem také využil internetový archiv Pittsburské univerzity,³ kde se v sekci archivu evropské integrace také nalézají přepisy jeho projevů. Přesnost jsem opět ověřil podle dostupného zvukového záznamu. Dále jsem čerpal z pramenů uložených na internetových stránkách *Marxist Internet Archive*⁴ pro informace o dokumentech britské komunistické strany a z *Naval History and Heritage*,⁵ kde se nachází přepis zákona o půjčce a pronájmu.

Z tištěných, knižně vydaných pramenů jsem také použil korespondenci, kterou Churchill vedl s prezidentem Eisenhowerem mezi léty 1953–1955. V kritické edici, vybavená rozborem situace od britského historika Petera G. Boyle a poznámkovým aparátem, byla vydaná v roce 1990.⁶

Informace o jednotlivých dílčích problémech a událostech jsem čerpal ze studií, které

¹ Archive of Conservative Party Manifestos, dostupné v: <http://www.conservative-party.net/manifestos>

² The Churchill Centre and Museum at the Churchill War Rooms, London, dostupné v: <https://www.winstonchurchill.org/learn/speeches/speeches-of-winston-churchill/>

³ Archive of European Integration, dostupné v: <http://aei.pitt.edu>

⁴ Marxist Internet Archive, dostupné v: <http://www.marxists.org/history/international/comintern/sections/britain>

⁵ Naval History and Heritage, dostupné v: <http://www.history.navy.mil/faqs/faq59-23.htm>

⁶ BOYLE, P. G., *The Churchill-Eisenhower Correspondence, 1953-1955*, London 1990.

byly uveřejněny v odborných časopisech a jsou dostupné v digitální formě. Jednalo se převážně o periodika zabývající se historií, ale v omezené formě jsem použil i studie z časopisů jiných oborů.⁷ V ekonomické a sociální oblasti jsem také použil některé studie sborníku, který byl vydán doktorkou Fr. Carnevali a doktorkou J. M. Strangovou.⁸ Zde se přispěvatelé z různých oblastí (historie, ekonomie, sociologie atd.) snaží o co nejkompexnější pohled na Británii a britskou společnost ve 20. století.

Období předkládané diplomové práce bylo již mnohokrát zpracováno, byť se přímo tématu práce nedotýká. Většinou jde o zpracování dějin dvacátého století, nebo studené války,⁹ nebo třeba dějin britsko-amerických vztahů.¹⁰ Naproti tomu jsou úžeji zaměřené použité práce britského profesora moderních dějin Petera Hennessyho, které se zabývají poválečnými dějinami a padesátými léty v Británii,¹¹ profesora Dominica Sandbrooka, jehož práce se taktéž věnuje britským padesátým, ale i šedesátým létům¹², a souhrnná práce britských poválečných dějin profesora Davida Childse.¹³ Ovšem i tito autoři si tématu předkládané práce všímají pouze okrajově, jejich hlavní zájem leží jinde.

S ohledem na téma diplomové práce byly dále relevantní prameny zabývající se přímo osobností Winstona Churchilla a jeho životem. Detailnější informace o životě tohoto politika jsem čerpal z bohaté biografické literatury. Kromě prací menšího rozsahu¹⁴ se jedná především o dvě stěžejní biografie. První od britského profesora a Churchillova oficiálního životopisce Martina Gilberta a druhá od revizionistického historika Cliva Pontinga.¹⁵ Práce těchto dvou významných historiků jsou neopomenutelné při zkoumání jakéhokoliv období Churchillova života. Také pro tuto práci představovaly základní zdroj informací. Oba zmiňovaní autoři však představují protipóly poskytovaných informací. Protichůdné závěry

⁷ např.: *The Historical Journal, International Affairs (Royal Institute of International Affairs), Journal of Contemporary History, Twentieth Century British History*, nebo: *British Journal of Political Science*.

⁸ CARNEVALI, F., STRANGE, J. M. (ed.), *Twentieth - Century Britain. Economic, Cultural and Social Change*, London 2007, 2nd ed.

⁹ např.: GADDIS, J. L. *The Long Peace. Inquiries Into the History of the Cold War*. New York 1989, GADDIS, J. L. *We Now Know. Rethinking Cold War History*. New York 1997, atd. V češtině vydané, nebo do češtiny přeložené: DURMAN, K. *Popely ještě žhavé I. Válka a nukleární mír*. Praha 2004, GADDIS, J. L. *Studená válka*. Praha 2006, JUDT, T. *Poválečná Evropa. Dějiny od roku 1945*. Praha 2008, JOHNSON, P. *Dějiny 20. století*. Brno 1991, atd.

¹⁰ CHARMLEY, J. *Churchill's Grand Alliance. The Anglo – American Special Relationship, 1940 – 1957*. London 2009.

¹¹ HENNESSY, P. *Having It So Good. Britain in the Fifties*. London 2006 a HENNESSY, P., *Never Again. Britain 1945–51*. London, New York 2006.

¹² SANDBROOK, D. *Never Had It So Good. A History of Britain from Suez to the Beatles*. London 2006.

¹³ CHILDS, D. *Britain since 1945. A Political History*. London, New York 2006.

¹⁴ např. pozoruhodná a poměrně kritická práce od Sebastiana Hafnera: HAFNER, S. *Churchill*. Olomouc 1996, nebo velmi čtivě napsaná práce od Paula Johnsona: JOHNSON, P. *Churchill*. Brno 2010, atd.

¹⁵ GILBERT, M., *Churchill. Život*, Praha 2002; PONTING, C.: *Churchill*, Praha 1997.

Martina Gilberta a Cliva Pontinga často vycházejí nejen z rozdílného čtení téhož pramene, ale i jejich osobních přesvědčení a světových názorů. Proto je potřeba obě biografie konfrontovat s pramenem samotným i další odbornou literaturou. Zatímco Gilbert vyzdvihuje hlavně Churchillovy dobré stránky a úspěchy, a přestože nezamlčuje ani jeho slabiny a apolitické a osobní neúspěchy, vychází tento politik z jeho podání snad až příliš idealisticky. Pontingův Churchill je naproti tomu postava mnohem více rozporuplná a mnohdy kontraverzní. Ponting je mnohdy až příliš kritický. Zatímco Gilbert mnohé kontraverzní návrhy Winstona Churchilla vysvětluje jako pouhé nezávazné úvahy nebo rétorické obraty, kterými tento vynikající řečník chtěl pouze zaujmout své posluchače, ale jimiž ve skutečnosti sledoval jiný cíl, Ponting naopak často témuž přisuzuje velkou důležitost a pokládá je za hlavní část Churchillových úvah.

1. CESTA K MOCI

Po porážce Německa v roce 1945 vyvstala ve Velké Británii otázka existence válečné koalice. Winston S. Churchill chtěl udržet koalici konzervativců a labouristů minimálně až do kapitulace Japonska (s čímž souhlasili ještě 18. května 1945 mimo jiné i přední představitelé Labouristické strany Clement Attlee¹⁶ a Ernest Bevin). Podporu této snahy hledal dokonce i v celonárodním referendu, o něj usiloval. Voliči by se sami rozhodli, zda si přejí, aby koalice dále pokračovala. Následná konference labouristů v Blackpoolu však vyslovila s jejím trváním nesouhlas a rozhodla o jejím ukončení. Poslední volby proběhly v Británii v roce 1935 a labouristé chtěli uspět.¹⁷

Sám Winston Churchill nakonec realisticky uznal, že koalici není možné udržet, a 23. května 1945 podal po pěti letech na postu premiéra Velké Británie do rukou krále Jiřího VI. (králem v letech 1936–1952) demisi. Král jej následně pověřil sestavením úřednické vlády (tentokrát složené pouze ze zástupců Konzervativní strany), která by vládla do řádných voleb.

První poválečné volby se konaly v červenci téhož roku.¹⁸ Churchill se s plným zápalem pustil do předvolebního boje. Hlavním bodem jeho snažení bylo varování před nebezpečím socialismu, které by nastalo po případném vítězství labouristů. Uznával sice, že labouristé již několikrát Británii vládli bez výrazného negativního dopadu,¹⁹ ale zároveň zdůrazňoval, že mezinárodní politická situace se významně změnila. Sovětský svaz byl v prosazování své zahraniční politiky mnohem jistější, důraznější a jeho vojska byla rozmístěna až k Labi. Spojené státy americké naopak v té době své vojáky z Evropy rychle stahovaly. Obavy také vyvolávala situace v Polsku, kde probíhalo znárodnění, změna hranic a perzekuce nekomunistické politické elity a odboje. Winston Churchill prezentoval socialismus jako útlak a omezení veškeré svobody a kreativity. Nevěřil, že by mohl být jakkoliv slučitelný s britským životním stylem. Dopustil se však chyby. Přirovnal politickou policii, kterou by podle něj labouristická vláda musela následně nevyhnutelně zřídit, ke gestapu.²⁰ Toto jeho přirovnání bylo veřejností negativně přijato a bylo jedním z důvodů,

¹⁶ Clement R. Attlee (1. hrabě Attlee) byl předsedou labouristické vlády v letech 1945 až 1951. Viz *Number10* [online]. Past Prime Ministers. Clement Attlee [cit. 20. 10. 2012]. Dostupné z: <http://www.number10.gov.uk/past-prime-ministers/clement-attlee/>

¹⁷ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 776–777; PONTING, C.: c. d., s. 645–646 ; PELLING, H., *The 1945 General Election Reconsidered*, *The Historical Journal*, 1980, Vol. 23, No. 2, s. 401.

¹⁸ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 776–777.

¹⁹ Poprvé krátce od ledna do listopadu 1924, podruhé od června 1929 do srpna 1931. Premiérem byl Ramsay MacDonald.

²⁰ Tento projev pronesl Churchill v rozhlasovém vysílání 4. června 1945. V překladu Z. Hrona: „Museli by se (labouristé pozn. M. D.) spoléhat na jakési gestapo, nepochybně řízené v počátečním období

proč konzervativci pod jeho vedením volby prohráli. Následně se ukázalo, že toto jeho varování bylo skutečně přehnané.²¹

Dne 25. července 1945 přerušili W. Churchill a C. Attlee účast na Postupimské konferenci, aby se mohli zúčastnit vyhlášení výsledků voleb. Možnost, že se Churchill již na svou pozici nevrátí, připouštěl jen málokdo, neboť se všeobecně předpokládalo, že konzervativci v čele s válečným vítězem Churchillem vyhrají. S velkým náskokem však vyhráli labouristé (viz tabulka v příloze), kteří nasadili do voleb 604 kandidátů. To bylo o mnoho více než kdykoliv předtím.²² Churchill se tak stal prvním úspěšným válečným vůdcem Velké Británie 20. století, kterého voliči v následujících volbách odmítli.²³

Jedním z hlavních důvodů prohry konzervativců byla zřejmě generační výměna. K volbám se totiž dostavilo velké množství voličů, kteří v předchozích volbách roku 1935 ještě neměli právo volit. Tito lidé dospívali za války, kdy byly z důvodu překonávání válečných těžkostí upozaděny třídní rozdíly (v Británii tradičně velké). Tito voliči již nechtěli návrat k předválečnému stavu, kdy panovala velká společenská nerovnost. Zároveň se také obávali nezaměstnanosti a opakování velké krize z třicátých let. Se všemi těmito problémy si lidé Konzervativní stranu spojovali.²⁴ K volbám se také neregistrovalo mnoho vojáků, u nichž byl Churchill jako válečný vůdce velmi oblíben.²⁵ Proto ani velká Churchillova popularita nemohla výsledek voleb příliš změnit. Výše zmíněné faktory tak měly na výsledek voleb s největší pravděpodobností mnohem větší vliv než Churchillova chyba v přirovnání případné politické policie ke gestapu.²⁶

Zklamaný Churchill se nyní ve svých 70 letech stal vůdcem opozice. Mezitím se věnoval psaní pamětí, ale také světové politice. Pronášel projevy, ve kterých byl kritický k přílišné vstřícnosti k Sovětskému svazu, upozorňoval na zhoršující se postavení států

velmi humánně. A to by zničilo názorovou různost v samém zárodku, překazilo by kritiku, už když by zvedala hlavu...“ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 778; PONTING, C.: c. d., s. 648; PELLING, H., c. d., s. 404; FRANKLIN, M., LADNER, M., *The Undoing of Winston Churchill: Mobilization and Conversion in the 1945 Realignment of British Voters*, in: *British Journal of Political Science*, 1995, Vol. 25, No. 4. s. 431.

²¹ Churchill se však spíše obával způsobu labouristické realizace sociálního programu než socialismu jako takového. Zvláště když sami konzervativci měli vlastní program národního pojištění, výstavby bytů a bezplatné lékařské péče. Širší veřejnosti však tyto snahy konzervativců a Churchilla osobně nebyly příliš známy. GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 780.

²² Výsledky vyhlásil v rádiu 26. července 1945 veterán labouristů a významný člen odborů James Chuter Ede. MCCULLOCH, G., *Labour, the Left, and the British General Election of 1945*, in: *The Journal of British Studies*, 1985, Vol. 24, No. 4. s. 465 a s. 468.

²³ Po búrské válce v roce 1900 vyhrál opět volby lord Salisbury a v roce 1918 po první světové válce David Lloyd George. PONTING, C.: c. d., s. 649.

²⁴ Zahraněční politika, Churchillovo velké téma, většinu voličů příliš nezajímala. Spíše toužili změnit sociální poměry v Británii. Po válce byl příklon k levici v Evropě všeobecně silnější, což bylo způsobeno nejen válečným strádáním, ale i větší tolerancí k SSSR jako válečnému spojenci, který se významně zasloužil o porážku nacistického Německa. FIELDING, S., *What Did 'The People' Want?: The Meaning of the 1945 General Election*, in: *The Historical Journal*, 1992, Vol. 35, No. 3. s. 635.

²⁵ FIELDING, S., c. d., s. 628–629.

²⁶ FRANKLIN, M., LADNER, M., c. d., s. 425.

tzv. východního bloku, zasazoval se o to, aby Británie uznala nově vyhlášený stát Izrael,²⁷ podpořil vyslání britských vojáků do začínající Korejské války a apeloval na větší integraci Evropy po vojenské i ekonomické stránce. Na další příležitost být hlavou britské vlády si musel dalších šest let počkat.

1.1 Volby v roce 1951

Dne 25. října 1951 vyhrála britská Konzervativní strana všeobecné volby, ve kterých sice nezískala nejvíce hlasů (47,97 % oproti 48,78 % konkurenční Labouristické strany), ale díky systému přepočítávání hlasů na mandáty nakonec zvítězila. Obdržela 321 křesel, zatímco labouristé jich dvacet ztratili a museli se spokojit pouze s 295 křesly. Konzervativní strana si naopak polepšila o dvacet dva křesel. Liberálové jich získali pouze šest, irští nacionalisté (*Irish Nationalist*) dvě, irští labouristé (*Irish Labour*) jedno a komunisté žádné (viz příloha).²⁸ Volby se konaly jen osmnáct měsíců po volbách předchozích, v nichž naopak labouristé o pouhých pět míst před konzervativci v parlamentu zvítězili. Nové volby proto vyhlásil ministerský předseda Clement Attlee s vidinou zlepšení výsledku a získání náskoku před konkurenční Konzervativní stranou.²⁹

Vše ale nakonec dopadlo jinak. Konzervativci se na nové volby, na rozdíl od labouristů, velmi dobře připravili, lépe využili hlasování pomocí pošty a jejich předseda, v té době již téměř sedmdesátisedmiletý Winston S. Churchill, který cítil, že tentokrát jde možná o poslední příležitost, kdy bude moci aktivně zasáhnout do vysoké politiky, se téměř denně účastnil předvolebních mítinků.³⁰

Labouristům naopak uškodilo mimo jiné vypuknutí Korejské války a s ní spojené zvýšení nákladů na zbrojení, za které byli kritizováni, a to nejen britskými komunisty, ale i částí svých vlastních členů.³¹

Problémy se objevily také při zavádění jednotlivých prvků sociálního státu, které

²⁷ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 807; PONTING, C.: c. d., s. 669–670.

²⁸ K britským volbám ve druhé polovině čtyřicátých a první polovině padesátých let 20. století viz LIVINGSTON, W., S., *British General Elections and the Two-Party System, 1945–55*, in: *Midwest Journal of Political Science*, 1959, Vol. 3, No. 2, s. 168–187; ZWEINIGER – BARGIELOWSKA, I., *Rationing, Austerity and the Conservative Party Recovery after 1945*, in: *The Historical Journal*, 1994, Vol. 37, No. 1, s. 173–197; podrobně k britským volbám v letech 1945–1983 viz WORCESTER, M., *The Polls: Britain at the Polls 1945–1983*, in: *The Public Opinion Quarterly*, 1984, Vol. 48, No. 4.

²⁹ CHILDS, D., *Britain since 1945. A Political History*, London, New York 2006, s. 415; PONTING, C.: c. d., s. 676–679; GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 822–823.

³⁰ Konzervativcům také pomohlo špatné počasí a tím i nižší účast voličů. CHILDS, D., c. d., s. 47; GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 821–823.

³¹ Toto bylo velkou zátěží hlavně pro britskou ekonomiku. PARK, J., *Wasted Opportunities? The 1950s Rearmament Programme and the Failure of British Economic Policy*, in: *Journal of Contemporary History*, 1997, Vol. 32, No. 3, s. 357; JUDT, T., *Poválečná Evropa. Dějiny od roku 1945*, Praha 2008, s. 151. Rozpory mezi členy Labouristické strany zaznamenalo i československé Rudé Právo. Rudé Právo, *K britským parlamentním volbám* [online]. Ročník 31, č. 255, s. 5. [cit. 20. 8. 2012]. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1951/10/28/5.png>

představovaly pro válkou vyčerpanou zemi příliš vysoké náklady. S kritikou se setkala především snaha o zavedení Národní zdravotní služby (*National Health Service*, NHS). Labouristům nepomohlo ani to, že po potenciálně vyhraných volbách slibovali její další rozvoj a zlepšení fungování.³²

Za nezdařenou lze považovat rovněž tu část předvolební kampaně labouristů, která byla zaměřená na otázku mezinárodních vztahů v rozvíjející se studené válce. Otázka bezpečnosti byla totiž Churchillovým velkým tématem a zde se mu opozice nemohla rovnat. Také myšlenka socialismu, hlavní ideová náplň labouristického programu, zažívala první trhliny, protože pravá podstata sovětského režimu začala být v té době stále zřejmější a svědectví o zruďném stalinském teroru známější. Roztržka Sovětského svazu s Titovou Jugoslávií oslabil socialistická a komunistická hnutí na celém světě, a tedy i v Británii.³³

Ve svém volebním manifestu proto konzervativci napadali labouristickou vládu za prosazování doktrinářského socialismu a za překážky, které kladla svobodnému podnikání. Kritizovali znárodnění,³⁴ kromě uhelného průmyslu, a zhoršení finanční situace země. Slibovali také zlepšení fungování samosprávy Skotska a Walesu.³⁵

Velký rétor Churchill, který nikdy nebyl příznivcem socialistických myšlenek, neváhal a na stinné stránky možného vývoje socialismu v Británii ve svých projevech poukazoval. Vyčítal labouristům „socialistické experimenty“, čímž měl na mysli hlavně znárodnování průmyslu a služeb a nedostatky při poválečné obnově země. Kriticky poukazoval také na ohrožení bezpečnosti země zanedbáním vývoje vlastních jaderných zbraní. V prvních dvou bodech mohl mít pravdu, ale ve třetím případě labouristům křivdil. Netušil tehdy, že britský jaderný program (který samozřejmě probíhal v utajení a začal již v lednu 1947) zdárně pokračuje, a dokonce se chýlí ke konci.³⁶

³² Jednalo se ve své podstatě o zestátnění nemocnic a vytvoření soustavy kvalitativně srovnatelné nemocniční sítě, která by odstranila dosavadní regionální rozdíly. KOVÁŘ, M., *Vznik a fungování britského sociálního státu v letech 1945–1951*, in: Dvacáté století, Ročenka Semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 245–264. Dále VEČEŘA, M., *Sociální stát, Východiska a přístupy*, Praha 1996, 2, s. 93.

³³ CHILDS, D., c. d., s. 49; Labouristická strana se velmi těžce přizpůsobovala změnám, které nastaly v mezinárodních vztazích po druhé světové válce. Velká část jejích členů a sympatizantů se s tímto „odklonem od Moskvy“ nedokázala smířit, jak poznamenává Peter Weiler: „*Pro labouristické hnutí jako celek lze toto období shrnout jednoduše – neochota opustit anglo-sovětské přátelství a zároveň neochota akceptovat anglo-americkou alianci.*“ WEILER, P., *British Labour and the Cold War: The Foreign Policy of the Labour Governments, 1945–1951*, in: *The Journal of British Studies*, 1987, Vol. 26, č. 1, s. 55.

³⁴ Anglická banka byla znárodněna v roce 1945, uhelný průmysl, letectví a doprava v roce 1946, výroba a rozvod elektrické energie v roce 1947 a plynárenství v roce 1948. GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 815.

³⁵ *Archive of Conservative Party Manifestos* [online]. 1951 Conservative Party General Election Manifesto [cit. 20. 8. 2012]. Dostupné z: <http://www.conservative-party.net/manifestos/1951/1951-conservative-manifesto.shtml>

³⁶ Celý program vývoje jaderné zbraně stál Británii 100 miliónů liber. HENNESSY, P., *Never Again. Britain 1945–51*, London, New York 2006, s. 268; PONTING, C., c. d., s. 676, o Churchillově zprávě pro Dolní sněmovnu viz GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 826. Vývoj britské atomové zbraně začal těsně před

Konzervativci – a Churchill především – se snažili vyvarovat minulých chyb. Příklad s gestapem, kterého se Churchill dopustil v roce 1945 a který Konzervativní straně i jemu osobně dost uškodil, se neopakoval. Winston Churchill tentokrát zvolil jemnější analogii s žebříkem a frontou, kterou zmínil ve svém rozhlasovém projevu 8. října 1951.³⁷

Konzervativní straně také velmi pomohlo, že Churchill, přes velké vymezování vůči labouristům a socialismu jako takovému, veřejně nepodporoval zrušení nebo větší omezení sociálního státu. Veřejnost tak nabyла dojmu, že pokud odevzdá volební lístek konzervativcům, hlasuje pro méně byrokratickou a ve všech ohledech lepší a úspornější verzi stávajícího systému. Konzervativce tak volili i voliči z nižších tříd, přestože Británie byla ekonomicky velmi vyčerpaná a stále byl nedostatek potravin, ošacení a přidělový (lístkový) systém stále platil.³⁸

Rovněž samotný program Konzervativní strany byl díky pozdějšímu ministru financí Richardu Austenu Butlerovi (baronovi ze Saffron Walden)³⁹ a jeho spolupracovníkům od války vylepšován a více orientován na budoucnost. Nutno dodat, že s tímto směřováním strany Churchill ne vždy souhlasil.⁴⁰ Butler (přezdívaný podle prvních písmen svého jména Rab) byl totiž jedním z hlavních tvůrců tzv. Průmyslové charty (*The Industrial Charter*), programového prohlášení Konzervativní strany z roku 1947, které bylo reakcí na – pro mnohé překvapivou – porážku ze strany labouristů v roce 1945. Charta reagovala především na jejich socialistickou politiku, k níž nabízela alternativy.⁴¹

Přestože tento dokument výrazně přispěl k rehabilitaci Konzervativní strany u britských voličů, Churchill ho zpočátku kategoricky odmítl. Dokument však byl na výroční konferenci konzervativců 2. října 1947 v Brightonu přijat a Churchill se tedy nakonec podvolil. Později dokonce považoval Butlera za jednoho z těch, kteří dokázali spojit tradiční hodnoty svobody jednotlivce s moderní formou sociálního státu.⁴²

předáním správy Řecka USA. Parlament nebyl informován. JOHNSON, P., *Dějiny...* s. 455.

³⁷ V překladu Z. Hrona: „*My jsme pro žebřík. Ať se všichni snaží ze všech sil šplhat nahoru. Oni jsou pro frontu. Ať každý čeká na svém místě, dokud na něho nepříjde řada.*“ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 822.

³⁸ HENNESSY, P., *Never...*, s. 192. Jak poznamenává D. Sandbrook ve své knize: „*Děti na počátku padesátých let nechápaly, co to znamená, když jejich rodiče vzpomínají na to, jak jedli pomeranče, ananasy a čokoládu. Ony samy se přitom mohly koupat jen v několika palcích vody a byly oblečené v levných a ošuntělých šatech.*“ SANDBROOK, D., *Never Had It So Good. A History of Britain from Suez to the Beatles*, London 2006, s. 48.

³⁹ Viz BBC [online]. Historic Figures [cit. 20. 10. 2012]. Dostupné z: http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/butler_rab.shtml

⁴⁰ ROSE, N., *Churchill. Nepoddajný život*, Praha 1995, s. 311.

⁴¹ Průmyslová charta se zavazovala k ochraně práv pracujících, přičemž zároveň kritizovala politiku Labouristické strany za vytváření velké, drahé a ve své podstatě neefektivní státní správy. Důležitý podle tohoto dokumentu nebyl protekcionismus, ale snaha o vytvoření rovných příležitostí pro každého. HENNESSY, P., *Having It So Good. Britain in the Fifties*, London 2006, s. 194–195.

⁴² Tamtéž.

1.2 Nová vláda

Dne 26. října 1951 pověřil král Jiří VI. Winstona Churchilla sestavením vlády. Již 28. října byla nová vláda ustanovena. Premiér Churchill jmenoval sám sebe ministrem obrany (stejně jako ve válečném období), Anthony Edena (prvního hraběte z Avonu) ministrem zahraničí (zastával tuto funkci již za prvního Churchillova premiérského působení v letech 1940–1945 a jako jeden z prvních kritizoval politiku appeasementu) a ministrem financí (kancléřem pokladu) Richarda A. Butlera,⁴³ který se za války podílel, či spíše měl podílet, na tzv. *Resistance plans*.⁴⁴ Ministrem pro výstavbu pověřil Churchill dalšího bývalého spolupracovníka z války (a budoucího premiéra v letech 1957–1963) Harolda Macmillana (prvního hraběte ze Stocktonu),⁴⁵ který měl zároveň pokračovat v labouristy započaté bytové výstavbě. Náčelníkem štábu ministra obrany se stal generálporučík sir Edward I. C. Jacob, jenž byl za války vojenským tajemníkem (*Military Assistant Secretary*) v Churchillově válečném kabinetu. Ministrem pro kolonie (státním tajemníkem pro kolonie) se stal Oliver Lyttleton (první vikomt z Chandosu).⁴⁶

Jako ústupek tradičnímu křídlu v Konzervativní straně byl Lordem strážcem tajné pečeti jmenován Robert Gascoyne-Cecil (pátý markýz ze Salisbury).⁴⁷

Poněkud rozporupně působilo Churchillovo protežování příbuzných. Ministrem zásobování byl jmenován jeho zeť Duncan E. Sandys (baron Duncan-Sandys)⁴⁸ a druhý zeť Arthur Ch. J. Soames (baron Soames), později poslední britský guvernér Rhodesie (dnes Zimbabwe), byl jmenován neoficiálním parlamentním osobním tajemníkem.⁴⁹

Opozice, ale často také jeho kolegové z Konzervativní strany, Churchillovi během druhého premiérského období vytykala, že je již příliš stár, nemocen a neúměrně holduje alkoholu.⁵⁰ V mnohém měli odpůrci sira Winstona⁵¹ pravdu. Churchill byl již opravdu starý

⁴³ Nutno dodat, že vztahy těchto tří mužů byly, hlavně v pozdější době, přinejmenším velmi komplikované. Zejména mezi Churchillem a Edenem, prototypem klasického anglického gentlemana s vynikajícím vzděláním (Eton, Oxford), vystupováním a vzhledem. Nakonec to byl právě Eden, kdo nejen naléhal na Churchillovo odstoupení ze zdravotních důvodů (mimo jiných), ale kdo jej také v dubnu 1955 ve funkci premiéra na zbytek volebního období vystřídal. Viz *Number10* [online]. Past Prime Ministers. Sir Anthony Eden [cit. 20. 10. 2012]. Dostupné z: <http://www.number10.gov.uk/past-prime-ministers/sir-anthony-eden/>

⁴⁴ Jednalo se o formu odporu při případném obsazení Británie nacistickým Německem. Butler měl být jedním z tzv. regionálních zástupců krále Jiřího VI.

⁴⁵ Viz *Number10* [online]. Past Prime Ministers. Harold Macmillan [cit. 20. 10. 2012]. Dostupné z: <http://www.number10.gov.uk/past-prime-ministers/harold-macmillan/>

⁴⁶ Churchill se při budování svého týmu snažil obnovit stav, který znal ze svého prvního premiérského působení. Chtěl, aby jeho spolupracovníci byli lidé, které dobře znal, a nejlépe takoví, s kterými již v minulosti spolupracoval. PONTING, C., c. d., s. 680; HENNESSY, P., *Having...*, s. 196.

⁴⁷ CHILDS, D., c. d., s. 56.

⁴⁸ *Oxford Dictionary of National Biography* [online cit. 20. 10. 2012]. Dostupné z: <http://www.oxforddnb.com/view/printable/39858>

⁴⁹ PONTING, C., c. d., s. 681.

⁵⁰ CHILDS, D., c. d., s. 56. Již v červnu 1947 se podrobil operaci kýly a od té doby musel nosit kýlní

a nemocný muž. Zhoršoval se mu sluch, během druhého premiérského mandátu byl několikrát postižen mozkovou příhodou⁵² a stávalo se také, že jeho pověstná energičnost a nadšení pro věc byly často střídány nezvyklou apatií. Zhoršující se zdravotní stav byl také jedním z hlavních důvodů Churchillova předčasného odstoupení z funkce. K tomu však bylo v době jeho usednutí do premiérského křesla ještě daleko. V té době byl plný sil a připraven využít svoji druhou šanci.

Ustanovení nového tzv. Churchillova mírového kabinetu tedy proběhlo velmi rychle, a tak se jeho první zasedání mohlo uskutečnit již 30. října 1951.⁵³

pás. PONTING, C.: c. d., s. 658.

⁵¹ Rytířem Podvazkového řádu se stal na žádost královny Alžběty II. až v průběhu svého mandátu v květnu 1953.

⁵² První silná mozková příhoda jej v průběhu druhého funkčního období postihla již 23. června 1953. PONTING, C., c. d., s. 682.

⁵³ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 824

2. STUDENÁ VÁLKA

Během svého druhého premiérského mandátu zaměřil Winston S. Churchill svou pozornost především na zahraniční politiku, v níž spatřoval hlavní směr vývoje poválečné Británie. Stěžejní ideou bylo prohloubení vztahu se Spojenými státy americkými a uspořádání summitu se Sovětským svazem (obzvláště úmrtí J. V. Stalina vyvolalo očekávání pozitivních změn v nové sovětské zahraniční politice).

Teorie zadržování komunismu Churchillovi příliš blízká nebyla. Domníval se, že by toto úsilí stejně nebylo dostačující a Západ již nikdy nebude tak silný jako dříve. Jednání se Sovětským svazem mělo podle Churchilla proběhnout co nejdříve. Nebylo by dobré čekat, až západní Evropa dosáhne opět dřívější převahy.⁵⁴ Winston Churchill se obával vypuknutí třetí světové války. Posílení obrany západního světa větší vzájemnou spoluprací a jednání se Sovětským svazem pokládal za nejlepší postup k odvrácení tohoto definitivního a pro lidstvo zničujícího konfliktu. Churchillovo úsilí však nakonec nedosáhlo cíle, schůzky s představiteli Sovětského svazu se nakonec neuskutečnily.

Ani prohlubování vztahu se Spojenými státy se nekonalo dle Churchillových představ. Přístup prezidenta Trumana⁵⁵ a později od roku 1953 Eisenhowera⁵⁶ nebyl takový, jak si představoval. Ani spolupráce se ministrem zahraničí (státním tajemníkem) Johnem F. Dullem,⁵⁷ kterého Churchill pokládal za příliš rusofobního,⁵⁸ nepřinesla požadované výsledky. Po zvolení generála Eisenhowera W. Churchill dokonce prohlásil „*[jsem] ... velmi znepokojen. Domnívám se, že se tím značně zvýšila pravděpodobnost války.*“⁵⁹

Vzájemné vztahy zhoršoval od roku 1953 i nový americký prezident Eisenhower, do něhož dříve vkládal Churchill velké naděje. Přestože si Eisenhower britského premiéra vážil, pokládal ho za starého muže již minulého světa, člověka, který již nedokáže přijímat žádné nové myšlenky a podněty.⁶⁰ Eisenhower se za války, jako vrchní velitel spojeneckých vojsk, příliš na názory britského premiéra neohlížel a pokračoval v tom i jako prezident.

Churchill si uvědomoval hrozící nebezpečí v podobě možného jaderného konfliktu a byl ochoten se Sověty jednat. Američané si hrozbu nepřipouštěli a upřednostňovali splnění

⁵⁴ KISSINGER, H., *Umění diplomacie, Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, Praha 1999, s. 480.

⁵⁵ Harry S. Truman byl 33. prezidentem USA v letech 1945 až 1953. Viz *The White House* [online]. Presidents [cit. 20. 10. 2012]. Dostupné z: <http://www.whitehouse.gov/about/presidents/harrystruman>

⁵⁶ Dwight D. Eisenhower byl 34. prezidentem USA v letech 1953 až 1961. Viz *The White House* [online]. Presidents [cit. 20. 10. 2012]. Dostupné z: <http://www.whitehouse.gov/about/presidents/dwightdeisenhower>

⁵⁷ John Foster Dulles byl ministrem zahraničí (státním tajemníkem USA) v letech 1953 až 1959.

⁵⁸ KISSINGER, H., c. d., s. 528; ROSE, N., c. d., s. 319; JOHNSON, P., *Churchill*, Brno 2010, s. 169.

⁵⁹ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 832, z překladu Z. Hrona.

⁶⁰ PONTING, C., c. d., s. 682.

některých podmínek, mezi něž patřilo například ukončení války v Koreji či vyřešení situace v Rakousku atd.⁶¹

Přestože sovětská, a potažmo komunistická propaganda jako celek, předhazovala W. Churchillovi, že on je jedním z hlavních strůjců studené války (zdůrazňovala projev ve Westminsterské koleji ve Fultonu ve státě Missouri 5. března 1946,⁶² kam přijel na pozvání prezidenta Trumana pro čestný doktorát), jeho hlavní snahou bylo naopak nebezpečí eskalace studené války zažehnat. Koneckonců i slavný fultonský projev, v němž zazněla mimo jiné známá věta o železné oponě od Štětína po Terst, měl název „Opyry míru“ (*Sinews of Peace*).⁶³ Jeho ústřední myšlenkou byl apel na užší spolupráci Británie se Spojenými státy ve všech směrech (nejen po stránce vojenské), nikoliv tedy „válečné štvání“ proti Sovětskému svazu. Churchillovou snahou byla pouze kritika J. V. Stalina za nedodržení slibů z konference v Jaltě, které měly určit další vývoj ve střední a východní Evropě.⁶⁴ Měl na mysli mimo jiné také tzv. Procentní dohodu, kterou navrhl Stalinovi 9. října 1944 při své návštěvě v Moskvě.⁶⁵

V projevu ve Fultonu vyzval W. Churchill Spojené státy americké k zastavení sovětské expanze, nikoliv však k útoku na Sovětský svaz.⁶⁶ Varoval zároveň před ohrožením Evropy (hlavně její západní a jižní části) komunisty, které oprávněně pokládal za pátou kolonu Sovětského svazu. Za nejvíce ohroženou považoval Francii a Itálii, kde měli v té době komunisté značný vliv,⁶⁷ a samozřejmě Řecko, které bylo v té době sužováno

⁶¹ KISSINGER, H., c. d., s. 528–529.

⁶² Kupříkladu (ve velmi extrémní formě) v druhé polovině 80. let v ČSSR ve velkém nákladu vydaná kniha sovětského historika V. G. Truchanovského. TRUCHANOVSKIJ, V. G., *Churchill*, Praha 1986. SSSR obvinil Churchilla, že chce uzavřít vojenské spojenectví s USA proti SSSR. Stalin v Pravdě vyčetl Churchillovi zasévání nedůvěry mezi spojenci a jeho apel na větší spolupráci mezi anglosaskými národy označil za rasistický. GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 797–798.

⁶³ *The Churchill Centre and Museum at the Churchill War Rooms, London* [online]. March 5, 1946. The Sinews of Peace, Westminster Colledge, Fulton, Missouri. [cit. 20. 8. 2012] Dostupné z: <https://www.winstonchurchill.org/learn/speeches/speeches-of-winston-churchill/1946-1963-elder-statesman/120-the-sinews-of-peace>; Původně se projev měl jmenovat Světový mír. GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 797.

⁶⁴ Fultonský projev, který byl přenášen rozhlasem po celých USA, byl ale rozporuplně přijat i v samotných Spojených státech. Mnozí Churchillovi vyčítali, že se snaží tlačit USA do příliš antisovětského postoje návrhem na vytvoření anglo-americké vojenské aliance a že tak zhoršuje vztahy se SSSR. Také odpůrci půjčky pro Attleeho labouristickou vládu (jednalo se o 4 miliardy dolarů) dostali další argument pro svůj zamítavý postoj. Prezident Truman, přestože po obdržení konceptu vyslovil s projevem souhlas, se od něj později distancoval (i když později v soukromí Churchillovi projev chválil). V Británii byla reakce také rozporuplná, a to i u části konzervativců (Eden, Macmillan, Butler). Viz ROSE, N., c. d., s. 314–315; PONTING, C., c. d., s. 662; GILBERT, M., *Churchill a Amerika*, Praha 2007, s. 365, 369, 374. Mnozí také namítali, že hlavním smyslem projevu je získání podpory od USA pro ekonomicky kolabující Británii a tím snaha udržet její imperiální panství ve světě. CHARMLEY, J., *Churchill's Grand Alliance. The Anglo – American Special Relationship, 1940–1957*, London 2009, s. 223. Tento projev však také přispěl k tomu, že se USA nestáhly z Evropy, jako v roce 1919. JOHNSON, P., *Dějiny...*, s. 426.

⁶⁵ Jednalo se o Churchillův pokus o záchranu střední a jihovýchodní Evropy před úplnou komunistickou nadvládou. DURMAN, K., *Popely ještě žhavé I. Válka a nukleární mír*, Praha 2004, s. 121.

⁶⁶ LUŇÁK, P., *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*, s. 68.

⁶⁷ Ve Francii dokonce Komunistická strana Francie mezi léty 1945–1947 zasedala ve vládě.

bratrovražednou občanskou válkou. Upozorňoval také na fakt, že Německo, které bylo po druhé světové válce materiálně i morálně zdevastované, by mohlo snadno podlehnout komunistické expanzi. Zmínil při té příležitosti chování sovětské správy ve svém okupačním sektoru Německa a Berlína, kde docházelo ve velké míře k protežování komunistů.⁶⁸

Podle Churchilla nemuselo ke druhé světové válce dojít, kdyby bylo světovými, hlavně britskými, francouzskými a americkými, politiky správně vyhodnoceno nebezpečí nacizmu. V nástupu komunismu viděl s tímto paralelu a obával se opakování s neblahými následky. Včasným jednáním s Hitlerem se mohlo podle Churchilla předejít následnému konfliktu a stejně tak by se mohlo včasným jednáním se Stalinem předejít válce další.⁶⁹

Sovětský svaz považoval Churchill v té době za hrozbu nejen pro poválečnou Evropu, ale i pro země jako bylo Turecko nebo Írán. Reagoval tak na skutečnost, že Sověti nezamýšleli dodržet dříve dohodnuté datum a rozhodli se v Íránu ponechat část své armády. Sovětská vláda také chtěla vyměnit vládu v Turecku za jinou, vstřícnější.⁷⁰

Churchill prosazoval ofenzivnější politiku západního světa vůči Sovětskému svazu. Případné hrozbě z jeho strany chtěl čelit užší vazbou na anglicky mluvící národy, což mělo ve skutečnosti znamenat užší vazbu mezi Británií a Spojenými státy. Způsob, jakým nahlíželi představitelé Spojených států na Sovětský svaz, však pokládal za příliš pasivní a mnohdy předpojatý. Teorie zadržování byla podle něj sice správná, ale v žádném případě nemohla být cílem, pouze prostředkem k jednání se Sovětským svazem. Preferoval vzájemnou dohodu (což byla i hlavní myšlenka fultonského projevu), která by umožnila předejít celosvětové nukleární katastrofě, jíž se Churchill velmi obával.⁷¹

O tom, jak si představoval vztah se Sověty, později opět hovořil na zasedání Dolní sněmovny 25. února 1954: „...naším cílem je mír a lze jej dosáhnout pouze prostřednictvím síly. Nemusíme se dát odradit tvrzením, že chceme mít oboje zároveň. Vždyť ve skutečnosti pouze tehdy, budeme-li mít oboje zároveň a současně, získáme naději, že dosáhneme vůbec něčeho z toho.“⁷²

Churchill byl přesvědčen, že Sověti rozumí pouze síle a jedině se silným protivníkem dokážou žít v míru. Věřil, že je třeba Sovětskému svazu vyslat jasný signál, že Británie, potažmo západní svět (čímž myslel hlavně Spojené státy a Velkou Británii), nemá agresivní úmysly, ale zároveň jsou dost silní, aby případnou agresi odvrátily. I tak je třeba chápat jeho

⁶⁸ PONTING, C., c. d., s. 661; GILBERT, M., *Churchill a Amerika...*, s. 372.

⁶⁹ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 796.

⁷⁰ GILBERT, M., *Churchill a Amerika...*, s. 368.

⁷¹ KISSINGER, H., c. d., s. 482. GADDIS, J. L., *Studená válka*, Praha 2006, s. 67.

⁷² V překladu Z. Hrona. GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 845.

názory na zbrojení a případné další vyzbrojování západního světa. K tomu měl sloužit i vlastní britský jaderný program, od kterého si W. Churchill hodně sliboval.⁷³

Britský premiér chtěl na jedné straně sovětského protivníka oslabit a zároveň se s ním dohodnout, nikoliv čekat na vhodný okamžik a poté ho zničit, jak uvažovali někteří američtí představitelé. Uvědomoval si, že Británie si nemůže dovolit takové nasazení zdrojů jako Spojené státy. Při takto vedené konfrontaci se Sovětským svazem by musela podlehnout.⁷⁴ Snažil se o určitou rovnováhu sil, samozřejmě pokud možno ve prospěch Západu. Již 11. listopadu 1951 proto informoval kabinet o svém rozhodnutí navštívit co možná nejdříve Spojené státy americké s úmyslem přesvědčit prezidenta Trumana o této koncepci.

2.1 Jednání s Trumanem

Před odjezdem do Spojených států na lodi *Queen Mary* (na konci roku 1951) navštívil ještě Winston Churchill Francii, aby ujistil její představitele, že Británie dále podporuje vznik Evropského obranného společenství (EOS),⁷⁵ přestože se z vlastních politických důvodů nemůže přímo zapojit a stát se jedním z členů. Zdůraznil, že přestože se tohoto projektu neměla britská armáda přímo účastnit, po politické stránce ho bude Británie – a on osobně – maximálně podporovat.⁷⁶

Po příjezdu do Spojených států na začátku roku 1952 se Churchill setkal s prezidentem Trumanem na jeho jachtě. Společně probírali zahraniční politiku, především válku v Koreji. Churchill uznale hodnotil americký postup při vedení této války a vzdal poctu padlým americkým vojákům. Dalším tématem rozhovoru byla Severoatlantická aliance (NATO) a počínající napětí kolem Suezského průplavu.⁷⁷

Winston Churchill se snažil jednat na Trumanově jachtě i při dalších schůzkách o prohloubení vztahu mezi Spojenými státy a Británií a o obraně západní Evropy. Opakoval

⁷³ ROSE, N., c. d., s. 316; HAFFNER, S., c. d., s. 137–146.

⁷⁴ KISSINGER, H., c. d., s. 483.

⁷⁵ Evropské obranné společenství (EOS), *European Defence Community* (EDC), byl pokus o vojenský pakt, který navrhl francouzský premiér René Pleven (tzv. Plevenův plán). Jeho členy měly být Francie, SRN, Belgie, Nizozemí, Lucembursko a Itálie. Vzhledem k tomu, že nebyl ratifikován v navrhující zemi, Francii, nevstoupil nikdy v platnost. Jeho hlavním účelem byla kontrola znovuvyzbrojeného Německa (pod kontrolou Rady Evropy) a posílení obrany Evropy z důvodu americké angažovanosti v probíhající Korejské válce a francouzské válce v Indočíně. USA podporovaly spíše začlenění německých ozbrojených sil do NATO, což se nakonec také v květnu 1955 stalo. NÁLEVKVA, V., *Světová politika ve 20. století*, Praha 2000, s. 11; LUŇÁK, P., c. d., s. 130–137; JUDT, T., c. d., s. 548. Ze začátku však USA projekt EOS podporovaly, protože by jim umožnil stáhnout podstatnou část svých ozbrojených sil z Evropy. CHARMLEY, J., c. d., s. 275.

⁷⁶ Churchill odmítal začlenění Británie do EOS, protože ho pokládal pro svoji zemi, kterou stále považoval za velmoc, za příliš svazující. GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 825; PONTING, C., c. d., s. 693–694.

⁷⁷ GILBERT, M., *Churchill a Amerika...*, s. 400.

svoji myšlenku na začlenění a znovuvybrojení Spolkové republiky Německo (SRN)⁷⁸ do evropských obranných struktur. Churchill byl přesvědčen, že je nutné překonat averzi proti SRN a Němcům jako takovým, která byla způsobena druhou světovou válkou, a Německo znovu integrovat, a to jak do evropské politiky, tak do vzniknuvších evropských obranných struktur. Jen tak lze čelit případné agresi Sovětského svazu a jeho satelitů, jež měly převahu v konvenčních zbraních. V otázce znovuvybrojení SRN však zůstával zdrženlivý. Lordu Beaverbrookovi napsal: „...ačkoli armády už přestaly být prostředky, jimiž se rozhoduje o osudu národů. ... německá armáda bude určitě existovat a doufám, že bude na naší straně, nikoli proti nám.“⁷⁹ Nebyl ale přesvědčen, že sjednocená mnohonárodní evropská armáda je zrovna to nejlepší řešení. Přikláněl se spíše k variantě „sdružení“ jednotlivých národních armád.⁸⁰

Při své návštěvě Spojených států amerických kritizoval W. Churchill Francii za nešťastný způsob, jakým vedla boje v Indočíně, díky nimž nebyla schopna plně dostát svým závazkům obrany Evropy. Vyjádřil také názor, že by bylo vhodné, aby v případném konfliktu bylo skutečně s britskou vládou konzultováno použití jaderných zbraní z letadel USAF, která by startovala z britského území. Narážel na fakt, že v té době již Británie disponovala vlastním jaderným arzenálem, který byl vyvíjen za předchozí labouristické vlády. Británie byla navíc v dosahu sovětských strategických bombardérů, zatímco Spojené státy nikoliv.⁸¹

V průběhu washingtonských jednání tak byla zveřejněna utajovaná dohoda, kterou Truman uzavřel v roce 1946 ještě s Attleem a podle níž nemělo být použito bez britského souhlasu atomových bomb z letadel dislokovaných na leteckých základnách ve východní Anglii.⁸²

Setkání s Trumanem bylo ale ve svém výsledku zklamáním a nedopadlo podle Churchillových představ. Očekával, že bude podobné, jako bývala jeho setkání s americkými prezidenty za druhé světové války. Byl však přijat poměrně chladně, stejně tak i jeho návrhy.

⁷⁸ Spolková republika Německo – SRN vznikla z americké, britské a francouzské okupační zóny v květnu 1949. V červnu 1951 oznámili západní spojenci ukončení válečného stavu s SRN. JUDT, T., c. d., s. 246. Dne 5. května 1955 byl zrušen okupační status SRN. LUŇÁK, P., c. d., s. 138.

⁷⁹ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 841. V překladu Z. Hrona.

⁸⁰ GILBERT, M., *Churchill a Amerika...*, s. 404.

⁸¹ Tamtéž, s. 826.

⁸² Jednalo se o strategické bombardéry B29 – Superfortress a novější B47 – Stratojet. Základny pronajala Británie USA na 99 let výměnou za několik desítek torpédoborců na základě smlouvy, která byla uzavřena za druhé světové války. V roce 1951 na těchto základnách sloužilo kolem 45 000 příslušníků americké armády a mnozí zde měli i své rodiny. HENNESSY, P., *Never...*, s. 356; GILBERT, M., *Churchill a Amerika...*, s. 365, 399.

Začal si uvědomovat, že vztahy, jaké si pamatoval z války, se už opakovat nebudou a Spojené státy americké již odmítají uznat Británii jako rovnocenného partnera.

Jednání s americkým prezidentem měla podle mínění W. Churchilla přinést také nové informace o jaderných zbraních. K tomu však nedošlo (podle McMahonova zákona z roku 1946 o zákazu poskytovat informace o jaderných zbraních jiným zemím to ani nebylo možné).

Churchill neuspěl ani ve svém odporu proti americkému návrhu na jmenování amerického admirála velitelem NATO v Atlantiku. Fakt, že země s kdysi nejmocnějším loďstvem na světě by mohla být vnímána jako neschopná ubránit si vlastní výsostné vody, pokládal za velkou újmu britské prestiže a navrhoval vrchním velitelem admirála královského námořnictva. Podařilo se mu ale pouze vyjednat ústupek, podle nějž by území do vzdálenosti hloubky mořského dna 182,9 metrů (100 sáhů) podléhalo svrchované kontrole velitelství Spojeného království.⁸³

Dalším Churchillovým neúspěchem vzešlým z návštěvy Spojených států byla marná snaha změnit nedávné americké rozhodnutí, podle kterého již nemohli britští důstojníci studovat na amerických vojenských školách, aniž by toto nebylo dovoleno dalším národům, např. Francouzům. Americké velení sice souhlasilo s ideou, že by měl mezi Spojenými státy a Británií existovat „zvláštní vztah“, zároveň ale zdůrazňovalo, že nikoliv na úkor jiných států NATO. Churchill s tímto nesouhlasil a zřejmě nechápal, nebo spíše nechtěl pochopit, proč by se s Británií mělo zacházet jako s jakoukoliv jinou zemí Severoatlantické aliance.⁸⁴

Při následném projevu v americkém Kongresu britský premiér připomněl, že Británie již nebude schopna dále sama zajišťovat bezpečnost Suezského průplavu. I symbolické kontingenty Francie, Spojených států a Turecka by podle něj byly přínosem k upevnění stability na Blízkém východě. Očekával totiž, že při případné eskalaci studené války zde může vzniknout ohnisko konfliktu, a srovnal zdejší situaci s právě probíhající válkou na Korejském poloostrově. Postup Spojených států dával za vzor, který by se měl na Blízkém východě opakovat, zde by však v jejich pozici byla právě Británie. Apeloval však na Spojené státy, aby převzaly roli garanta v této oblasti. Ty však odmítly.⁸⁵

⁸³ PONTING, C., c. d., s. 690 – 691; GILBERT, M., *Churchill a Amerika...*, s. 406.

⁸⁴ GILBERT, M., *Churchill a Amerika...*, s. 406, 407.

⁸⁵ ROSE, N., c. d., s. 319. Británie se v poválečném období snažila využít USA k prosazení svých vlastních zájmů, protože jejím představitelům bylo zřejmé (labouristům a později i konzervativcům), že sama na to nemá dostatek sil. WEILER, P., *British Labour...* s. 57.

Churchill také prohlásil, že Británie se vzhledem k ekonomické situaci bude muset podřídit politice Spojených států na Dálném východě.⁸⁶ Připomněl, že k odvrácení komunistické agrese je třeba ještě užší spolupráce mezi Spojenými státy a Británií⁸⁷ a zároveň mezi Francií a SRN. Velkou Británii viděl jako jakýsi most či koordinátora vztahů mezi Spojenými státy a pomalu se sjednocující (západní) Evropou.⁸⁸

Snahou W. Churchilla bylo také demonstrovat Sovětskému svazu, že Velká Británie navzdory svým potížím není bezbranná. Přestože tedy navrhl snížení britských výdajů na obranu, podnítil zároveň reorganizaci obrany samotných britských ostrovů a vzdálených Falkland. Je nutno připomenout, že přestože Churchill podporoval zvýšení obranyschopnosti Británie a západního světa jako celku, postavil se za návrh ministra Butlera na velké omezení nákladů na udržování britského kontingentu v SRN (ze 130 milionů liber ročně na 70 milionů). Tvrdil, že výdaje na obranu je třeba udržovat „v mezích našeho ekonomického potenciálu“,⁸⁹ ale zároveň nechtěl, aby klesly pod takovou hranici, při níž by se Británie již nebyla schopna v případě válečného konfliktu sama a úspěšně bránit.

2.2 Eisenhower – naděje na změnu

Od nástupu nového amerického prezidenta očekával Churchill posun v jednání, a to ať už se jednalo o „zvláštní vztahy“ mezi Británií a Spojenými státy, nebo o setkání se sovětským vůdcem (v té době ještě J. V. Stalinem). Naději v Churchillovi umocňoval i fakt, že Eisenhower byl za války vrchním spojeneckým velitelem v Evropě.⁹⁰ Churchillovo očekávání však opět nebylo naplněno. Stejně jako jeho předchůdce Truman, ani Eisenhower nebyl velkým stoupencem osobní diplomacie a dával přednost obvyklým diplomatickým vztahům.⁹¹

Churchill se setkal s Eisenhowerem ještě těsně před jeho uvedením do úřadu na konci roku 1952,⁹² aby projednali případné setkání se sovětským vůdcem. Naděje na jeho uskutečnění u Churchilla vzrostla poté, co Stalin v březnu téhož roku sám nabídl možnost

⁸⁶ GILBERT, M., *Churchill a Amerika...*, s. 403.

⁸⁷ Imperiální politika byla sice stále důležitá, ale nebezpečí průniku sovětského vlivu do západní Evropy nutilo Británii k většímu důrazu na spolupráci s USA. Svým způsobem toto vedlo k podřízení se jejich zahraniční politice. WALLACE, W., *British Foreign Policy after the Cold War*, in: *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944), 1992, Vol. 68, No. 3, s. 426.

⁸⁸ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 826–827.

⁸⁹ V překladu Z. Hrona. GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 831.

⁹⁰ Jak poznamenává J. Charmley ve své práci: „Churchill stále setrval v sentimentální víře ve zvláštní vztah (*Special relationship*) s Ikem, který vše vrátí do starých kolejí.“ Myšleno tím samozřejmě do období setkání „Velké trojky“, které však ani při setkání v Teheránu nebo v Jaltě nebylo rozhodně idylické. CHARMLEY, J., c. d., s. 272.

⁹¹ PONTING, C., c. d., s. 692.

⁹² Eisenhower se vzdal pozice vrchního velitele NATO, kterým byl jmenován v prosinci 1950, aby mohl za republikány kandidovat na post prezidenta. GILBERT, M., *Churchill a Amerika...*, s. 409.

ukončení studené války na principu vzájemného uznání sfér vlivů. Dodnes není zřejmé, co přesně Stalin touto nabídkou sledoval, protože k žádnému setkání na toto téma za Stalinova života nakonec nedošlo. Je možné, že stárnoucí diktátor skutečně uvažoval o nějaké nové mírové koexistenci dvou bloků, které by možná obětoval i kus svého vlivu mimo samotný Sovětský svaz.⁹³ Ať už byl Stalinův úmysl jakýkoliv, jeho návrh posílil Churchillovu ideu, že by se mohlo zopakovat zasedání v duchu „Velké trojky“ jako z dob válečného spolenectví. Churchill tedy se Stalinovým návrhem, který spočíval v neutralizaci Německa a stažení spojeneckých vojsk z jeho území, souhlasil. Spojené státy však byly kategoricky proti. Zatímco americké jednotky by se takto stáhly z kontinentu, sovětské by pouze ustoupily o několik set kilometrů východněji na území svých satelitů.⁹⁴ I kdyby se sovětská armáda stáhla až na území Sovětského svazu, měla by v případě válečného konfliktu mnohonásobně lepší postavení než americká. Je možné, že i toto hrálo roli ve Stalinových plánech, když předkládal svůj návrh.

Eisenhower byl k této myšlence skeptický a ke společnému setkání představitelů USA, Británie a Sovětského svazu již v období studené války skutečně nikdy nedošlo.⁹⁵ Nový americký prezident totiž (hlavně po Stalinově úmrtí, kdy naopak Churchill cítil velkou šanci na uskutečnění svého plánu) prosazoval myšlenku pouze bipolárního světa a vztahů Spojené státy americké – Sovětský svaz. Ostatní státy by v takovém uspořádání hrály pouze druhořadou roli. Churchillův sen o „zvláštním vztahu“ Británie se Spojenými státy se tak neuskutečnil. Dominance Spojených států amerických jako světové velmoci byla stále zřetelnější.⁹⁶

Na Eisenhowera neudělal velký dojem ani první britský pokusný jaderný výbuch v říjnu 1952 na souostroví Monte Bello.⁹⁷ Nedošlo k pokroku při výměně informací o jaderném zbrojním programu a v případě požadavku Británie ani na vyšší kontrolu amerických základen ve východní Anglii.⁹⁸

Úmrtí J. V. Stalina 5. března 1953 pokládal W. Churchill za příležitost k novému posunu ve vývoji vztahů Východ–Západ. Spatřoval v této situaci šanci na ukončení studené války (zatím ne na poražení Sovětského svazu, který byl v té době příliš silný). V rámci toho uvažoval dokonce o určité nové podobě locarnských dohod z roku 1925 (čili garanci hranic),

⁹³ KISSINGER, H., c. d., s. 511–520.

⁹⁴ LUŇÁK, P., c. d., s. 209

⁹⁵ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 833; ROSE, N., c. d., s. 319.

⁹⁶ ROSE, N., c. d., s. 316.

⁹⁷ V rámci operace Hurikán byl na souostroví Monte Bello u východního pobřeží Austrálie proveden, po dohodě s australskou vládou, první britský pokusný jaderný výbuch s náloží o síle téměř 25 kt. První pokusný výbuch termonukleární zbraně provedli Britové v květnu 1957 na tichooceánském Vánočním ostrově.

⁹⁸ PONTING, C., c. d., s. 693

čímž měl na mysli otupení francouzských obav z SRN a Němců, posílení jejich vzájemných vztahů a tím posílení západní Evropy jako celku.⁹⁹ Jaký bude kurz nového vedení Sovětského svazu, však v té době nikdo nevěděl. Nebylo totiž ještě jisté, kdo bude skutečným a dlouhodobým Stalinovým nástupcem.

Přestože Churchilla jeho odpůrci často označovali za válečného štváče, jeho hlavním cílem bylo naopak válce předejít, protože si uvědomoval ničivou sílu, jakou jaderné zbraně měly. Po Stalinově smrti dospěl k závěru, že je k Sovětskému svazu potřeba zaujmout úplně nový přístup. Věřil, že po jeho smrti bude svět bezpečnější. Nesouhlasil s tezí, že tehdejší podoba Sovětského svazu bude neměnná ještě další generace. Churchill zastával myšlenku, že se politika Sovětského svazu bude měnit a vyvíjet, či jako v každém velkém impériu pozvolna degenerovat a upadat. Byl přesvědčen, že komunistická ideologie, na které Sovětský svaz stál, je v úpadku a západní svět by měl neustále vědět, co přesně se za železnou oponou děje, včetně vývoje komunistické ideologie. Britský premiér chtěl reagovat pružně a tlak na Sověty podle okolností zvyšovat či snižovat. Nesouhlasil s neustálým otevřeným nepřátelstvím, které mělo vyústit buď v konečnou roztržku, nebo v konečný samovolný rozklad východního bloku kdesi v nedefinované a vzdálené budoucnosti. Chtěl jednat hned a aktivně ovlivňovat dějiny. Jako nejschůdnější shledal politiku uvolňování napětí, vzdálenou obdobu pozdější Nixonovy politiky *détente*.¹⁰⁰

V květnu 1953 Churchill napsal dopis Eisenhowerovi, v němž opět naznačil možnost setkání se Sověty, avšak Eisenhower stále nebyl této myšlence nakloněn. Neviděl v tomto postupu žádný přínos pro západní svět.¹⁰¹ Ovšem Churchill ve svém snažení neustal a ještě mnohokrát (bezúspěšně) na Eisenhowera ve své korespondenci naléhal.

2.3 Schůzka na Bermudách v prosinci 1953

Dne 11. května 1953 pronesl Churchill v Dolní sněmovně projev o nutnosti co nejrychlejšího setkání se Stalinovými nástupci či nástupcem. Obešel tak tehdy hospitalizovaného A. Edena (řídil v té době dočasně ministerstvo zahraničí sám, jejich vzájemnému vztahu to však jistě neprospělo). K tomuto kroku se odhodlal po dohodě s Eisenhowerem a francouzským premiérem René Mayerem. Návrh na brzké třístranné jednání Francie–Británie–USA byl původně Mayerův nápad, jenž s tím nejdříve seznámil Eisenhowera. Ten pak navrhl, aby se místem setkání staly Bermudy. Tyto ostrovy jsou

⁹⁹ HAFFNER, S., c. d., s. 139.

¹⁰⁰ KISSINGER, H., c. d., s. 530–533.

¹⁰¹ Churchill vedl pravidelnou korespondenci s Eisenhowerem od ledna 1953 do dubna 1955. BOYLE, P. G., *The Churchill-Eisenhower Correspondence, 1953-1955*, London 1990, s. 31–32.

dodnes součástí zámořského území Velké Británie a americký prezident je vybral jako alternativu k Churchillem zavrhnutému městu Presque Isle ve Státě Maine.¹⁰² Důležitost setkání s novým vedením Sovětského svazu v jakékoliv podobě si všichni uvědomovali. Bylo potřeba zjistit názory nového sovětského vedení. Zvláště poté, kdy bylo 27. července 1953 podepsáno příměří v Koreji a Moskva navíc od srpna téhož roku navrhla sérii diplomatických nót adresovaných Spojeným státům, Británii a Francii svolání summitu, jehož cílem by bylo projednání definitivního uzavření mírových smluv s Německem a Rakouskem.¹⁰³ Shodnout se ovšem případní účastníci nemohli na tom, na jakém místě a na jaké úrovni se mají setkání odehrát.

V květnu 1953 poslal Churchill Eisenhowerovi koncept telegramu,¹⁰⁴ který chtěl odeslat sovětskému ministru zahraničí V. M. Molotovovi.¹⁰⁵ Navrhoval, že by mohl odjet do Moskvy a setkat se s novým sovětským představitelem, a tak osobně poznat nové poststalinské vedení. V osobní schůzce viděl nejlepší možný způsob, jak se seznámit se smýšlením Stalinových nástupců. Eisenhower a státní tajemník Dulles však byli rezolutně proti. Spatřovali v tom totiž pouze možné zneužití sovětskou propagandou a žádná pozitiva. Podle Dullese a Eisenhowera bylo nejdříve důležité vybudovat silnou a jednotnou Evropu a teprve poté jednat se Sovětským svazem. Jinak by prý hrozilo oslabení Evropy a naopak posílení Sovětského svazu.¹⁰⁶ Churchill tedy od návštěvy Moskvy upustil, ale doufal, že tento návrh ještě jednou projedná na bermudském summitu.¹⁰⁷

Schůzka na Bermudách, kterou Churchill zorganizoval, se však nakonec musela odložit. Tehdy již sedmdesátiosmiletého britského premiéra postihl 23. června 1953 záchvat mozkové mrtvice. Navzdory brzkému zotavení zůstal po nějaký čas ochrnutý na polovinu těla. Nadiktoval tedy telegram určený americkému prezidentovi, v němž bermudské setkání odložil.¹⁰⁸

¹⁰² Původně však chtěl francouzský premiér svolat schůzku proto, aby mohl (společně s americkým prezidentem) naopak zmírnit Churchillovo nadšení pro schůzku se Sověty. Viz YOUNG, J. W., *Churchill, the Russians and the Western Alliance: The Three-Power Conference at Bermuda, December 1953*, in: *The English Historical Review*, 1986, Vol. 101, No. 401, s. 889.

¹⁰³ NÁLEVKA, V., *Studená válka*, Praha 2003, s. 85; GADDIS, J. L., *We Now Know. Rethinking Cold War History*, s. 133.

¹⁰⁴ BOYLE, P. G., *The Churchill-Eisenhower...*, s. 48.

¹⁰⁵ Vjačeslav Michajlovič Molotov, ministr zahraničí (lidový komisař) SSSR v letech 1939–1949 a 1953–1956.

¹⁰⁶ Pro Eisenhowera a Dullese byl SSSR natolik rozdílný svět, že nevěřili v přínos jakéhokoliv jednání, pokud by nebylo vedeno z pozice silnějšího partnera. LUŇÁK, P., c. d., s. 211.

¹⁰⁷ GILBERT, M., *Churchill a Amerika...*, s. 418–419.

¹⁰⁸ K dopisu přiložil i lékařskou zprávu, ve které jeho osobní lékař, doktor Moran, a specialista, doktor Brian, nedoporučují jeho cestu na summit. BOYLE, P. G., *The Churchill-Eisenhower...*, s. 81.

Churchillův zdravotní stav se rychle zlepšil. Již za dvacet čtyři dnů po záchvatu opět – byť neúspěšně¹⁰⁹ – vyzval Eisenhowera, aby souhlasil s uspořádáním summitu se Sověty, který obhajoval nutností zjistit úmysly nových sovětských vůdců.¹¹⁰ Měl tím na mysli především Malenkova,¹¹¹ který v mocenském boji po Stalinově smrti momentálně vítězil (jeho pozice se po pádu Lavrentije P. Beriji na jaře 1953 ještě více upevnila), a protože nikdy nebyl mimo území Sovětského svazu, byl pro Churchilla a další účastníky jednání nepředvídatelný.¹¹²

Na začátku října navrhl Winston Churchill přípravné jednání na Azorech, kde se chtěl setkat pouze s Eisenhowerem.¹¹³ Americký prezident ale odmítl s tím, že bude lepší dodržet harmonogram setkání, a zároveň chtěl, aby byli přítomni i zástupci Francie.¹¹⁴ Churchill se snažil přítomnosti Francouzů na Bermudách zabránit. Pokládal to za rušivý prvek své koncepce setkání velmocí, která se měla podobat setkání v Teheránu, Jaltě a Postupimi, kde zástupci Francie také nebyli přítomni. Eisenhower však na francouzském představiteli trval.¹¹⁵ Churchill tedy nakonec souhlasil, ale rozhodl se poslat francouzskému premiérovi úmyslně nevhodný, až urážlivý dopis na uvítanou. Britský velvyslanec v Paříži sir Oliver Harvey ho však odmítl předat.¹¹⁶

Summit na Bermudách se nakonec konal od 4. do 7. prosince 1953. Francii zde zastupoval nový premiér Joseph Laniel. D. Eisenhower byl při jednání velmi skeptický a ve vztahu se Sověty nepředpokládal žádné výrazné zlepšení. Předjímal dokonce zhoršení vztahů v bipolárně rozděleném světě. Obával se také provokací v Koreji a v západní Evropě a nevyklučoval v tomto případě použití jaderných zbraní ze strany Spojených států amerických.¹¹⁷ Churchill v této věci neodporoval, ale klidným ho to nenechalo, stejně jako Eisenhowerova snaha o přednesení projevu v OSN, v němž chtěl mimo jiné kritizovat v té době již stále rychleji se rozpadající evropský kolonialismus. Churchillovi se nakonec

¹⁰⁹ Mezitím proběhla schůzka ministrů zahraničních věcí USA, Británie (kterou za nemocného Edena zastupoval lord Salisbury) a Francie, na níž USA opět zdůraznily, že setkání se Sověty by bylo politicky zneužito ve prospěch SSSR. LUŇÁK, P., c. d., s. 212.

¹¹⁰ GILBERT, M., *Churchill a Amerika...*, s. 421.

¹¹¹ Georgij M. Malenkov byl v letech 1953 až 1955 premiérem (předsedou Rady ministrů) SSSR. Poté byl vystřídán Nikolajem A. Bulganinem, který byl z pohledu tehdejšího generálního tajemníka ÚV KSSS Nikity S. Chruščova více ústupný.

¹¹² BOYLE, P. G., *The Churchill-Eisenhower...*, s. 86.

¹¹³ Navrhl mu to v dopise ze 7. října 1953. BOYLE, P. G., *The Churchill-Eisenhower...*, s. 89.

¹¹⁴ YOUNG, J. W., *Churchill, the Russian...* c. d., s. 898.

¹¹⁵ USA požadovaly, aby na konferenci byli přítomni zástupci důležitých západních zemí, mezi něž zahrnovaly i Francii. Eisenhower a jeho vláda odmítali nahlížet na Británii jako na stát tak významný, aby kvůli němu na takto důležitých konferencích úplně ignorovaly Francii. CHARMLEY, J., c. d., s. 272.

¹¹⁶ PONTING, C., c. d., s. 706–707.

¹¹⁷ Eisenhower atomové zbraně v Korejské válce ve skutečnosti zřejmě použít nechtěl, pouze se snažil klamat. JOHNSON, P., *Dějiny...*, s. 499. Eisenhower také zdůrazňoval zvyšující se nebezpečí, které hrozilo ze strany čínských komunistů, hlavně pro Thajwan, Koreu, Japonsko a Filipíny. GADDIS, J. L., *The Long Peace. Inquiries Into the History of the Cold War*, New York 1989, s. 181.

podánilo amerického prezidenta přesvědčit o nevhodnosti jím připravených formulací, ať už se týkaly použití atomové zbraně, nebo zmínek o kolonialismu.¹¹⁸ Hlavní myšlenku Eisenhowerova projevu – mezinárodní kontrolu zdrojů atomové energie – však podpořil.¹¹⁹

Větší část summitu na Bermudách zabralo jednání o osudu EOS. Churchill zde opět naléhal na Francouze, aby nebránili přijetí německých jednotek do společenství. Hrozil dokonce, spolu s Edenem, že v případě francouzského odmítnutí podpoří alternativní návrh kancléře Adenauera¹²⁰ na ustanovení čistě národní německé armády, která by byla přímo začleněna do NATO. Byl totiž znepokojen bezbranností SRN v případě nastalého konfliktu.¹²¹

Na nedostatečné obraně západní Evropy měla ale svůj podíl i samotná Británie. V roce 1952 se na Lisabonské konferenci členské státy Severoatlantické aliance dohodly na vytvoření početných konvenčních sil. Británie se zavázala, že do konce roku 1954 vyšle na kontinent devět divizí (kolem 180 000 mužů), to ale nesplnila. Tak velké množství vojenské síly si ani nemohla dovolit, protože pro všechna zámořská teritoria měla jen jedenáct divizí. I tato britská neschopnost vytvořit dostatečně velkou konvenční armádu byla jedním z důvodů, proč Churchill, který se tolik obával nukleární války, tak usilovně podporoval jaderné zbrojení.¹²²

Součástí bermudských jednání byl i pokus o vyřešení napětí v oáze Burajmí, která se nacházela na rozhraní Abú Dhabí a Ománu. Na území si činila nárok Saúdská Arábie. Britská IPC (*Iraq Petroleum Company*) zde zahájila těžbu a Churchill měl obavy z toho, že by mohly saúdské jednotky těžaře a jejich ochranu napadnout. Pro nesouhlas J. F. Dullese, který se obával zhoršení vztahu se Saúdskou Arábií, jež byla pro USA důležitým spojencem v regionu, však k vyřešení konfliktu nedošlo.¹²³

¹¹⁸ Přesto Eisenhower označil ve svém projevu kolonialismus jako: „*Nemoderní uspořádání, které se nyní začíná rozpadat.*“ CHARMLEY, J., c. d., s. 273.

¹¹⁹ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 843; ROSE, N., c. d., s. 319.

¹²⁰ Konrad H. J. Adenauer byl kancléřem Spolkové republiky Německo v letech 1949 až 1963. Nesouhlasil se způsobem integrace německých ozbrojených sil do EOS. Německo by nemělo své vrchní velení, které by tak spadalo pod Francii. Vlastní velení své armády pokládal Adenauer za obnovení německé národní suverenity. Odpor Francie se snažil zlomit působením na USA a Británii. DURMAN, K., c. d., s. 408; NÁLEVKA, V., *Studená...*, s. 9.

¹²¹ NÁLEVKA, V., *Studená...*, s. 86.

¹²² PONTING, C., c. d., s. 689–690.

¹²³ Konflikt byl vyřešen až v roce 1955, kdy území připadlo Ománu a Abú Dhabí. WANNER, J. *Bitva o Suez. Studená válka, druhý arabsko-izraelský konflikt a britsko-francouzská intervence v Egyptě*, Praha 2006, s. 76–77.

Výsledek bermudského summitu nakonec nedopadl z Churchillova pohledu dobře. Francouzi se v otázce Německa přesvědčit nenechali, ministerský předseda Georges Augustin Bidault požadoval garanci přítomnosti amerických a britských vojsk v SRN, potvrzení francouzské kontroly Sárska¹²⁴ a měl výhrady k navrhované organizaci Evropského obranného společenství atd. Američané Churchilla rovněž zklamali, když se odmítli společně s Brity podílet na ostraze Suez. Churchillova hlavní idea, kvůli které tento summit zorganizoval, tedy změna vztahu k Sovětskému svazu, případně společný summit s ním, nebyla naplněna vůbec. Eisenhower (a hlavně J. F. Dulles) k němu byl nadále velmi skeptický¹²⁵ a jakékoliv vstřícné gesto pokládal za potencionálně zneužitelné propagandou. Ani Churchillův návrh na nabídku garance stávajících hranic pro Sovětský svaz, jakási „obdoba Locarna“, nebyl přijat.¹²⁶

Lze říci, že Bermudy byly pro Churchilla velkou prohrou. Brzy nato zažil další velké zklamání, a to když následná (na Bermudách dojednaná) konference ministrů Británie, Spojených států, Sovětského svazu a Francie v Berlíně v lednu 1954 skončila kvůli neshodám taktéž neúspěšně.¹²⁷ Západní představitelé naléhali na vytvoření prozápadního sjednoceného Německa, což sovětská delegace odmítla.¹²⁸

Churchill na summitu také nepřekonal svoji původní averzi k přítomnosti Francie a do jednání s jejími zástupci se mu příliš nechtělo. Během letu na Bermudy si krátil čas četbou románu C. S. Forestera *Smrt Francouzům*, což se na následujících jednáních také odrazilo. Mnohem více času radši věnoval rozhovorům s americkým prezidentem. Většinu komunikace s premiérem Lanielem a ministrem zahraničí Bidaultem tak obstarával již uzdravený a post ministra zahraničí opět zastávající Eden.¹²⁹

Churchillovi také komplikovalo situaci, že jím navrhovaný koncept znovuoobnovení „Velké trojky“ nevyhovoval vlastně nikomu, nejen Američanům, ale ani Francii a německému kancléři Adenauerovi. Francouzská nespokojenost pramenila z Churchillovy ignorace, Adenauer zase nesouhlasil s myšlenkou sjednoceného a neutrálního Německa. Obával se případného zvyšujícího se sovětského vlivu na jeho celém území.¹³⁰

Churchill však nepolevoval a až do konce svého premiérského období – při vhodných příležitostech – na amerického prezidenta naléhal, aby své rozhodnutí

¹²⁴ Oblast Sárska spadala po druhé světové válce do francouzské okupační zóny. Od roku 1947 do roku 1956 to byl francouzský protektorát. Po referendu v roce 1956 bylo připojeno k SRN.

¹²⁵ Eisenhower dokonce přirovnal SSSR k děvce, se kterou není možné se po dobrém dohodnout. CHARMLEY, J., c. d., s. 272.

¹²⁶ YOUNG, J. W., *Churchill, the Russian...* c. d., s. 903.

¹²⁷ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 844.

¹²⁸ YOUNG, J. W., *Churchill, the Russian...* c. d., s. 908.

¹²⁹ PONTING, C., c. d., s. 707.

¹³⁰ Tamtéž, s. 701–702.

ohledně summitu se Sověty přehodnotil. Neúspěšně. Jediné, čeho dosáhl, bylo další zhoršení vztahů s ministrem zahraničí Edenem.¹³¹

2.4 Setkání s Eisenhowerem v roce 1954

Churchillův zhoršující se vztah s Edenem však neznamenal, že spolu v zahraničních otázkách nespolupracovali. Dne 24. června 1954 společně odletěli do Spojených států amerických na jednání s D. Eisenhowerem. Hlavním bodem tohoto setkání byla spolupráce Spojených států a Británie ve vývoji nukleárních zbraní (Británie se rozhodla vyrobit vlastní termonukleární bombu) a opět příprava na případné jednání se Sovětským svazem.¹³² Churchill si jasně uvědomoval, že již při současném stavu jaderné výzbroje by byl případný válečný konflikt, minimálně pro Evropu, fatální. Později se toto jeho přesvědčení o nutnosti předejít další světové válce ještě prohloubilo, když Sovětský svaz provedl 12. srpna 1953 v kazašském Semipalatinsku svůj první termonukleární jaderný výbuch. Právě probíhající konference v Ženevě se však pro jednání se Sověty na takovéto úrovni nezdála vhodná.¹³³

Dramatická změna Churchillova názoru na atomové zbraně však přišla až po prvním testu termonukleární zbraně na atolu Bikini, který v rámci operace *Castle Bravo* provedly Spojené státy 1. března roku 1954. Dne 9. března se svěřil Churchill v korespondenci Eisenhowerovi,¹³⁴ že musí být v brzké době nalezeno řešení, jak takovéto zbrojení kontrolovat a případně omezit. Stále více se totiž obával případného zničení civilizace, které by mohlo být způsobeno třeba i nedopatřením. „Člověka zděsí pomyslení na reálné použití takové věci,“ napsal Churchill Eisenhowerovi v jednom z dopisů.¹³⁵

Se svým hlavním požadavkem – setkání s představiteli Sovětského svazu na nejvyšší úrovni – byl tentokrát Winston Churchill při schůzce s americkým prezidentem úspěšnější. Eisenhower se mu již přímo nebránil. Churchill navrhl, že „*provede průzkum bojem*“ a setká se s Malenkovem v Moskvě sám. Posléze ve Stockholmu (Eisenhower odmítal setkání na území pod sovětským vlivem) by se sešla k definitivnímu jednání obnovená „Velká

¹³¹ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 846.

¹³² Na počátku roku 1954 byla Churchillova vláda kritizována v Dolní sněmovně labouristickou opozicí za to, že nenaléhala na USA, aby pokusy s termonukleárními zbraněmi ukončily nebo je alespoň podřídily mezinárodní kontrole. Churchill byl proti. Obával se, že případná roztržka s USA by mohla západní svět oslabit. GILBERT, M., *Churchill a Amerika...*, s. 424–425.

¹³³ Konference v Ženevě probíhala od 26. dubna do 21. července 1954. Zabývala se korejskou otázkou, tedy případným sjednocením poloostrova (neúspěšně) a uzavřením míru v Indočíně mezi bojující francouzskou armádou a Nguyễn Sinh Cungovým (Ho Či Minovým) osvobozeneckým hnutím Viet Minh. V druhém případě byla nakonec úspěšná.

¹³⁴ BOYLE, P. G., *The Churchill-Eisenhower...*, s. 122–124.

¹³⁵ Zpočátku Churchill vynález a vývoj atomových zbraní vítal jako nástroj k odstrašení SSSR. Poté, co atomové zbraně také získal (zvláště termonukleární), dospěl k závěru, že jsou příliš ničivé, zvláště pokud se dostanou do nevyzpytatelných rukou. GADDIS, J. L., *We Now...*, s. 226.

trojka“. Opět ale došlo ke sporu s J. F. Dullem, který byl proti jakémukoliv jednání se Sověty. Churchill však byl již pevně rozhodnut, že do Moskvy poletí, a byl odhodlán na svém požadavku před Eisenhowerem, Dullem i britskou vládou trvat.¹³⁶

Ještě při zpáteční plavbě do Británie nadiktoval a chtěl odeslat telegram sovětskému ministru zahraničí Molotovovi, v němž tuto schůzku navrhl. To ale opět zapříčinilo konflikt s ministrem zahraničí Edenem, který chtěl návrh ještě prodebatovat v parlamentu. Po výměně telegramů s Butlerem, který Churchillův postoj odsouhlasil, byl telegram ještě z lodi do Moskvy odeslán. Butler však své rozhodnutí ještě následně přehodnotil, což zavadalo příčinu dalším rozporům mezi Churchillem a zbytkem kabinetu, který z této Churchillovy iniciativy nebyl nadšen. Molotov se schůzkou obratem souhlasil, ale ze setkání nakonec, nejen kvůli odporu vlastního konzervativního kabinetu, nebylo nic. Churchill do Moskvy neodjel.¹³⁷

Proti premiérově návštěvě v Moskvě byl stále státní tajemník Dulles a nyní opět i prezident Eisenhower, přestože Churchill zaslal Eisenhowerovi přepis jak svého dopisu Molotovovi, tak jeho odpověď.¹³⁸ Kromě toho, že vztahy Dullese a Churchilla nebyly dobré, hrály roli i další důvody. Jednak by to prý kladně nepřijala americká veřejnost, ale především, pokud by britský premiér třeba jen zdánlivě neuspěl, by to mohlo údajně vyvolat dojem, že jedinou další možnou alternativou je válka. Nedošlo by tak ke zlepšení vztahů, jak si přál Churchill, ale naopak k jejich zhoršení.¹³⁹

Churchill se naděje na setkání nevzdával. Zvláště poté, co se definitivním vítězem v boji o Stalinovo nástupnictví stal generální tajemník ÚV KSSS N. S. Chruščov. Přesto se však během svého druhého premiérského období se sovětským vůdcem nikdy nesetkal. Na návštěvu do Moskvy nakonec odjel jeho labouristický předchůdce Clement Attlee.

Další zklamání přineslo Churchillovi Národní shromáždění, v němž Francouzi 30. srpna 1954 poměrem 319 hlasů ku 264 odmítli svůj vlastní projekt EOS, do kterého Churchill vkládal velké naděje (problém evropské obrany byl nakonec vyřešen preferováním NATO jako jediného bojeschopného uskupení, do kterého byla 9. května 1955 Spolková republika Německo a její jednotky integrovány). Obzvláště znepokojen byl W. Churchill také sovětskou iniciativou, která spočívala nejen v nátlaku na západoevropské země, aby neratifikovaly již podepsanou Pařížskou smlouvu (začátek projektu evropské

¹³⁶ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 848–849.

¹³⁷ Tamtéž, s. 850–851.

¹³⁸ V dopisu ze 7. července 1954. BOYLE, P. G., *The Churchill-Eisenhower...*, s. 152.

¹³⁹ Americkou administrativu také spíše zajímal stále probíhající konflikt na Dálném východě mezi pevninskou Maovou Čínou a Čankajškovým Tchaj-wanem. GILBERT, M., *Churchill a Amerika*, s. 429, 433.

integrace – Evropského společenství uhlí a oceli – ESUO),¹⁴⁰ ale i ve vytváření svého vlastního vojenského uskupení, pozdější Varšavské smlouvy.¹⁴¹

2.5 Vztah ke sjednocující se Evropě

Mnozí zastánci užší součinnosti Británie se sjednocující se Evropou, např. H. Macmillan, se domnívali, že Winston Churchill bude rovněž velkým příznivcem této spolupráce. Byli ochotni jej v tomto postoji proti euroskeptičtějším kolegům z Konzervativní strany podporovat. Jejich naděje umocnil Churchill ještě v září 1946, kdy při svém projevu na curyšské univerzitě nabídl vizi „nové evropské rodiny“, jakýchsi „spojených států evropských“,¹⁴² které by byly založeny na historickém usmíření mezi Francií a Německem. Británie by sice vyvinula maximální úsilí pro uskutečnění tohoto projektu, ale sama by jeho součástí nebyla. Zastánce sjednocené Evropy však brzy čekalo zklamání a jejich naděje na vstřícnější přístup Churchillovy vlády k počínající evropské integraci, které by se aktivně zúčastnila i Británie, nedošly naplnění. Pokládali to za promarněnou příležitost a důvod pro klesající vliv Velké Británie na evropském kontinentu.¹⁴³

Churchill sice nechtěl plné zapojení Británie do integrující se Evropy, zároveň ale odmítal tradiční britskou politiku, která proti sobě stavěla jednotlivé evropské země v zájmu dosažení všeobecné evropské rovnováhy.¹⁴⁴ Vycházel z předpokladu, že čím bude Evropa jednotnější a silnější, tím lépe bude odolávat nejenom svým vlastním problémům, ale především i stále silnému a k ostatnímu světu nepřátelsky naladěnému Sovětskému svazu. Británie by se tak mohla více věnovat svým problémům, kterých měla celou

¹⁴⁰ Pařížská smlouva byla podepsána 18. 4. 1951 (s platností padesáti let) a byla zakládajícím dokumentem Evropského společenství uhlí a oceli (ESUO), *European Community for Steel and Coal* (ECSC), tzv. Montánní unie. Hlavními členy byla Francie, SRN, dále pak Belgie, Nizozemí, Lucembursko a Itálie. KOVÁŘ, M., HORČIČKA, V., *Dějiny evropské integrace I*, Praha 2005, s. 83; DURMAN, K., c. d., s. 344–346.

¹⁴¹ Dne 15. května 1955, deset dní po formálním začlenění Západního Německa do NATO a zrušení Spojenecké vysoké komise ve Spolkové republice, oznámil SSSR založení vlastního vojenského paktu, Varšavské smlouvy. JUDT, T., c. d., s. 250.

¹⁴² S pojmem Spojené státy evropské operoval na konci 20. let již francouzský premiér Aristide Briand při svém nezdařeném pokusu o integraci Evropy.

¹⁴³ Tyto naděje byly umocněny také Churchillovým postojem během 2. sv. války, kdy v roce 1940, během zhoršujícího se postavení Francie v boji s nacistickým Německem, navrhol vznik anglo-francouzské unie a kdy hovořil o Radě Evropy (*Council of Europe*), která by lépe spravovala evropské záležitosti. Tato prohlášení ale byla vyřčena spíše v reakci na tehdejší postavení Francie. YOUNG, J. W., *Churchill's 'No' to Europe: The 'Rejection' of European Union by Churchill's Post-War Government, 1951–1952*, in *The Historical Journal*, 1985, Vol. 101, No. 4, s. 923.

¹⁴⁴ LUŇÁK, P., c. d., s. 116; JUDT, T., c. d., s. 157. SANDBROOK, D., c. d., s. 228; CHARMLEY, J., c. d., s. 249.

řadu: ekonomické potíže, rostoucí dekolonizační nálady ve světě, vzmáhající se nacionalismus na ovládaných územích atd.¹⁴⁵

Winston Churchill se také nikdy nevzdal myšlenky, že Britské společenství národů spolu se Spojenými státy americkými a možná někdy v budoucnu i s reformovaným Sovětským svazem by se stalo garantem takto se sjednocující Evropy. Ve skutečnosti však nikdy neměl v úmyslu připojit Británii ke sjednocující se Evropě, ačkoliv díky jeho rétorickému mistrovství nabývali mnozí jeho posluchači opačného dojmu.¹⁴⁶ Myšlenky a politické kroky Winstona Churchilla tak zůstávaly často nepochopeny. Také s pojmy jednota (*united*) a federace (*federation*) nakládal velmi volně.¹⁴⁷

V roce 1949 Churchill podporoval vznik Rady Evropy, jejíhož zahajovacího zasedání se jako vůdce britské opozice zúčastnil. V srpnu 1950 hovořil o nutnosti vytvoření evropské armády (ještě před Plevelnovým plánem o Evropském obranném společenství). Neplánoval však Británii do těchto projektů zapojit.¹⁴⁸ Ve skutečnosti byl již v curyšském projevu opatrný a o Británii (spolu se Spojenými státy a Sovětským svazem) mluvil pouze jako o sponzorovi a příteli nové Evropy (*the friends and sponsors of the new Europe*).¹⁴⁹ Pro Churchilla byla sice ekonomicky a vojensky silná Evropa důležitá, ale ještě důležitější bylo postavení Velké Británie jako velmoci a stabilizace otrěseného impéria, v jehož sílu stále (a nejen on) věřil.¹⁵⁰

¹⁴⁵ *The Archive of European Integration (AEI)* [online] Winston Churchill's speech [on a Council of Europe]. Zurich, 19 September 1946. [cit. 20. 8. 2012] Dostupné z: <http://aei.pitt.edu/14362/>. PONTING, C., c. d., s. 664–665 a 693. Myšlenku na vytvoření „spojených států evropských“ Churchill vykl už dříve, a to na společném zasedání Senátu a Poslanecké sněmovny Belgie 16. listopadu 1945. GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 791. Také USA se stavěly kladně k myšlence větší federalizace Evropy jako prostředku ke zvýšení její odolnosti vůči marxisticko-leninské ideologii. GADDIS, J. L., *We Now...*, s. 202.

¹⁴⁶ Jak píše J. Charmley ve své práci: „Churchill skutečně mluvil o spojené Evropě (*United Europe*), ale to neznamenalo, že by si přál nějaký federální útvar, který si přáli Monnet, Schuman nebo USA.“ Jean Monnet a Robert Schuman se významně podíleli na vzniku Montánní unie a jsou pokládáni za zakladatele Evropské unie. CHARMLEY, J., c. d., s. 247.

¹⁴⁷ Po roce 1951 nečinil Churchill nic podstatného, čím by změnil odmítavou politiku svého předchůdce Clementa Attleeho. Británie zůstávala dál mimo Společenství uhlí a oceli a odmítla zapojit svá vojska do připravovaného projektu EOS. ROSE, N., c. d., s. 315.

¹⁴⁸ Británie, přestože byla velkým producentem uhlí, nevstoupila ani do ESUO v roce 1952. Stejně tak učinily i skandinávské státy, na něž měla Velká Británie značný vliv. Britové nebyli proti celní unii, byli však proti nadnárodnímu výkonnému orgánu – Vysokému úřadu (přestože určoval výrobní a cenovou politiku jen dvou komodit). Odmítali vnější zasahování do svého hospodářství a zároveň u nich panovala tradiční nechuť k jakýmkoliv závazkům na kontinentu. JUDT, T., c. d., s. 161.

¹⁴⁹ *The Archive of European Integration (AEI)* [online] Winston Churchill's speech [on a Council of Europe]. Zurich, 19 September 1946. [cit. 20. 8. 2012] Dostupné z: <http://aei.pitt.edu/14362/>.

¹⁵⁰ Odpor k britské účasti na jakékoliv evropské integraci pramenilo z přesvědčení většiny Britů, že jejich království je stále velmocí, na rozdíl od ostatních států na kontinentu. Velkou roli také hrála hrdost na to, že Británie nějaký čas sama vzdorovala nacistické hrozbě. Většina Britů preferovala vtahy se zeměmi Commonwealthu a s USA, než s Francií nebo Německem. SANDBROOK, D., c. d., s. 220.

Příkladem Churchillova smýšlení je EOS. Churchill podporoval vznik evropské armády, ale bez přímého angažování Británie. Smlouva o EOS byla sice podepsaná již 27. května 1952, ale nakonec v platnost nikdy nevstoupila. Francouzi si kladli další podmínky a žádali záruky, že znovuvyzbrojení SRN, o jejíž větší zapojení do evropských obranných struktur Churchill usiloval,¹⁵¹ nebude pro Evropu nebezpečné. Francie vyvíjela nátlak na Velkou Británii, aby přijala další závazky, které by posílily evropskou bezpečnost.

Neúspěch EOS byl nakonec připsán Francii. Ratifikace tohoto francouzského projektu byla zamítnuta francouzským parlamentem. Jedním z důvodů bylo také snížení mezinárodního napětí po úmrtí Stalina, nechť Francie k jakémukoliv znovuvyzbrojení SRN¹⁵² a špatná situace francouzských ozbrojených sil ve Vietnamu.¹⁵³ Britské lavírování a neochota smlouvu o EOS přímo podpořit vlastní účastí v projektu se však na negativním výsledku celého jednání také podepsala.¹⁵⁴

Nový kabinet byl nucen zabývat se britským postojem k evropské integraci již 22. listopadu 1951, protože brzy mělo dojít k zasedání Rady Evropy a očekávalo se tak vyjádření stanoviska nové britské vlády. Toto stanovisko však bylo velice neurčité. Větší rozruch způsobily dva projevy z 28. listopadu. Ve Štrasburku pronesl britský zástupce u Rady Evropy sir David Maxwell Fyfe projev, který (přestože byl opatrný a mírný) byl vstřícný k evropským uskupením. Ten samý den v Římě na zasedání NATO ve svém projevu ministr zahraničí Eden prohlásil, že Británie nikdy nevstoupí do EOS. Britští konzervativní delegáti ve Štrasburku (Robert J. G. Boothby a Harold J. Amery), kteří zastávali proevropský postoj, zaslali 3. prosince dopis Churchillovi, v němž ho upozorňovali na Edenovo protievropské prohlášení a apelovali na Churchillovy dřívější vstřícné projevy k evropským projektům.¹⁵⁵

Vše nakonec vyznělo do ztracena a nemělo významnější vliv ani na britskou zahraniční politiku, ani na dění v kabinetu.¹⁵⁶ Úřad vlády rozeslal Churchillův dopis,

¹⁵¹ GADDIS, J. L., *We Now...*, s. 126.

¹⁵² Smíření se znovuvyzbrojením SRN probíhalo pomalu. Nakonec ho uspíšilo také vědomí, že v případě válečného konfliktu bude SRN nárazníkovým pásmem a tedy válečnou zónou. Přesto Francie toto odmítala připustit až do roku 1954. JUDT, T., c. d., s. 154–155.

¹⁵³ Dne 7. 5. 1954 kapitulovala francouzská posádka u Dien-Bien-Phu a 21. 7. 1954 byla v Ženevě podepsána dohoda o stažení francouzské armády z Indočíny. Po porážce ve Vietnamu se Francie začala soustřeďovat spíše na budování silné národní armády. JUDT, T., c. d., s. 549.

¹⁵⁴ Churchill sice nebyl pro plné začlenění do EOS, ale nevzdával se možnosti případně zasahovat do jeho vývoje a fungování. Naproti tomu Eden byl proti. Po krachu EOS Churchill podpořil rozvoj NATO, v němž se počítalo, na rozdíl od EOS, s národními armádami. YOUNG, J. W., *Churchill's 'No'...*, s. 924.

¹⁵⁵ Eden obdržel kopii tohoto dopisu. YOUNG, J. W., *Churchill's 'No'...*, s. 928.

¹⁵⁶ Vzhledem k vágnosti obou prohlášení bylo nakonec shledáno, že vlastně oba jsou v souladu s politikou kabinetu. Eden byl možná až příliš negativní, ale ani on prý nevybočil z oficiální linie britské zahraniční politiky, přestože jeho prohlášení, na rozdíl od Fyfeho, nebylo schváleno kabinetem. Edenovy

ve kterém se zmiňoval o svém curyšském projevu (Spojených státech evropských), ale zároveň zde také uváděl, že nikdy nepředpokládal, že by se Británie měla stát součástí nějaké budoucí evropské federace. Dále zde zmínil tři oblasti britského zájmu: Commonwealth, „anglicky mluvící svět“ (*english-speaking world*) – zde měl pravděpodobně na mysli zvláštní vztahy se Spojenými státy – a tzv. „sjednocenou Evropu“, aniž by blíže vysvětlil, co tím má přesně na mysli. Zopakoval také fakt, že se již labouristická vláda chtěla připojit k ESUO pouze za předpokladu, že by toto bylo pro Británii výhodné.¹⁵⁷ A to nejen z ekonomických důvodů.¹⁵⁸ Zdůraznil také, že je pro něj důležitější mezivládní spolupráce v evropských záležitostech než v rámci nadnárodních struktur.¹⁵⁹

Macmillan se však nevzdával myšlenky na britskou účast na sjednocené Evropě. Navrhoval konfederaci, ve které by obrana a těžký průmysl byly kontrolovány nadnárodními organizacemi. Vlastně tak předkládal alternativní návrh jak k EOS, tak ESUO. Poslal dokonce osobní memorandum ministru zahraničí Edenovi, ten ho však ignoroval. Eden nakonec odmítl jakoukoliv užší hospodářskou spolupráci Británie v rámci sjednocující se Evropy. Odůvodňoval to nebezpečím možného oslabení britských vazeb s Commonwealthem a narušení zvláštních vztahů se Spojenými státy americkými.¹⁶⁰

Churchill lavíroval mezi oběma proudy v kabinetu (prointegračním a protiintegračním), ale nakonec nebyl schopen podpořit ani jeden z nich. Vyzýval sice k užším kontaktům s ostatními evropskými zeměmi, ale nespécifikoval, jak by tento kontakt měl vypadat. Churchillovy výroky na toto téma byly příliš neurčité. Nebylo tak jasné, jak si onu užší spolupráci představuje, a pokud se staví proti ESUO, jakou navrhuje alternativu. Dosáhl jen toho, že Británie byla podezřívána, že celý evropský integrační proces

výroky tak nakonec nebyly chápány v rozporu s oficiální britskou politikou k evropské integraci. Tamtéž, s. 929.

¹⁵⁷ Předchozí labouristická vláda taktéž pokládala za důležitější vztahy s Commonwealthem (výhody evropské integrace by se na státy Commonwealthu nevztahovaly) a s USA. Členové vlády nesouhlasili s federalizací Evropy (pod taktovkou Francie), protože se obávali oslabení velmocenského vlivu Británie. KOVÁŘ, M., HORČÍČKA, V., c. d., s. 79. Taktéž orientace zahraničního obchodu hrála roli. Britské obchodní vztahy s kontinentem byly, na rozdíl od těch s Commonwealthem a USA, zanedbatelné. JUDT, T., c. d., s. 163.

¹⁵⁸ Ještě v padesátých letech byla britská ekonomika, přes všechny problémy, stále výkonnější než ekonomiky ostatních evropských států. Ovšem již v této době ji začaly ostatní země postupně dohánět a posléze (hlavně v sedmdesátých letech) ji předstihly. TOMLINSON, J., *Managing the economy, managing the people*, in: CARNEVALI, F., STRANGE, J. M. (ed.), *Twentieth - Century Britain. Economic, Cultural and Social Change*, London 2007, 2nd ed. s. 236.

¹⁵⁹ Churchill byl spíše příznivcem osobní (kabinetní) politiky. Macmillan byl z tohoto prohlášení a rovněž dalších Churchillových postojů zklamán. Dokonce zvažoval rezignaci. YOUNG, J. W., *Churchill's 'No'...*, s. 930.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 932–935.

ve skutečnosti sabotuje. Pro Francii byly totiž (pro svoji vágnost) nepřijatelné jak názory odpůrců sjednocování, jako byl Eden, tak i „federalistů“, jako byl Macmillan.¹⁶¹

2.6 Churchill a Komunistická strana Velké Británie

Mínění Winstona Churchilla o Komunistické straně Velké Británie – CPGB (*Communist Party of Great Britain*) – nebylo nikdy příliš pozitivní.¹⁶² A to ani po zveřejnění (po odsouhlasení Stalinem v roce 1951) komunistického programu „Britská cesta k socialismu“ (*The British Road To Socialism*),¹⁶³ jímž se CPGB řídila až do svého zániku v roce 1991 a v němž se vzdala revolučního (ozbrojeného) přechodu k socialismu a stylizovala se do role jediného skutečného obránce britských národních zájmů před rozpínavostí Spojených států amerických.¹⁶⁴ Averze však byla vzájemná, minimálně od Churchillova fultonského projevu.

Volby v roce 1951 byly pro britské komunisty katastrofou. Všech deset kandidátů bylo poraženo. Další ránu utrpěli o dva roky později úmrtím Stalina. Přestože jejich hrozba byla minimální, Churchill k nim byl stále velmi nedůvěřivý. Byl přesvědčen, že komunisté a radikální socialisté mají k dispozici příliš mnoho prostoru, který jim vzhledem k jejich počtu nenáleží. Domníval se, že jejich vliv, třeba na podobu vysílání BBC, je až nebezpečně velký. Již v únoru 1948 zaslal vládě jako předseda opoziční strany stížnost proti preferování komunistů a jejich příznivců v BBC. Jako premiér si pak v roce 1953 písemně stěžoval generálnímu řediteli BBC, siru Ianu Jacobovi, že ve vysílání upřednostňují socialisty a potažmo komunisty. Jacob to odmítl, zároveň odmítl sledovat a následně zveřejňovat, kolik času bylo přiděleno zástupcům jednotlivých stran nebo jejich příznivcům.¹⁶⁵

Ve dnech 5. až 14. října proběhl v Moskvě 19. kongres KSSS, první od ukončení druhé světové války a poslední, kterého se zúčastnil sovětský vůdce Stalin. Mezi pozvanými zahraničními hosty byl i generální tajemník CPGB Harry Pollitt.¹⁶⁶ Churchill byl velmi rozladěn z jeho příspěvku, jehož znění mu předala britská kontrarozvědka služba (*Security*

¹⁶¹ Tamtéž, s. 936.

¹⁶² CPGB byla založena roku 1920 a rozpuštěna roku 1991. Její nástupnickou organizací se stala již v roce 1988 vzniklá Komunistická strana Británie CPB.

¹⁶³ Viz *Marxist Internet Archive* [online]. Communist Party of Great Britain. The British Road to Socialism. Dostupné z: <http://www.marxists.org/history/international/comintern/sections/britain/brs/1951/51.htm>

¹⁶⁴ Komunisté tvrdili, že Británie ztratila svoji nezávislost, politickou i ekonomickou, tím, že upadla pod vliv USA. V tomto programu uváděli, že „britský lid“ dosáhne socialismu svou vlastní nezávislou cestou, stejně tak jako předtím lid ruský a po něm čínský. A rozhodně podle komunistů nehrozí nebezpečí ovládnutí Británie SSSR. Naopak dávali za vzor tzv. „lidové demokracie“ ve státech střední a východní Evropy. Skutečný stav v těchto státech na počátku padesátých let ale jasně ukazoval nepravdivost komunistického programu. CHILDS, D., *The Cold War and the 'British Road', 1946–53*, in: *Journal of Contemporary History*, 1988, Vol. 23, č. 4, s. 564.

¹⁶⁵ PONTING, C., c. d., s. 685.

¹⁶⁶ Harry Pollitt byl generálním tajemníkem CPGB od roku 1929 do roku 1956.

Service) MI5, která se v této době specializovala hlavně na ochranu Británie před komunistickou hrozbou. Pollitt v něm sliboval využití všech dostupných prostředků, včetně organizování pouličních nepokojů, k tomu, aby bylo znemožněno další působení Churchillovy vlády. Ukázalo se však, že šlo jen o prázdné fráze, a k nějakým větším akcím ze strany CPGB po celá padesátá léta nedošlo.¹⁶⁷ Obliba komunistů v Británii nebyla ostatně příliš velká, protože jejich hlavní karta, kterou se snažili zapůsobit na potencionální voliče a příznivce, nezaměstnanost, byla v té době nízká. Ani jejich varování před ekonomickým ovládnutím Velké Británie Spojenými státy nepůsobilo příliš věrohodně.¹⁶⁸

V říjnu 1952 byl Churchill informován vládním poradcem F. A. Lindemannem (vikomtem z Cherwellu) o objevu odposlouchávacího zařízení na britské ambasádě v Moskvě. Dále ho upozornil na zvýšené nebezpečí možného velkého para výsadku sovětské armády při korunovaci nové královny Alžběty II. 2. června 1952, který by předznamenal vypuknutí třetí světové války. Churchill souhlasil s Lindemannem, že situace je vážná, a požádal polního maršála Lorda Alexandra, ministra obrany, aby učinil veškerá bezpečnostní opatření a pravidelně ho o vývoji situace informoval. Byla proto zvýšena bezpečnostní opatření na britských ambasádách a ve vládních budovách na Whitehallu.¹⁶⁹

Nastalá situace byla také jedním z důvodů, proč se Churchill pokusil obnovit domobranu (*Home Guard*), která fungovala v období druhé světové války. Vojenské síly dislokované v Británii nepokládaly za dostatečné k odražení případného útoku. Objevily se ale problémy, a to jak s nedostatkem financí, tak s nedostatkem dobrovolníků. Domobrana tak nakonec obnovena nebyla.¹⁷⁰

Na neúspěch obnovení domobrany mělo vliv i to, že britské vojenské velení nepokládalo vojenskou akci Sovětů za pravděpodobnou. Britské ostrovy byly příliš vzdálené od železné opony a riziko podobné operace pro útočící zemi pokládalo za příliš vysoké. Jako nejzranitelnější se britské generalitě – oprávněně – jevil Západní Berlín. Pokud by došlo k útoku na nějaké místo v Evropě, pak by to s největší pravděpodobností bylo zde.¹⁷¹

2.7 Poslední pokus o setkání se Sověty na nejvyšší úrovni

Na konci svého premiérského působení se Churchill ještě naposledy chopil iniciativy, opět k velké nelibosti ministra zahraničí Edena. Dne 11. března 1955 byl Churchill informován britským velvyslancem ve Washingtonu, sirem Rogerem Makinsem,

¹⁶⁷ HENNESSY, P., *Never...*, s. 172–173.

¹⁶⁸ CHILDS, D., c. d., s. 563.

¹⁶⁹ HENNESSY, P., *Never...*, s. 175.

¹⁷⁰ PONTING, C., c. d., s. 689.

¹⁷¹ HENNESSY, P., *Never...*, s. 176.

že prezident Eisenhower navrhl na 8. května setkání s ním a Adenauerem v Paříži (k výročí osvobození od nacizmu). Při této příležitosti bylo v plánu ratifikovat novou smlouvu o obraně jako náhradu za Evropské obranné společenství. Eisenhower zároveň připustil, že by se zde mohlo domluvit i setkání se sovětskými představiteli.¹⁷² V té době byl Malenkov vystřídán Bulganinem, tedy v podstatě Chruščovem.¹⁷³

Churchill opět ucítil šanci uspořádat setkání bývalé „Velké trojky“. Ovšem datum summitu kolidovalo s jeho ohlášeným termínem odstoupení v dubnu 1955. Churchill dokonce uvažoval, že by plánované setkání se Sověty mohlo proběhnout v Londýně. To zapříčinilo i jeho konflikt s Edenem během setkání kabinetu, při němž většina členů, na rozdíl od Edena, nebyla s datem jím slíbeného odchodu seznámena. Nakonec ale vše vyřešil právě ten, kdo rozruch původně vyvolal. Dne 16. dubna 1955 telegram od velvyslance Mankinse definitivně potvrdil, že americký prezident o setkání se Sověty nestojí.¹⁷⁴

Neuskutečněné setkání se Sověty na nejvyšší úrovni, tato největší Churchillova politická prohra v jeho druhém premiérském období, bylo zapříčiněno hlavně rozdílnou politickou kulturou a historií Spojených států amerických a Velké Británie. Severoamerická velmoc si mohla dovolit se svým potenciálním nepřítelem nejednat, podle Churchilla si však Británie (a ani jiný západoevropský stát, či dokonce celá Evropa) tento komfort dovolit nemohla. Věřil, že jen neustálý kontakt mezi rivaly a častá jednání na nejvyšší úrovni (nebo alespoň na úrovni ministrů zahraničních věcí) jsou jedinou možností, jak zabránit studené válce v Evropě přerůst v otevřený konflikt.¹⁷⁵

Tři měsíce po Churchillově odchodu z úřadu, v červenci 1955, se v Ženevě sešli zástupci čtyř zemí – Eisenhower za Spojené státy americké, Bulganin za Sovětský svaz a Eden a Faure (v té době ministr zahraničních věcí) za Velkou Británii a Francii. Churchillova „Velká trojka“ (v tomto případě čtyřka) se tak nakonec sešla bez něho.¹⁷⁶ Nedala se ale srovnat se schůzkami skutečné „Velké trojky“ z válečného období.

¹⁷² GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 857.

¹⁷³ Nikolaj A. Bulganin byl v letech 1955 až 1958 premiérem (předsedou Rady ministrů) SSSR. Byl zcela v mocenském stínu generálního tajemníka ÚV KSSS Nikity S. Chruščova.

¹⁷⁴ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 859.

¹⁷⁵ KISSINGER, H., c. d., s. 526–527.

¹⁷⁶ ROSE, N., c. d., s. 321.

3. ROZPAD IMPÉRIA

Další problém, před který byl Churchillův kabinet postaven, byl pokračující úpadek Británie jako koloniální mocnosti. Šterlinková krize v roce 1947 byla hlavním důvodem, proč premiér Attlee nařídil stáhnout britské jednotky z Řecka, Indie (jejíž správa byla pro válkou vyčerpanou Británii příliš nákladná)¹⁷⁷ a Palestiny.¹⁷⁸

Impérium se také neustále otrásalo pod dalšími nápory dekolonizace.¹⁷⁹ Churchill se již od dvacátých let stavěl proti jakémukoliv projevu nacionalismu v Británii ovládaných oblastech. Tvrdil, že nepovedou k ničemu jinému než k občanské válce. Konflikt mezi jednotlivými náboženskými skupinami v Indii, ke kterému se schylovalo již před vyhlášením indické nezávislosti v roce 1947 a který poté propukl naplno, mu bohužel dával za pravdu. Winston Churchill tvrdil, že samostatnost prospěje nejvíce nejvyšší kastě brahmínů a nižší kasty budou tratit. Bohužel měl pravdu i v tom, že nová správa nebude schopna nižším kastám zaříditi rovnost před zákonem.

Rok po vyhlášení nezávislosti perly britského impéria Indie, s čímž Churchill nesouhlasil,¹⁸⁰ se osamostatnila i Barma a Cejlon (dnešní Srí Lanka). V Malajsii byl v reakci na komunistické povstání vyhlášen výjimečný stav. Na Blízkém východě byla Velká Británie přinucena vzdát se svého mandátu v Palestině.

Přestože nebyla za Churchillovy vlády poskytnuta nezávislost žádné britské kolonii, byl Churchill přesvědčen, že pokud už k něčemu takovému má dojít, mělo

¹⁷⁷ Britský vývoz do Indie po válce představoval pouze 8,3 % a stále klesal. JUDT, T., c. d., s. 299.

¹⁷⁸ K materiálnímu a finančnímu vyčerpání z války se ještě přidala velmi tuhá zima na přelomu roku 1946/1947, která paralyzovala hospodářský život v Británii. Velkou část země pokryly více než metrové závěje sněhu a docházelo k častým výpadkům proudu. LUŇÁK, P., c. d., s. 69. Británii, stejně jako většinu Evropy, postihlo následně velké sucho, kterému předcházely rozsáhlé záplavy. Pod vodou byla velká část Londýna a postiženo bylo také 31 hrabství. SANDBROOK, D., c. d., s. 48.

¹⁷⁹ S podobnými problémy se v druhé polovině čtyřicátých let a v padesátých letech potýkaly i jiné koloniální státy. V prosinci 1949 získala nezávislost na Nizozemí Indonésie. V říjnu a listopadu 1953 byla vyhlášena nezávislost Laosu a Kambodži na Francii a po Ženevské konferenci v červenci 1954 se začali Francouzi stahovat také z Vietnamu. V listopadu 1954 začala Alžírská armáda národní osvobození, ozbrojený boj proti Francouzům v severní Africe.

¹⁸⁰ Churchill byl dlouho proti udělení nezávislosti. Udržet Indii alespoň jako součást Commonwealthu bylo pro Británii důležité. Indie totiž sloužila hlavně jako základna pro přístup jak na Dálný Východ, tak do oblasti Perského zálivu. Měl výhrady také proti rozdělení Indie. Nakonec však (a s ním i Konzervativní strana) souhlasil nejen s udělením nezávislosti, ale i s rozdělením na převážně hinduistickou Indii a převážně muslimský Pákistán. Po přechodném statusu dominia se Indie stala v roce 1950 republikou. Členstvím v Hnutí nezúčastněných poté po dobu studené války většinou zaujímal rozdílné postoje než Velká Británie. GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 804. PONTING, C., c. d., s. 666–668; SINGH, A. I., *Keeping India in the Commonwealth: British Political and Military Aims, 1947–49*, in: *Journal of Contemporary History*, 1985, Vol. 20, No. 3., s. 473; Churchill také kritizoval příliš dlouhé přechodné období při předávání správy v Indii. Oprávněně tvrdil, že radikálové se za tu dobu stihnou zformovat a připravit se na vzájemný konflikt. JOHNSON, P., *Dějiny...*, s. 461 a 556.

by se tak dít zvolna a postupně.¹⁸¹ Některé události, které za jeho premiérského období nastaly, významně ovlivnily nejenom britskou politiku, ale posléze i celé mezinárodní dění.

3.1 Předehra k suezské krizi

Situace byla nejvážnější v Egyptě, který byl sice od roku 1922 formálně nezávislý, ale důležitý strategický bod – Suezský průplav – byl stále pod kontrolou početných britských vojenských sil. Průplav byl důležitý nejen pro rychlou plavbu do Indického oceánu a Perského zálivu, ale především pro dovoz ropy z Íránu. Neméně důležitá byla také suezská základna (letišťe), která by tvořila stanoviště pro britské bombardéry v případě vypuknutí války se Sovětským svazem.¹⁸²

Již v roce 1950 požádala oficiálně káhirská vláda o odchod britských jednotek. Následovaly nepokoje zaměřené proti Britům. Dne 8. října 1951 pak egyptský král Farúk (přesněji egyptský premiér Mustafa al-Nahas) jednostranně vypověděl smlouvu z roku 1936, podle které se měla britská vojska z oblasti Suezů stáhnout až v roce 1956, a požadoval, aby odešla co možná nejdříve.¹⁸³

V roce 1952 započala partizánská válka, za podpory egyptského krále, proti britské zóně v Suezů. Nepopulární a zkorumpovaný král Farúk, jehož autorita klesla již po prohrané válce s Izraelem v letech 1948–1949, byl však v roce 1952 při nastalém chaosu v zemi svržen vojenským převratem tzv. Výboru svobodných důstojníků pod vedením hrdiny z palestinské války generálem Muhammadem Nagíbem.¹⁸⁴ Farúk byl nucen odejít ze země a Nagíb se stal „vůdcem revoluce“. Následné vnitropolitické spory mezi vojenskou juntou (vedenou generálem Muhammadem Nagíbem a plukovníkem Gamál Abdal Násirem) a Muslimským bratrstvem vyvrcholily vítězstvím junty. V červnu 1953 byl Egypt prohlášen republikou a Nagíb zaujal místo prezidenta. Premiérem se stal další generál junty a pozdější prezident Násir.¹⁸⁵

¹⁸¹ Churchill byl přesvědčen, že jedinou možností, jak předejít nepokojům v nově osamostatněných územích, je větší podíl evropských kolonialistů na správě země než domácího obyvatelstva. PONTING, C., c. d., s. 686; GADDIS, J. L., *Studená...*, s. 117; GADDIS, J. L., *We Now...*, s. 166.

¹⁸² SANDBROOK, D., c. d., s. 3.

¹⁸³ Churchill ještě jako vůdce opozice kritizoval britskou vládu za její nečinnost při řešení krize v Egyptě. GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 821.

¹⁸⁴ Nepokoje, hlavně v Káhiře, při kterých zemřelo dvacet cizinců, včetně dvanácti britských občanů, byly vyvolány nařízením britské armády, aby Egypt vydal policejní kasárna v Ismailii. Policisté i přes rozkaz nadřízených odmítli a při nastalé přestřelce jich 36 zahynulo. Britové se kasáren nakonec zmocnili. Podrobněji: PONTING, C., c. d., s. 697. Následující den byly vypáleny i symboly britské koloniální nadvlády – hotel Shephard a banka společnosti Barclays. SANDBROOK, D., c. d., s. 4.

¹⁸⁵ DURMAN, K., c. d., s. 545; WANNER, J., c. d., s. 30–33; GADDIS, J. L., *Studená...*, s. 117; JOHNSON, P., *Dějiny...* s. 475; LUŇÁK, P., c. d., s. 150.

Churchill zpočátku Nagíba podporoval a věřil v lepší vztahy než se svrženým králem Farúkem. Byl toho názoru, že by Británie měla nový egyptský režim podpořit. Záhy však přišlo zklamání, protože nová vláda brzy obnovila požadavek na brzký odchod Britů. Churchill se začal klonit k názoru, že ztráta Suezů by po ztrátě Indie byla již značným zásahem do prestiže Británie jako imperiální mocnosti. Kromě toho byla také suezská základna (největší britská základna na Blízkém východě) důležitá právě pro ochranu ropných tankerů, které pluly od rafinérií v Íránu.¹⁸⁶

Ministr zahraničí Eden se však držel tradiční britské politiky na Blízkém východě a vnímal Araby jako spojence v tomto prostoru. Chtěl se tedy i v tomto případě dohodnout, a proto hledal, k Churchillově nelibosti, vhodný kompromis. Odůvodňoval to přílišnou zátěží, kterou držení Suezů na britskou ekonomiku má, a spíše než na prosazování síly kladl důraz na diplomacii.¹⁸⁷

Churchill se snažil udělat z krize v Egyptě mezinárodní záležitost a hlavně zainteresovat do řešení Spojené státy americké. Snažil se rozptýlit pochybnosti Američanů, že jde pouze o další utužení impéria. V roce 1952, během návštěvy prezidenta Trumana, britský premiér prohlásil, že postoj Británie k Egyptu není diktován imperiálními zájmy, ale povinností, kterou má Velká Británie k ostatnímu světu.¹⁸⁸ Toto se mu ale nepodařilo, neboť Spojené státy odmítly Británii (nejenom vojensky, jak doufal, ale i diplomaticky) podpořit a tlačily Brity ke kompromisu. Churchill si uvědomoval, že kompromis by se vlastně rovnal porážce a vedl by ke ztrátě Suezů. Proto vyžadoval, aby byla dodržena smlouva z roku 1936 (dojednaná Edenem, jenž byl v té době poprvé ministrem zahraničí). Navrhoval také navýšení vojenské posádky, to se mu však v kabinetu prosadit nepodařilo.¹⁸⁹

Na jaře 1953 se Churchillovi zvýšily možnosti, protože na čas převzal po hospitalizovaném Edenovi i ministerstvo zahraničí. Snažil se z pozice premiéra i ministra zahraničí více naléhat jak na samotný Egypt, tak na Eisenhowera, aby Spojené státy poskytly finanční podporu britským silám v Egyptě, popřípadě rovnou poslaly vlastní

¹⁸⁶ Ochrana ještě zajišťovaly základny na Maltě, Kypru a letecká základna přímo v Íránu, která se shodou okolností ocitla v té době také v ohrožení. ADAMTHWAITE, A., *Suez Revisited*, in: *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944), 1955, Vol. 64, No. 3, s. 450.

¹⁸⁷ DURMAN, K., c. d., s. 402.

¹⁸⁸ GILBERT, M., *Churchill a Amerika...*, s. 401.

¹⁸⁹ Podle této smlouvy se měly britské jednotky stáhnout do určeného pásma kolem Suezského průplavu. Toto přerušila druhá světová válka, v níž se Egypt stal jednou velkou spojeneckou základnou při boji s italskou a německou armádou. Stažení do suezského pásma provedla v roce 1946 až labouristická vláda (mnozí vojáci sem byli evakuováni z Palestiny). I tak ovládala Británie území téměř 520 km², na němž sloužilo až 75 000 Britů. PONTING, C., c. d., s. 697; Ferguson, N., *Britské impérium. Cesta k modernímu světu*, Praha 2007, s. 367–369.

vojenské jednotky.¹⁹⁰ Navrhoval dokonce obsazení Sinajského poloostrova. Chtěl tak odvrátit hrozbu odchodu Britů z Egypta, nebo alespoň prodloužit jejich pobyt o dalších dvacet let. Nakonec ale ustoupil, nechtěl však předat pásmo kolem kanálu přímo Egyptu. Jako vhodnějším řešením navrhoval převzetí prostoru nějakou blíže nespecifikovanou mezinárodní organizací. V létě 1953 byl však sám postižen další mozkovou mrtvicí a nemohl se dále egyptskými záležitostmi zabývat.¹⁹¹

Počátkem roku 1954 proběhl v Egyptě vnitrostranický převrat, který přispěl k upevnění moci Rady revolučního vedení. Nagfīb sice zůstal prezidentem, ale jeho moc byla velmi omezena. Novým vůdcem Rady se stal ministerský předseda Násir.¹⁹²

Nový faktický vůdce země Násir opět zvýšil tlak na urychlený odchod Britů. Pokračovala také jeho jednání s nevyzpytatelným Muslimským bratrstvem, které vedlo partizánskou válku proti Britům.¹⁹³ Churchill chtěl původně prezentovat evakuaci britských jednotek z Egypta jako součást změny britské vojenské strategie v době nástupu jaderných zbraní. Ministr zahraničí Eden plánoval tento ústupek kompenzovat dohodou s Washingtonem o finanční pomoci pro britská zařízení a dělníky, kteří by v Suezu zůstali, a zárukou garance Spojených států volné plavby Suezským průplavem. Spojené státy ale s Brity v Egyptě již nepočítaly, neboť již probíhalo jednání Washingtonu s Egyptem o podpoře (včetně prodeje vojenského materiálu), které již nepočítalo s dlouhodobou britskou přítomností v regionu. Churchill o tomto jednání věděl od svého přítele lorda Hankeye, a proto 21. června napsal Edenovi dopis, v němž se zavázal k hledání takového řešení suezského problému, které nebude závislé na hospodářské a vojenské podpoře Spojených států amerických.¹⁹⁴

V červenci 1954 byly podepsány dohody Egypta s britskou vládou. Británie měla stáhnout svá vojska ze Suezského průplavu, ale zároveň si mohla ponechat právo udržovat v zóně kolem průplavu dosavadní zařízení. Měla mít také možnost vrátit do základen dostatečně početnou armádu v případě napadení Turecka nebo nějaké ze zemí Ligy arabských států ze strany Sovětského svazu.¹⁹⁵ Churchilla dohoda příliš nenadchla

¹⁹⁰ BOYLE, P. G., *The Churchill-Eisenhower...*, s. 25–26.

¹⁹¹ PONTING, C., c. d., s. 700.

¹⁹² DURMAN, K., c. d., s. 427.

¹⁹³ WANNER, J., c. d., s. 34.

¹⁹⁴ Ani nová americká vláda prezidenta Eisenhowera nechtěla přímo Brity podpořit. GILBERT, M., *Churchill a Amerika...*, s. 415; WANNER, J., c. d., s. 122 a 123.

¹⁹⁵ Liga arabských států byla založena v roce 1945. Zakládající země byly Egypt, Irák, Jemen, Jordánsko, Libanon, Saúdská Arábie a Sýrie. V roce 1955 byl podepsán tzv. Bagdádský pakt, což byla vojenská aliance Británie, Iráku, Turecka a Pákistánu, která měla zabránit případné expanzi SSSR a zároveň bránit vzrůstajícímu arabskému nacionalismu. JUDD, D., *Impérium. Britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*, Praha 1999, s. 373; GADDIS, J. L., *We Now...*, s.172.

a zdráhal se s ní souhlasit, ale nakonec ho Eden přesvědčil, že budou stačit základny, které má Británie na Kypru a v Libyi.¹⁹⁶

Násir se ve svých třiceti šesti letech stal, po téměř dvou a půl tisících let, prvním skutečně suverénním domorodým vládcem Egypta po svržení faraónů.¹⁹⁷ Zároveň se stal symbolem odporu proti evropskému kolonialismu.¹⁹⁸

Na Churchillovo konečné rozhodnutí podepsat dohody měl vliv také tlak ministerstva financí, které žádalo další snížení výdajů. Udržování suezské zóny stálo padesát šest milionů liber ročně. Současně velení armády požadovalo redislokaci sil na Blízkém východě.¹⁹⁹

Problém přineslo také vyhlášení nezávislosti Súdánu, který byl spravován Egyptem společně s Británií. Egypt si na Súdán (hlavně severní) dělal nárok s odkazem na úzké vztahy Egypta a Núbie (ta zahrnovala oblast dnešního jižního Egypta a severního Súdánu) v období starověku.²⁰⁰ Churchill byl rezolutně proti. Vzhledem ke svému požadavku, aby Británie neopustila Egypt před rokem 1956, odmítl, aby došlo k připojení Súdánu k Egyptu. Naopak chtěl posílit vojenskou přítomnost Britů na tomto území. Kabinet s tím však nesouhlasil a přiklonil se k dohodě, kterou vyjednal s Egyptem Eden.²⁰¹ Podle ní mělo dojít k vyhlášení nezávislosti Súdánu, který se pak měl sám rozhodnout, jakou formu spolupráce s Egyptem zvolí, popřípadě zda jednání s Egyptem vůbec zahájí. Výsledkem byl vznik súdánského přechodného parlamentu v roce 1954 a vyhlášení jeho úplné nezávislosti v roce 1956.²⁰²

Kromě strachu z oslabení velmocenské pozice Británie měl Churchill také vážné obavy z nepokojů mezi Araby ovládaným severem Súdánu a černošským obyvatelstvem jihu. Bohužel i zde se ukázaly jeho obavy oprávněné a již v roce 1955 vypukla v zemi krvavá a sedmnáct let trvající občanská válka.

Komplikací také bylo, že Sýrie, která se stala nezávislou v roce 1946, se od převratu v roce 1949 zmítala v nepokojích a k moci se dostávala socialistická uskupení jako Syrská sociální národní strana a Socialistická strana arabské obrody (Baas).

¹⁹⁶ DURMAN, K., c. d., s. 428–429.

¹⁹⁷ ANDREW, Ch., MITROCHIN, V., *Operace KGB a studená válka. Mitrochinův archiv II*, Praha 2008, s. 138–139.

¹⁹⁸ SANDBROOK, D., c. d., s. 5.

¹⁹⁹ PONTING, C., c. d., s. 709.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 698.

²⁰¹ Dohoda s Egyptem byla v Dolní sněmovně schválena jen těsnou většinou a Churchill její prosazení Edenovi vyčetl, avšak veřejně proti ní nevystoupil. WANNER, J., c. d., s. 34.

²⁰² PONTING, C., c. d., s. 699.

Nestabilní prostředí vládlo v Sýrii až do roku 1958, kdy byla Sýrie spojena s Egyptem, s nímž tvořila až do roku 1961 Sjednocenou arabskou republiku.

Spojené státy americké Británii ve sporech s Egyptem nepomohly. Neměly zájem posilovat, ani pouze udržovat britské pozice v tomto regionu. Věrné tradici USA podpořily raději antikolonizační tendence jednotlivých kolonií než zájmy svého spojence.

Krise kolem Suezského průplavu nakonec vyvrcholila v roce 1956 přímou vojenskou konfrontací s Egyptem (za pomoci Francie a Izraele) za tzv. suezské krize, která skončila pro Británii prohrou a velmi poškodila obraz Velké Británie ve světě.

3.2 Krize v Íránu

Další velkou ránu utrpělo britské impérium v Íránu.²⁰³ Zde se opět projevila jeho slabost. Potvrdilo se, že Británie již není světovou velmocí prvního řádu, přestože měla v Íránu jen „druhořadé“ zájmy (prioritou byla ochrana Suezského průplavu) a tato oblast byla doménou především Spojených států amerických, které zde plánovaly vybudovat hráz proti postupujícímu vlivu Sovětského svazu směrem k jihu.²⁰⁴ Británie se proto snažila i zde angažovat Spojené státy. Konflikt měl počátek ve sporu o ovládnutí ropné společnosti AIOC (*Anglo-Iranian Oil Company*, bývalá APOC – *Anglo-Persian Oil Company*, pozdější *British Petroleum*, dnešní BP). K dramatickému vyhocení situace došlo po 7. březnu 1951, kdy byl ministerský předseda generál Alí Rázmará, usilující o kompromis s Brity, na cestě do mešity zavražděn šíitským fundamentalistou. Po nastalém zmatku byl šáhem Muhammadem Rezá Pahlavím koncem dubna jmenován ministerským předsedou vynikající řečník a velký populist Muhammad Mosaddek.²⁰⁵

AIOC, kterou před první světovou válkou v roce 1914 pomáhal založit i Winston Churchill (dojednal, že Británie bude vlastnit většinu akcií), byla největším průmyslovým komplexem v zámoří s majoritním britským podílem.²⁰⁶ Podíl AIOC na tehdejší produkci ropy dosahoval až 20 %.²⁰⁷

Nejen kvůli stále nízkému podílu ze zisku z prodeje ropy, ale také z důvodů nesplněného slibu ekonomické pomoci, který Írán dostal od spojenců na Teheránské

²⁰³ Bývalá Persie nese název Írán od roku 1935, kdy proběhly reformy Rezá Chána, zakladatele dynastie Pahlaví. Podrobněji GOMBÁR, E., *Írán za vlády Rezy šáha Pahlavího*, in: *Historický obzor*, 2001, Vol. 12, č. 7–8, s. 183–189; HOBBSAWN E., *Věk extrémů. Krátké 20. století 1914–1991*, 2. vydání, Praha 2010, s. 230.

²⁰⁴ Pozice sovětských tajných služeb byla v Íránu, již od sovětské okupace za druhé světové války, velmi silná. V teheránské hlavní rezidentuře sloužilo až 115 operativců NKVD a následně MVD (pozdější KGB). ANDREW, Ch., MITROCHIN, V., c. d., s. 155.

²⁰⁵ DURMAN, K., c. d., s. 397–398.

²⁰⁶ Do roku 1933 měl Írán 33 % ze zisku společnosti, přestože se toto procento časem zvýšilo, Británie si až do krize většinový podíl podržela. CHILDS, D., c. d., s. 45.

²⁰⁷ PONTING, C., c. d., s. 695.

konferenci,²⁰⁸ začal Mosaddek ihned po svém nástupu připravovat znárodnění íránského ropného průmyslu. Toto bylo nakonec provedeno v květnu 1951 a týkalo se hlavně společnosti AIOC. Nemenším důvodem byl také fakt, že Íránci nebyli spokojeni s tím, že jejich největší zdroj bohatství – ropa – je v rukou cizinců. Zvláště když u Britů nadále přetrvávalo staré koloniální nazírání na obyvatele „třetích zemí“. Malý cit pro řešení této napjaté situace předvedl také britský vyslanec sir Francis Shepherd.²⁰⁹

Ještě za labouristické vlády došlo k vyhoštění všech britských zaměstnanců a v září 1951 se přidalo i obsazení rafinérie v Ábádánu²¹⁰ (v té době největší rafinérie ropy na světě) íránskou armádou. Británie již nebyla natolik silná, aby do krizové oblasti poslala své vojsko. Spor byl tedy Brity pouze předložen – na nátlak Spojených států – OSN a na íránskou ropu bylo uvaleno embargo, z kterého nakonec profitovaly především Kuvajt, Saúdská Arábie a ropné společnosti, ať již americké, jako *Exxon* či *Standart Oil*, tak paradoxně i britsko-nizozemský *Royal Dutch Shell*.²¹¹

Churchill byl, ještě jako vůdce opozice, pro použití síly ihned, jakmile byli britští zaměstnanci vyhoštěni. Připojil se tak k britskému vrchnímu vojenskému velení, které navrhovalo vojenský zásah již v červenci 1951. První lord admirality, Lord Fraser, navrhoval dokonce stažení britské středomořské flotily a její přemístění do Perského zálivu pro případ možné invaze do Ábádánu.²¹²

Churchill se také obával, aby britské spory s Íránem nevyužil k ovládnutí oblasti Sovětský svaz. Již v roce 1949 proběhl na šáha neúspěšný pokus o atentát připravený íránskými důstojníky, kteří byli členy komunistické strany Túdé.²¹³ Uvědomoval si ale, že Británie není dost silná, aby zde mohla podniknout vlastní vojenskou akci. Řešit tuto krizi pouze stížností v OSN nepokládal za dostačující, proto již v lednu 1952 naléhal při své návštěvě Washingtonu na Spojené státy americké, aby se v této kauze více angažovaly. U Trumanovy administrativy ještě nepochodil, teprve ta Eisenhowerova měla pro svržení Mosaddeka větší pochopení.²¹⁴

²⁰⁸ Spojenci využívali území Íránu během druhé světové války, kdy jeho území i vojensky okupovali. Proto mu na konferenci v Teheránu, která se konala na sklonku roku 1943, slíbili po skončení války ekonomickou pomoc. Protože nedošlo ke splnění tohoto slibu, začaly se objevovat požadavky na znárodnění ropného průmyslu jako kompenzace. CHILDS, D., c. d., s. 45.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 46.

²¹⁰ Město Ábádán se nachází v jihozápadním Íránu cca 50 km od severního cípu Perského zálivu. Rozkládá se na ostrově na řece Šatt al-Arab. V té době na zdejším koncesním území žilo cca 4500 britských občanů. K dispozici zde měli vlastní školy a nemocnice. WANNER, J., c. d., s. 51.

²¹¹ DURMAN, K., c. d., s. 399; ROSE, N., c. d., s. 379.

²¹² CHILDS, D., c. d., s. 46.

²¹³ ANDREW, Ch., MITROCHIN, V., c. d., s. 155.

²¹⁴ PONTING, C., c. d., s. 696; GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 821.

Ropné embargo poškozovalo Írán ekonomicky a dále destabilizovalo jeho už tak křehkou vnitropolitickou situaci. Británii napomáhalo nejen to, že Írán měl problémy s přepravou ropy, protože nevladl žádné vlastní tankery, ale také skutečnost, že tato situace nenechávala – na rozdíl od suezského případu – v klidu Spojené státy, obávající se průniku Sovětského svazu do oblasti. Toto se však později ukázalo jako neoprávněná obava, protože Sovětský svaz Mosaddekovi nedůvěřoval, a to kvůli jeho zápornému vztahu k íránským komunistům ze strany Túde.²¹⁵

Přesto se Spojené státy snažily situaci v Íránu urovnat smírně a ještě koncem roku 1952 odmítaly britské návrhy na Mosaddekovo odstranění. Dne 20. února 1953 předaly Spojené státy a Británie společně Mosaddekovi poslední návrh na řešení sporu prostřednictvím Mezinárodního soudního dvora. Mosaddek však 20. března 1953 tento návrh odmítl.²¹⁶

Ekonomicky i politicky tísněný Mosaddek taktizoval. V dopise, který zaslal Eisenhowerovi v květnu 1953, dokonce narážel na to, že by mohl požádat o pomoc Sovětský svaz. Snažil se tlačit na Spojené státy, aby získal jejich podporu, ale neodhadl situaci dobře. Jeho kroky vedly naopak k větší ochotě Spojených států amerických naslouchat britským návrhům. V americké administrativě začal převažovat názor (který ale nebyl podložen relevantními důkazy), že Írán by i přes Mosaddekův odpor mohla ovládnout komunistická Túde a tím umožnit vstup Sovětského svazu do země.²¹⁷

Vzrůstající vliv Túde znervózňoval i šáha a jeho okolí, ale pokus jeho a íránské armády (za podpory CIA) o odvolání Mosaddeka nevyšel. Situaci naopak zhoršil. Jeho prozrazení vyvolalo pouliční nepokoje, při kterých se stále více prosazovali komunisté z Túde. Šáh byl nucen uprchnout ze země (uchýlil se dočasně do Říma). Spojené státy začaly realizovat nové plány na Mosaddekovo svržení. Britové s nimi samozřejmě souhlasili a plně se jim přizpůsobili. Nová operace dostala krycí název Ajax.²¹⁸ Spočívala hlavně ve finanční podpoře generála Zahdího a některých íránských novinářů.²¹⁹

²¹⁵ Túde však byla za druhé světové války podporovaná i Británií, protože šlo o nejsilnější protinacistické uskupení v Íránu. Její největší rozšíření bylo samozřejmě na území ovládaném SSSR, který okupoval severní část Íránu mezi léty 1941–1945. Po válce však Túde představovala hrozbu nejen pro Británii, ale i pro samotný Írán. DURMAN, K., c. d., s. 399; CHILDS, D., c. d., s. 46. Vliv komunistů na Mosaddeka byl tak USA a Británií příliš přeceňován. ANDREW, Ch., MITROCHIN, V., c. d., s. 155; Svržení Mosaddeka za podpory CIA bylo nakonec pro KGB velkým překvapením. GADDIS, J. L., *We Now...*, s. 166.

²¹⁶ WANNER, J., c. d., s. 53.

²¹⁷ DURMAN, K., c. d., s. 405–406.

²¹⁸ V padesátých letech byly tajné operace v USA považovány za lepší řešení než přímé vojenské akce. KISSINGER, H., c. d., s. 545; GADDIS, J. L., *Studená...*, s. 147.

²¹⁹ DURMAN, K., c. d., s. 407.

Ještě dříve, než se stačila operace Ajax plně realizovat,²²⁰ se situace v Íránu začala dramaticky měnit. Příznivci uprchlého šáha začali v pouličních bojích získávat převahu (levice byla rozpolcena, protože Túde ostře napadala i své levicové odpůrce). Vojenské jednotky pod vedením Zahdího posléze obsadily hlavní město Teherán. Mosaddek byl svržen, uvězněn a jeho dům vyrabován a zapálen.²²¹ Šáh poté vládl až do svého svržení v roce 1979.

Z celé krize nakonec nejvíce profitovaly Spojené státy americké a samotný Írán. Těžbu ropy mělo provádět nové konsorcium, v němž podíl Spojených států sice činil 40 %, ale do íránské pokladny mělo být odváděno více peněz z poplatků za těžbu. Nejvíce ztratila Velká Británie, přestože s ní Írán obnovil diplomatické styky. Její vliv v regionu znatelně poklesl, když ztratila monopolní postavení v těžbě a vývozu íránské ropy.²²²

Ani v záležitostech, které se týkaly britského impéria, v té době již značně oslabeného, nebyl tedy Churchill úspěšný a ve všech případech (týkajících se nejen Egypta, Súdánu a Íránu) prohrál. Praktické provedení jeho návrhů by skoro vždy znamenalo vojenskou konfrontaci a k té se kabinet většinou neodhodlal. Dospěl totiž k závěru, že na ni již Británie bez podpory Spojených států nestačí, a zvolil cestu vyjednávání a ústupků.²²³

3.3 Keňa

V Africe probíhal rozpad britské koloniální správy většinou poklidně, především zásluhou pragmatického státního tajemníka pro kolonie Lyttletona, který si uvědomoval slabost Británie.

Výjimkou byla Keňa, na jejímž území probíhalo od roku 1952 povstání Mau Mau.²²⁴ Boj za samostatnost si zde vyžádal velké množství obětí, hlavně na straně domácího obyvatelstva. Mau Mau bojovalo nejen proti britské koloniální nadvládě, ale především proti bílým osadníkům, kteří měli stále dominantní vliv na dění v zemi, a Indům

²²⁰ Se CIA spolupracovala i britská SIS. Jako jeden z hlavních agentů byl využit i vnuk prezidenta T. Roosevelta Kermit, který následně osobně informoval jak Churchilla, který byl nadšen, tak Eisenhowera o skončené akci. GILBERT, M., *Churchill a Amerika...*, s. 421.

²²¹ Byl odsouzen za velezradu a porušení ústavy k trestu smrti, ale na zásah šáha mu byl trest změněn na tři roky vězení. Po propuštění pak pobýval v domácím vězení na svém statku v Ahmamdabádu u Teheránu až do 5. března 1967, kdy zemřel. WANNER, J., c. d., s. 61.

²²² DURMAN, K., c. d., s. 407.

²²³ Další v řadě bylo předání námořní základny v jihoafrickém Simonstownu vládě Jihoafrické unie (předchůdce Jihoafrické republiky, která vznikla až v roce 1961 zrušením personální unie s Británií). Churchill byl v tomto případě opět proti, ale nakonec byl kabinetem donucen souhlasit s předáním. PONTING, C., c. d., s. 710–711.

²²⁴ Přesný význam názvu Mau Mau není znám.

(kteří žili většinou ve městech).²²⁵ Z větší části tvořil jádro povstalců kmen Kikujů (nejvlivnější kmen v okolí hlavního města Nairobi) v čele s vůdcem Jomou Kenyattou, africkým nacionalistou a předsedou Keňské Africké unie (KAU).²²⁶

Právě zákaz KAU britskou správou byl příčinou vypuknutí povstání Mau Mau. Protest provázela i na africké poměry nebývalá brutalita, a to nejen na bílých kolonistech, ale především na černošských odpůrcích, včetně těch z kmene Kikujů. Povstání tak pozvolna přerůstalo v mezikmenovou občanskou válku. Situaci komplikoval i fakt, že KAU byla podporována Moskvou. Sám Jomo Kenyatta, kromě studia ve Velké Británii, pobýval v roce 1933 pod jménem James Joken na studijním pobytu v Moskvě.²²⁷

V roce 1952 britská vláda vojensky zasáhla a povstání zpacifikovala. Během tvrdých bojů s povstalcí bylo téměř deset tisíc příslušníků kmene Kikujů zabito a více než osmdesát tisíc internováno.²²⁸ Jomo Kenyatta byl označen za hlavního vůdce hnutí a v roce 1953 zatčen a odsouzen.²²⁹ V zemi bylo vyhlášeno stanné právo, které bylo zrušeno až v roce 1960, protože odpor bojovníků Mau Mau i nadále pokračoval.

V roce 1954 Eisenhower navrhl Churchillovi, že by bylo vhodné začít připravovat postupné vyhlášení samostatnosti Keni. Samozřejmě s patřičným přechodným obdobím. Churchill byl proti. Obával se rasových nepokojů mezi černošskou většinou a bělošskou menšinou. Za každou cenu chtěl v této africké republice udržet britskou správu.²³⁰

Britské vládě ani samotnému Churchillovi nebyla situace v Keni příjemná. Světová veřejnost přestala považovat evropskou koloniální nadvládu jiných zemí za vyvrcholení civilizační mise Evropanů a zároveň ve třetím světě trvale rostly nacionalistické nálady. Britští představitelé pokládali za nutné keňskou krizi, při které umíraly tisíce lidí, rychle a pokud možno diplomaticky vyřešit. Již v dubnu 1954 byla rozšířena Legislativní rada a jmenována nová keňská vláda, do které zasedli i zástupci Indů a černošské většiny.²³¹

²²⁵ Černošská většina populace měla zástupce v radě guvernéra až od roku 1944.

²²⁶ Kenyatta byl vyslán kmenem Kikujů ve třicátých letech do Londýna jako jejich zástupce. Po svém návratu v roce 1946 vedl školu a kmenové centrum v Githunguri v centrální Keni. JUDD, D., c. d., s. 362.

²²⁷ ANDREW, Ch., MITROCHIN, V., c. d., s. 345–346.

²²⁸ NÁLEVKA, V., *Čas soumraku. Rozpad koloniálních impérií po druhé světové válce*. Praha 2004, s. 139.

²²⁹ Proces (později se prokázalo, že byl zmanipulován v neprospěch Kenyatty) se konal ve městě Kapenguria v severozápadní Keni u hranic s Ugandou. Byl odsouzen k sedmi letům vězení a po propuštění měl nuceně pobývat v odlehlých částech země. Jeho dům byl zbořen, aby se nemohl změnit v uctívané místo, a on sám s dalšími vůdci Mau Mau byl držen ve speciální věznicí, jejíž dozorcí nepocházeli z kmene Kikujů. JUDD, D., c. d., s. 358–359.

²³⁰ PONTING, C., c. d., s. 686.

²³¹ NÁLEVKA, V., *Čas...*, s. 139.

Proces dekolonizace však pokračoval dál a udržet Keňu pod britskou korunou se nepodařilo. Dne 12. prosince 1963 získala nezávislost a v létě 1964 se stal Jomo Kenyatta prvním prezidentem samostatné Keni.²³²

²³² Podrobněji o povstání Mau Mau: DURMAN, K., c. d., s. 522–524; ROSE, N., c. d., s. 379.

4. WELFARE STATE²³³

Již na prvním zasedání musel nový britský kabinet řešit dopady hospodářské krize, které byly zapříčiněny jak vyčerpáním z druhé světové války, tak změnami souvisejícími se ztrátou kolonií (především Indie, která získala nezávislost v roce 1947).²³⁴ Negativní dopad na britskou ekonomiku mělo také krátkodobé zavedení plné konvertibility libry (na nátlak Spojených států amerických) v témže roce.²³⁵

Další nebezpečí pro ekonomickou stabilitu Británie představovaly díky pokračující studené válce výdaje na obranu, které dále neúměrně zatěžovaly státní rozpočet. Jednalo se jednak o výdaje na pokračující konflikt v Koreji, vydržování britských jednotek v Německu, ale také o vlastní vývoj a výrobu nukleárních a termonukleárních zbraní. Churchill si toto nebezpečí uvědomoval, a proto již na druhém zasedání kabinetu 1. listopadu 1951 schválil velké omezení vládních výdajů ministra Butlera.²³⁶ Navrhl také sloučení několika resortů pod jedno vedení. Tento krok se však neosvědčil a časem došlo k návratu do původního stavu.²³⁷

Butlera Churchill podporoval i nadále, neboť sdílel myšlenku, že vládní výdaje, nastavené předchozím labouristickým kabinetem, jsou již dále neúnosné. Několikrát také navrhl snížení nákladů na zbrojení, které původně dosahovaly částky 4,7 miliardy liber.²³⁸ Podporoval proto prodej zbraní a vojenského materiálu Spojeným státům americkým,²³⁹ od kterého si sliboval značné dolarové příjmy. Naopak kvůli omezení dolarových výdajů navrhl snížit dovoz tabáku a luxusního zboží. Podle svého volebního programu také

²³³ Tento pojem se úzce pojí s osobou Williama H. Beveridge (prvním baronem Beveridgem), který v čele Královské komise (*Royal Commission*) vypracoval zprávu o sociální politice v Británii a v roce 1942 komplexní návrh systému sociálního zabezpečení (inspirovaný politikou americké administrativy F. D. Roosevelta). Samotný pojem byl poprvé použit budoucím canterburským arcibiskupem Williamem Templem ve smyslu na blahobyt orientovaného státu jako protipólu proti německému „warfare state“, státu orientovanému na válku. Faktická realizace Beveridgových návrhů se ale dočkala realizace až poválečným labouristickým kabinetem.

²³⁴ Ještě v roce 1949 doporučoval labouristický premiér Attlee králi Jiřímu VI., aby Indická republika zůstala součástí Commonwealthu. Toto by ovšem komplikovalo britské přistoupení k NATO, které se ustanovilo v témže roce. SINGH, A. I., c. d., s. 478; PONTING, C., c. d., s. 336–357.

²³⁵ SANDBROOK, D., c. d., s. 48.

²³⁶ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 824.

²³⁷ PONTING, C., c. d., s. 681.

²³⁸ Ke zvýšení částky z původních 2,3 miliardy na 4,7 miliardy liber došlo až na začátku roku 1951, z důvodu probíhající Korejské války. BOYLE, P. G., *Britain, America and the Transition from Economic to Military Assistance, 1948–51*, in: *Journal of Contemporary History*, 1987, Vol. 22, No. 3, s. 533. Plán výzbroje byl poprvé navržen v červenci 1950 a do prosince téhož roku, kdy byl spuštěn, byl ještě 3x revidován (důvodem byly také americké úvahy o použití nukleárních zbraní v právě probíhající Korejské válce). Attleeho vláda si uvědomovala, jaká to bude pro Británii zátěž, ale spoléhala na podporu USA ve výši 550 milionů liber, která ovšem nakonec nebyla uskutečněna. PARK, J., c. d., s. 358–359.

²³⁹ Jednalo se nakonec o prodej 800 tanků Centurion, které tvořily hlavní tankovou zbraň ve výzbroji Velké Británie od konce čtyřicátých let do počátku šedesátých let, i s příslušenstvím za 140 milionů dolarů. GILBERT, M., *Churchill a Amerika...*, s. 410.

kabinet na prvním zasedání rozhodl o zpětné reprivatizaci železářského a ocelářského průmyslu.²⁴⁰

Vládl však sociální smír, který byl prioritou i pro konzervativce. Ekonomickému uvažování nadále dominovalo keynesiánství, které v této době nabylo podoby tzv. butskellismu, což byla centralistická politika kompromisu (na principu smíšené ekonomiky) kombinující názory konzervativního politika (a ministra financí) R. A. Butlera a labouristického politika (a pozdějšího předsedy Labouristické strany) Hugh T. N. Gaitskella.²⁴¹

Odbory (*Trades Union Congress* – TUC) si zachovaly stejně silnou pozici, jakou si vybudovaly za války, Churchill sám se neodvážil navrhnout omezení jejich působnosti, protože se domníval, že volební výsledky jeho strany na to neposkytují dostatečný mandát.²⁴² Považoval je také za autentický výraz britské dělnické třídy, mnohem více než labouristické předáky, kteří se často rekrutovali z představitelů střední třídy a absolvovali soukromé střední školy. Aby udržel dobré vztahy vlády s odbory, jmenoval Churchill ministrem práce téměř apolitického sira Waltera Moncktona (prvního vikomta Moncktona z Brenchley).

Koncepce státu se sociálním zabezpečením, dědictví po labouristech, byla rovněž zachována. Na razantnější změnu sociálního státu neměli konzervativci ani dostatečnou většinu v parlamentu.²⁴³

Konzervativci tak vlastně přijali základní myšlenky labouristické sociální politiky, přestože se proti nim v opozici často verbálně vymezovali. Už manifest Konzervativní strany pro volby v roce 1950 nazvaný Správná cesta pro Británii (*The Right Road for Britain*) však hovořil o zachování plné zaměstnanosti jako o hlavním cíli budoucí konzervativní vlády. Více se tak blížil prohlášením labouristů než textu Průmyslové charty.²⁴⁴

²⁴⁰ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 824; PONTING, C., c. d., s. 689.

²⁴¹ Název je odvozen od imaginární postavy pana Butskella, který byl vymyšlen žurnalistou z *The Economist* Normanem Macreaem a který ve fiktivních rozhovorech komentoval ekonomiku a politické dění. KENNETH, O. M., c. d., s. 497; HENNESSY, P., *Having...*, s. 210.

²⁴² Podrobněji o britských odborech za vlády Churchillova kabinetu: MYERS, F., *British Trade Unions and the End of Conscriptio: The Tripartite Committee of 1950–56*, in: *Journal of Contemporary History*, 1996, Vol. 31, No. 3, s. 509–520. Samotné odbory se po válce začínaly významně měnit. Mezi jejich členy začali přibývat ve zvýšené míře zástupci nedělnických profesí a také se zvyšoval počet žen. WRIGLEY, C., *Trade unions: Rise and decline*, in: CARNEVALI, F., STRANGE, J. M. (ed.), c. d., s. 281.

²⁴³ ROSE, N., c. d., s. 318; PHILLIPS, J., *The Postwar Political Consensus and Industrial Unrest in the Docks, 1945–55*, in: *Twentieth Century British History*, 1995, Vol. 6, No. 3, s. 312; SANDBROOK, D., c. d., s. 59.

²⁴⁴ HENNESSY, P., *Having...*, s. 189; *Archive of Conservative Party Manifestos* [online]. 1950 Conservative Party General Election Manifesto [cit. 20. 8. 2012]. Dostupné z: <http://www.conservative->

K opravdu radikální změně v sociální oblasti tak došlo až za vlády Margaret H. Thatcherové na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let. Ta ji ovšem prováděla již za jiné situace, kdy se Británie potýkala s mnoha problémy ve veřejných financích a sužovala ji velká nezaměstnanost. Podobné problémy ještě Churchill a jeho kabinet řešit nemusel.²⁴⁵ V období Churchillova druhého premiérského mandátu byla nezaměstnanost nízká (po celá padesátá léta pouze do 2 %), a přestože sestup Británie na světovém ekonomickém žebříčku stále pokračoval, dělnictvo, nejpočetnější skupina obyvatelstva, bylo spokojeno. Životní standard, navzdory přetrvávajícím ekonomickým problémům, u většiny populace rostl (především u nižších tříd). Oproti předválečnému období chudoba postihovala nižší procento populace.²⁴⁶

Neproběhly větší stávky (bylo jich méně, než za předchozí labouristické období).²⁴⁷ Konzervativci se chtěli vymanit z role těch, kteří jsou primárně nakloněni zaměstnavatelům, nikoli zaměstnancům. Uvědomovali si, že toto byl jeden z důvodů prohry voleb v roce 1945.

Nedocházelo také téměř k násilí v Severním Irsku. Byl postupně odbouráván přídělový systém, který však i tak trval velmi dlouho.²⁴⁸ S odstupem času se může zdát, že léta 1951 až 1955 byla jedna z nejkliďnějších v poválečné historii Británie.²⁴⁹

Jedním z hlavních sociálních projektů konzervativců byla bytová výstavba. Tento projekt převzali od předchozí labouristické vlády, kterou ale zároveň za jeho průběh kritizovali (především za pomalou realizaci a neefektivnost). Úkolem nového ministra pro výstavbu (H. Macmillana) bylo dle Churchilla stavět „domy pro lidi“.²⁵⁰ V plánu bylo zajistit každý rok vybudování 300 000 nových bytů. I když se toto číslo naplnit nepodařilo,

party.net/manifestos/1950/1950-conservative-manifesto.shtml

²⁴⁵ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 825; ROSE, N., c. d., s. 318; JOHNSON, P., *Churchill*, s. 168.

²⁴⁶ V první polovině padesátých let bylo možné pouze 7,8 % rodin považovat za relativně chudé. Toto číslo začalo růst až v šedesátých letech. CRAFTS, N., *The British economy*, a RUGG, J., *Poverty and social exclusion*, in: CARNEVALI, F., STRANGE, J. M. (ed.), c. d., s. 14 a 311.

²⁴⁷ Mezi léty 1945 – 1951 probíhaly stávky dělníků v docích. Churchill toto příliš nekomentoval, za konzervativce se k situaci vyjadřoval spíše A. Eden. Churchill byl ve svých projevech na toto téma velmi opatrný, snažil se udržovat dobré vztahy s odborovými předáky. Vinu za to, že stávky vůbec vznikly, dávali konzervativci spíše, mnohdy neprávem, komunistům. Konzervativci byli mnohem vstřícnější při jednání s odbory než předchozí labouristická vláda, která několikrát poslala do doků armádu, což konzervativci neudělali. Labouristé byli také mnohdy tvrdší při vyjednávání s odborovými předáky. PHILLIPS, J., c. d., s. 311, 316 a 318; JUDT, T., c. d., s. 165.

²⁴⁸ Přídělový systém na jídlo, šatstvo, benzín a další byl sice zrušen až v roce 1954, ale průmyslová výroba a mzdy stoupaly o 5 % a 8 %. DURMAN, K., c. d., s. 395–396. V ČSR, Maďarsku, Polsku a Bulharsku byl přídělový systém zrušen již v roce 1953, ale vzhledem k rozdílnému společenskému zřízení není možné srovnání. V červnu 1953 (při příležitosti korunovace Alžběty II.) byl přídělový systém přechodně částečně zrušen. JUDT, T., c. d., s. 240.

²⁴⁹ CHILDS, D., c. d., s. 57.

²⁵⁰ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 824.

projekt lze považovat za velmi úspěšný. Jen mezi léty 1951 a 1955 bylo postaveno kolem 291 000 bytů (v některých případech však nízké kvality). Dodnes ční nad anglickými městy siluety tmavých, mnohdy výškových, domů (tzv. *council housing*) s malometrážními byty, které i přesto dokázaly zlepšit standard bydlení velké části populace.

V rámci tohoto programu docházelo také k likvidaci slumů a ghett obyvatel, kteří žili na okraji společnosti. Tím se také eliminovala společenská negativa, která slumy a ghetta přinášely. Díky špatné sociální politice pozdějších vlád (ať již konzervativních, nebo labouristických) bohužel došlo k vytvoření ghett nových a mnohdy právě v této nové výstavbě.²⁵¹ Macmillan však často narážel na snahu některých konzervativců (hlavně Butlera) výdaje na bytovou výstavbu snížit, ale Churchill ho v tomto sporu vždy podpořil.²⁵²

Další kapitolou v oblasti veřejné služby byl rozvoj školství. Churchillův kabinet pokračoval – tak jako jeho labourističtí předchůdci – v budování nových škol a v podpoře žáků a studentů na všech vzdělávacích stupních. Toto bylo pro ekonomicky již tak vyčerpanou Británii finančně velmi náročné, ale přes snahy ministra financí Butlera nedošlo v letech 1951–1954 k žádné větší změně, neboť pro většinu konzervativců bylo zvýšení dostupnosti a šancí na vzdělání důležité. Objem financí určených školství byl sice omezen, ale tento pokles se vykompenzoval nižším počtem studentů.²⁵³

Ve vedení konzervativců panovala snaha o stabilitu a nostalgii po tradicích. I to byla zřejmě příčina, proč po jejich nástupu k moci ve skutečnosti nedocházelo ke změně sociální politiky. Mnozí členové strany, jako například ministr financí Butler, byli sice jiného názoru, ale nedokázali své představy prosadit. I v jejich řadách převládalo přesvědčení o nutnosti kontroly „strategických odvětví“ státem.²⁵⁴

Churchill sám zastával názor o „jednotnosti národa“ a do konce svého působení v čele státu se nezbavil touhy být sjednotitelem národa, který se neohlíží na podružné politické machinace jednotlivých stran. Tvrdil, že sociální politika musí být zbavena předpojatostí jednotlivých ideologických proudů ve společnosti, musí národ spojovat, a nikoliv rozdělovat.²⁵⁵

²⁵¹ TUMIS, S., *Britský sociální stát za vlády konzervativců v letech 1951–1964*, in: Dvacáté století, Ročenka Semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 273–274.

²⁵² GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 831.

²⁵³ Na univerzitách poklesl počet studentů z 85 000 v roce 1950 na 82 000 v roce 1954. HENNESSY P., *Having...*, s. 218; TUMIS, S., c. d., s. 275–277.

²⁵⁴ DURMAN, K., c. d., s. 394.

²⁵⁵ ROSE, N., c. d., s. 318.

Nezanedbatelný vliv na sociální politiku Konzervativní strany měl vlivný poslanecký klub *The One Nation Group* (ONG), který byl založen po volbách v roce 1950 devíti nově zvolenými konzervativními poslanci²⁵⁶ jako reakce na úspěch (oproti roku 1945), a přesto neúspěch ve volbách v roce 1950. Jednalo se o novou generaci konzervativních politiků, především lidí s ekonomickým vzděláním a zkušeností v businessu, kteří ale zároveň nebyli zástupci nejvyšších společenských tříd. Tato skupina vydala dva významné dokumenty. Prvním z nich byl *Jeden národ: Přístup konzervativců k sociálním problémům* (*One Nation: A Tory Approach to Social Problems*) z roku 1950 a *Změna je náš spojenec* (*Change is Our Ally*) z roku 1954. Oba dokumenty měly podpořit konzervativní ideje, avšak zároveň klást důraz na sociální otázky a sociální smír.²⁵⁷ Důležité pro ONG bylo také zachování plné zaměstnanosti (což měly společně všechny poválečné britské vlády) a udržení NHS.²⁵⁸

ONG zasahoval také do sestavování vlády, i když jeho vliv zde nebyl až tak velký a jeho doporučení nebyla mnohdy vyslyšena.²⁵⁹ Zatímco *Jeden národ* reagoval na program labouristů a představoval pokus o změnu sociální politiky konzervativců, *Změna je náš spojenec* vyjadřovala nespokojenost s Churchillovým stylem vedení strany samotné.²⁶⁰

4.1 Plán ROBOT

Strach z případných sociálních nepokojů byl i u konzervativců příliš velký. Z toho důvodu se také nerealizoval pokus o největší změnu ekonomického, a tím i sociálního fungování státu od druhé světové války, plánu ROBOT.²⁶¹ Jednalo se o návrh na změnu hospodářské politiky, který vznikl na ministerstvu financí (*HM Treasury*). Již jsme uvedli, že od vyčerpávající války měla Velká Británie finanční problémy, které se zatím nelepšily. Jen přes léto 1949 oslabila libra ze 4,03 na 2,80 vůči dolaru. Británie také splácela dluh, který měla vůči Spojeným státům americkým z doby druhé světové války (zákon o půjčce

²⁵⁶ Byli to C. Alport, R. Carr, R. Fort, E. Heath, G. Longden, I. Macleod, A. Maude, E. Powell a J. Rodgers. Předpokladem vstupu do tohoto klubu bylo členství v Konzervativní straně a zvolení do dolní komory parlamentu. Zvolení do vlády nebo povýšení do šlechtického stavu znamenalo ztrátu členství. Vstoupit šlo vždy jen na pozvání již existujících členů. WALSHA, R., *The One Nation Group: A Tory Approach to Backbench Politics and Organization, 1950–55*, in: *Twentieth Century British History*, 2000, Vol. 11, No. 2. s. 184 a 187.

²⁵⁷ Dokument *Jeden národ* odmítal rozdělení Británie na striktně oddělené skupiny bohatých a chudých. Navazoval na sjednocení národa za války a počítal s tím, že již není možné navrátit se do stavu před ní. Plán na výstavbu 300 000 nových bytů pocházel také z tohoto dokumentu. WALSHA, R., c. d., s. 186 a 191. I většina obyvatel z nižší a střední třídy již po válečných zkušenostech nechtěla návrat k předválečnému sociálnímu rozdělení. JUDT, T., c. d., s. 163.

²⁵⁸ SANDBROOK, D., c. d., s. 51.

²⁵⁹ WALSHA, R., c. d., s. 202.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 214.

²⁶¹ Přestože tento plán oficiálně předložil ministr financí Butler, byl pojmenován po třech státních tajemnících, kteří byli hlavními tvůrci: siru L. Rowanovi, siru G. Boltonovi a Otto Clarkovi. HENNESSY, P., *Having...*, s. 199.

a pronájmu – *Land and Lease Act*).²⁶² Zlaté a dolarové rezervy se neustále snižovaly. Pro ministra financí Butlera bylo velmi těžké sestavit rozpočet, který byl zatěžován také vysokými náklady na zbrojení, zděděnými ještě po labouristické vládě. Množily se rovněž předpovědi, že na podzim roku 1952 hrozí Británii bankrot. Podstatou plánu ROBOT byl přechod libry na pohyblivý kurz za účelem ochrany zlatých rezerv a udržení libry jako mezinárodního platidla (i přes nízké rezervy).²⁶³

Butler tento plán poprvé nastínil 20. února 1952 několika ministrům, včetně Churchilla a Lyttletona, kteří v obavě o osud Británie souhlasili. Zvláště když technickým detailům plánu příliš nerozuměli. Diskuze na toto téma pokračovala i v dalších dnech, ve kterých nakonec získali odpůrci převahu. Politické riziko bylo příliš velké. Poválečná keynesiánská politika sociálního smíru by byla zrušena. Butler sice argumentoval, že by se tak ochránily britské zlaté rezervy a případná negativa (dražší dovoz, zvýšení cen potravin a zvýšená nezaměstnanost) by představovaly jen malou daň. Většina ministrů však byla proti. Argumentovali ohrožením fungování jejich rezortů jako takových. Protestoval především Macmillan, jenž se obával, že by došlo k zastavení nebo k významnému zpomalení jím vedené bytové výstavby.²⁶⁴

Na zasedání kabinetu 28. února 1952 byl plán ROBOT jako příliš riskantní zamítnut. Důvodem byl názor, že by nárůst nezaměstnanosti způsobil sociální nepokoje. Churchill, přestože původně nebyl proti, se také vyslovil pro odmítnutí, protože i jemu se zdála politická rizika příliš velká a nechtěl, aby byla Konzervativní strana spojována s úmyslným rušením sociálního státu. Odpůrci plánu navíc předložili dostatečné množství důkazů, že situace není tak vážná, jak tvrdili jeho předkladatelé.²⁶⁵

Plán ROBOT byl nakonec kabinetem zamítnut také proto, že finanční rezervy byly nakonec stabilizovány vyššími úrokovými sazbami.²⁶⁶

Nicméně došlo k mírnému přehodnocení původního Beveridgeova plánu sociálního zabezpečení,²⁶⁷ který nepočítal s tak velkým nárůstem příjemců. Jejich počet nakonec

²⁶² Británie dluh, který vznikl v rámci zákona o půjčce a pronájmu, definitivně splatila až v roce 2006. Dostupné z *Naval History and Heritage* [online] Transcript of Lend-Lease Act (1941) [cit. 1. 2. 2013]. <http://www.history.navy.mil/faqs/faq59-23.htm>

²⁶³ HENNESSY, P., *Having...*, s. 200–201; BOOTH, A., *Inflation, Expectations, and the Political Economy of Conservative Britain, 1951–1964*, in: *The Historical Journal*, 2000, Vol. 43, No. 3, s. 829.

²⁶⁴ HENNESSY, P., *Having...*, s. 201–206.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 207, 218.

²⁶⁶ BOOTH, A., c. d., s. 930.

²⁶⁷ Jeho základní principy představovaly univerzální dávky pro celou populaci, komplexní ochrana, národní minimum, jednotná sazba příspěvků a dávek (přesněji státem hrazená zdravotní péče, přiměřené státem garantované důchody, rodinné přídatky a pokud možno úplná zaměstnanost). MUSIL, L. (ed.), *Vývoj sociálního státu v Evropě. Čítanka z historie moderní evropské sociální politiky*, Brno 1996, s. 169; JUDT, T., c. d., s. 75. Beveridge sám však kupříkladu nebyl pro progresivní zdanění. Nezastával totiž ideu úplně všeobčimajícího státu. BRIDGEN, P., *A Straitjacket with Wriggle Room: The Beveridge Report, the Treasury*

vzrostl z 842 000 v roce 1948 na 1 800 000 v roce 1954, přestože nezaměstnanost byla stále velmi nízká a inflace dosti vysoká, což v době vzniku tohoto plánu nikdo nepředpokládal. Škodlivé byly též různé nekoncepční zásahy do jeho systému, což samozřejmě velmi zatěžovalo již tak napnutý státní rozpočet.²⁶⁸

Náklady na NHS se nakonec také ukázaly větší, než se původně předpokládalo.²⁶⁹ Již v roce 1950, ještě za labouristické vlády, se začaly objevovat návrhy na zavedení omezené spoluúčasti pacientů (například u stomatologa, za brýle nebo za recept). O to více se tímto problémem začal zabývat nový Churchillův kabinet. V březnu 1952 ministr zdravotnictví, vikomt Crookshank, přednesl první změny legislativy, které měly zajistit spoluúčast pacientů ve vybraných případech a odlehčit tak státnímu rozpočtu. Přestože většina změn nebyla schválena, došlo k poklesu výdajů na NHS z 3,75 % HDP v letech 1949–1950 na 3,24 % v letech 1953–1954.²⁷⁰

Již při tvorbě své zprávy Beveridge požadoval průběžnou reformu jím navrhovaného sociálního systému. Toto se však dlouhá léta nedělo a první skutečně velká reforma proběhla až zhruba v sedmdesátých letech.²⁷¹

and the Exchequer's Pension Liability, 1942–59, in: *Twentieth Century British History*, 2006, Vol. 17, No. 1, s. 7; RUGG, J., *Poverty and social exclusion*, in: CARNEVALI, F., STRANGE, J. M. (ed.) c. d., s. 310–311.

²⁶⁸ Na realizaci Beveridgeova plánu měly vliv různé zájmové skupiny, od odborů na jedné straně po pojišťovny na druhé. Výsledkem byly nesystémové změny, jako třeba možnost oprávněných pojištěnců pobírat dávky dříve, než odvedli dostatečné příspěvky. Nebyla ustanovena rekvalifikační centra atd. MUSIL, L. (ed.), c. d., s. 168.

²⁶⁹ HENNESSY, P., *Having...*, s. 219.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 219–221.

²⁷¹ MUSIL, L. (ed.), c. d., s. 170.

5. VZTAHY UVNITŘ KONZERVATIVNÍ STRANY A ZPŮSOB ŘÍZENÍ KABINETU

Nový Churchillův kabinet měl šestnáct členů. Jediná žena v jeho vládě, ministryně školství Skotka Florence G. Horsbrughová (baronka Horsbrughová), nebyla až do roku 1953 členkou kabinetu.²⁷²

Jak jsme již nastínili, vztahy mezi Churchillem a ostatními členy kabinetu byly velmi složité a mnohdy napjaté. Nebylo to způsobeno pouze komplikovaností Churchillovy osobnosti, mnohé zapříčinil také jeho věk²⁷³ a několik příhod mozkové mrtvice. Přestože se z následků vždy dostal mnohem lépe, než by odpovídalo pokročilému věku (a než by mnozí očekávali), dopady na jeho zdraví byly velké.

Proslovy Winstona Churchilla stále častěji postrádaly pověstnou jiskru a vtip, občas si nechal některý z nich dokonce připravit.²⁷⁴ Účastnil se sice všech zasedání kabinetu a zpočátku i jednání vládního výboru obrany, ke konci svého mandátu však již sám cítil, že fyzicky nezvládá tak náročný post. Nakonec dobrovolně, byť po mnohých naléháních z nitra Konzervativní strany (a občas i po vlastních úvahách o rezignaci), odstoupil z funkce premiéra ve prospěch svého rivala Anthony Edena. Cesta, která k tomu vedla, byla ovšem plná přemlouvání a Churchillových nesplněných slibů.

Je pravděpodobné, že Churchill odkládal své odstoupení také (a možná hlavně) z důvodu neutuchající naděje na setkání s představiteli Sovětského svazu, a to nejlépe ve stylu „Velké trojky“, jaké zažil v období svého prvního působení ve funkci premiéra za druhé světové války. Dá se říci, že nakonec odstoupil, až když viděl, že snaha o uskutečnění tohoto snu nedochází naplnění.

5.1 Snaha o odvolání z funkce

První pokusy o Churchillovo odvolání z funkce přišly záhy po jeho první slabší mozkové příhodě 21. února 1952. Hlasy navrhuující změnu ve vedení strany se samozřejmě objevovaly již dříve, po volbách v roce 1950. Někteří konzervativci navrhovali, aby rezignoval po korunovaci nové královny Alžběty II., která nakonec proběhla 2. června 1953,²⁷⁵ nebo aby alespoň pověřil řízením záležitostí Dolní sněmovny Edena.

²⁷² PONTING, C., c. d., s. 681–682.

²⁷³ Již v roce 1951, v době svého zvolení, byl nedoslýchavý a také se mu zhoršoval zrak. ROSE, N., c. d., s. 316.

²⁷⁴ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 830.

²⁷⁵ První korunovace v britské královské rodině, která byla přenášena televizí. SANDBROOK, D., c. d., s. 44.

Churchill samozřejmě neměl nic takového v úmyslu. Již brzy vystoupil na parlamentních jednáních se svou obvyklou energií, přestože labouristická opozice je obstrukcemi schválně protahovala. Sám však pociťoval, že na takové pracovní vypětí mu již nestačí síly. Proto pověřil faktickým řízením ministerstva obrany maršála Alexandra.²⁷⁶

Pokusy o Churchillovo odvolání se však stupňovaly také z řad jeho spolustraníků. Již 16. června 1952 se tajně setkali předseda Dolní sněmovny Harry Crookshank, ministr pro záležitosti Společenství lord Salisbury, ministr pro záležitosti Skotska James Stuart a hlavní whip (tajemník poslaneckého klubu) Patrick Buchan-Hepburn. Dohodli se, že Churchill musí buď neprodleně podat demisi, nebo alespoň stanovit datum jejího předložení. Své rozhodnutí mu následně 23. června oznámili. V té době měl však Churchill ještě dost síly takové požadavky odmítnout.²⁷⁷

Labouristická opozice využívala všechny příležitosti, aby alespoň maximálně znepríjemnila konzervativní vládě život. Několikrát za Churchillova druhého premiérského období navrhovala vyslovení nedůvěry jeho vládě. Například 1. července 1952, kdy jako důvod uvedla, že kabinet Winstona Churchilla neprotestoval proti americkému bombardování okolí hraniční řeky Ja-lu během Korejské války. Tvrdila, že tím bylo napadeno i čínské území. Konzervativní vláda obvinění ustála také Churchillovou zásluhou, když připomněl významný podíl Číny v tomto konfliktu na straně Severní Koreje.²⁷⁸

Stáří a únavu však začal sám Churchill stále více pociťovat, a proto sám uvažoval o ukončení svého premiérského působení. Bylo mu 78 let a nedostatek sil a elánu se již nedal ignorovat. Nebyl senilní, jak o něm často prohlašovali jeho kritici (hlavně z ONG),²⁷⁹ ale již starý a unavený.²⁸⁰

Dne 28. listopadu 1952 se sešel s Edenem, s nímž hovořil o rezignaci. Eden samozřejmě vytušil svoji šanci, a proto naléhal na konkrétní datum odstoupení. Churchill však dál zůstával u mlhavých náznaků a termín nestanovil.²⁸¹ Naopak se postupně začal plně soustředit na setkání s novým americkým prezidentem Eisenhowerem a na přípravu svého snu, tedy uskutečnění setkání představitelů bývalé „Velké trojky“. O odstoupení již ve skutečnosti neměl zájem.

²⁷⁶ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 828–829; ROSE, N., c. d., s. 317; GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 817.

²⁷⁷ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 831; ROSE, N., c. d., s. 318.

²⁷⁸ GILBERT, M., *Churchill a Amerika...*, s. 410.

²⁷⁹ Kritici z ONG, kteří dokonce uvažovali o mimořádných opatřeních, právě z důvodu Churchillovy „senility“, však nikdy nenašli odvahu ho k odstoupení vyzvat přímo. WALSHA, R., c. d., s. 203.

²⁸⁰ ROSE, N., c. d., s. 318.

²⁸¹ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 833.

Z takového obratu nebyl Eden příliš nadšený, zvláště když se ze Spojených států amerických Churchill vrátil zpět do Británie opět plný energie jako dříve a zapojil se do jednání o zrušení přidělového systému na cukrovinky a čokoládu. Ten byl poté 5. února 1953 skutečně zrušen (definitivně byl přidělový systém v Británii zrušen až v roce 1954). K dovršení všeho ještě na jaře Eden v důsledku několika neúspěšných operací žlučníku vážně onemocněl a Churchill se rozhodl osobně převzít řízení ministerstva zahraničí. Byl opět ve svém živlu, což zaměstnanci ministerstva nenesli zrovna nejlépe.²⁸²

Nemělo to však trvat příliš dlouho. Dne 23. června 1953 postihla Churchilla během večere, kterou pořádal v Downing Street 10 na počest italského premiéra de Gasperiho, další mozková mrtvice a částečně mu ochrnula levá část těla. Přesto trval na tom, že bude následujícího dne předsedat schůzi kabinetu. Přítomným pak neušlo, že s premiérem není vše v pořádku, připadal jim dezorientovaný a špatně pohyblivý. Své znepokojení však nedali nijak najevo.²⁸³

Churchill byl následně odvezen do svého sídla v Chartwellu.²⁸⁴ Jeho zdravotní stav byl vážný, ale opět se začal rychle uzdravovat. Již první večer v Chartwellu byl schopen nadiktovat telegram pro Eisenhowera, ve kterém odkládal bermudské setkání. Veřejnost se o povaze Churchillovy indispozice, navzdory vydané zprávě pro tisk, nedověděla.²⁸⁵ Jedním z důvodů byl hlavně fakt, že Británie měla ve stejné chvíli dva vysoké představitele státu, kteří nemohli vykonávat svoji funkci – ministra zahraničí Edena a premiéra Churchilla. Je pravděpodobné, že kdyby byl Eden v této době zdravý, premiérovo odstoupení by bylo nevyhnutelné.²⁸⁶

Tento stav však trval pouze osm týdnů a Churchill poté opět začal řídit zasedání vlády. Již 25. srpna se osobně zúčastnil zasedání kabinetu.²⁸⁷ V listopadu 1953 předložil v parlamentu výroční zprávu, přičemž se znovu zaskvěl v bývalé síle jako dokonalý řečník. Jeho projev měl velký úspěch.²⁸⁸

Ovšem již na podzim – paralelně s procesem zlepšování zdravotního stavu Anthony Edena – opět zesilovaly tlaky na Churchillovo odstoupení. Také on sám stále častěji propadal v souvislosti s působením ve funkci premiéra beznaději a mnohdy uvažoval o rezignaci.²⁸⁹ Ve slabších chvílích svého zbývajících premiérského působení navrhoval různá data své demise, nemyslel je však vážně. I rodinní příslušníci, hlavně žena

²⁸² Tamtéž, s. 834–835.

²⁸³ PONTING, C., c. d., s. 703.

²⁸⁴ V hrabství Kent v jihovýchodní Anglii.

²⁸⁵ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 836–837; JOHNSON, P., *Churchill*, s. 140.

²⁸⁶ PONTING, C., c. d., s. 704.

²⁸⁷ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 839.

²⁸⁸ ROSE, N., c. d., s. 317.

²⁸⁹ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 840.

Clementine, se obávali o jeho další zdraví. Churchill se však z trdomyslnosti (nazýval ji „černým psem“), kterou trpěl, stejně jako jeho otec, celý život,²⁹⁰ rychle zotavil a opět se vrhl do víru politiky, především té zahraniční. Blížila se konference na Bermudách, do které vkládal velké naděje.

Po ne příliš úspěšné bermudské schůzce vyvolal Churchill další – tentokrát zbytečný – konflikt s Edenem, když se na Bermudách chtěl ještě několik dní zdržet, což však kolidovalo s jednáními, kterých se Eden potřeboval zúčastnit v Londýně.²⁹¹

V únoru 1954 se v tisku objevily dvě výzvy k odstoupení Winstona Churchilla z funkce. První v satirickém časopise *The Punch* a druhá v bulvárním deníku *The Daily Mirror*. Tlak na jeho odstoupení se opět zvýšil. Labouristická opozice také vycítila svoji příležitost a samozřejmě věděla o snahách některých představitelů Konzervativní strany urychlit demisi svého premiéra. Při projevech v Dolní sněmovně byl Churchill často přerušován a vyzýván k demisi, neměl však už dostatek sil, aby se dokázal adekvátně bránit. Zvláště když stále častěji docházelo ke konfliktům se zotavujícím se Edenem ohledně zahraniční politiky.²⁹²

Vztahy mezi Churchillem a Edenem se velmi zhoršily již o rok dříve. Na začátku roku 1953 Churchill plánoval cestu do Spojených států amerických, kde chtěl s Eisenhowerem projednat otázky mírového užití jaderné energie (nakonec byl hlavním bodem spíše výzkum v oblasti jejího vojenského využití). Eden mu opět navrhl odstoupení, nejlépe ihned po návratu, ale Churchill, přestože již uvažoval o předčasném odchodu, tento termín odmítl.

Při návratu v květnu 1953 došlo k dalšímu konfliktu. Churchill nekonzultoval s Edenem, který ho jako ministr zahraničí doprovázel, odeslání telegramu Molotovovi z paluby *Queen Elizabeth*. V listu navrhoval dvoustranné setkání s Malenkovem. Tato událost se stala důvodem vážné vládní krize.

Zasedání kabinetu (7. července 1953), které se premiérovým návrhem sovětské straně zabývalo, bylo velmi bouřlivé. Padaly výhružky demisí ministrů, stížnosti na Churchillovo svévolné chování a kritika Edena (který s odesláním telegramu zpočátku nesouhlasil) a Butlera za jejich ústupnost. Někteří ministři dokonce označili Churchillovo chování jako neústavní.²⁹³ Tolerance k nestandardním krokům, na kterou byl zvyklý

²⁹⁰ HAFFNER, S., c. d., s. 143.

²⁹¹ PONTING, C., c. d., s. 708.

²⁹² GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 845–846.

²⁹³ Velká Británie nemá psanou ústavu. V tomto smyslu jsou užívány jiné formy práva (historické dokumenty, ústavní zvyklosti, precedenty).

z války, byla nenávratně pryč. Eden samozřejmě využil příležitost a prohlásil, že je proti dvoustrannému setkání Churchilla se sovětským představitelem. Tento incident utvrdil i další poslance v názoru, že čas premiérova odstoupení nadešel. Rovněž v tisku se množily články požadující jeho demisi. Churchill byl však v této době rozhodnut, i přes stálé Edenovo naléhání, že ve funkci zůstane až do konce roku 1955.²⁹⁴

5.2 Způsob řízení vlády a domácí politika

Problémem byl i Churchillův způsob řízení vlády, která fungovala spíše jakousi setrvačností a díky jednotlivým schopným ministrům a celému komplexu spolupracovníků než díky svému premiérovi,²⁹⁵ který preferoval zahraniční politiku a probíhající studenou válku. Vnitřní politika – spory s opozicí, včetně jednání o státních financích (přestože uznával její důležitost) – podle jeho mínění pouze odváděla pozornost od mnohem závažnějšího problému, a to řešení vztahu dvou znesvářených bloků v bipolárním světě. Domácí politika a vnitrostranické spory Churchilla v podstatě nezajímaly, proto je většinou přenechával jiným. Butlerovi, který ho zastupoval v době zdravotních indispozic, Macmillanovi a dalším.²⁹⁶

Pokud se už domácím záležitostem věnoval, tak velmi nedůsledně, popřípadě si vybíral podružná témata (například odpor proti zjednodušování pravopisu), kterým věnoval až zbytečně mnoho času. Jedním z takových se v té době jevil i problém narůstajícího počtu obyvatel z indického subkontinentu, Asie, Afriky a Karibiku ve velkých britských městech a především v Londýně. Churchill předpovídal budoucí problémy při soužití s většinovou bělošskou populací. Navrhoval je řešit, ale již nspecifikoval jakým způsobem. V této době nebyly problémy v soužití rozdílných kultur ještě patrné, proto se jeho návrh pokládal víceméně za podružný a probíhající diskuze nevedly k ničemu konkrétnímu.²⁹⁷ Problém vztahu mezi přistěhovalci a domácí populací však začal Británii trápit až mnohem později.

Churchillovo vystupování, způsob vedení politiky a v neposlední řadě jeho zdravotní stav způsobily změnu uvažování u stále většího počtu jeho spolustraníků.²⁹⁸ Ti začali docházet k závěru, že v tomto duchu již nelze pokračovat. Churchillovo další

²⁹⁴ HAFFNER, S., c. d., s. 137–146; PONTING, C., c. d., s. 715–716.

²⁹⁵ Britští ministerští předsedové mají k dispozici mohutný podpůrný aparát, který dokáže řídit státní záležitosti v podstatě sám. PONTING, C., c. d., s. 682.

²⁹⁶ DURMAN, K., c. d., s. 395; PONTING, C., c. d., s. 683–684; CHILDS, D., c. d., s. 56.

²⁹⁷ Jen v letech 1950–1951 do Británie přijelo kolem pěti tisíc nových přistěhovalců z rozvojových zemí, většinou z Karibiku. V roce 1951 byl jejich počet odhadován na 74 500. PONTING, C., c. d., s. 685–686; CHILDS, D., c. d., s. 64–65; HENNESSY, P., *Having...*, s. 221; WATERS, Ch., *"Dark Strangers" in Our Midst: Discourses of Race and Nation in Britain, 1947–1963*, in: *The Journal of British Studies*, 1997, Vol. 36, No. 2, s. 209; JUDT, T., c. d., s. 334.

²⁹⁸ Macmillan a další. ROSE, N., c. d., s. 318.

působení ve vedení země bylo vnímáno jako škodlivé nejen pro Konzervativní stranu, ale také pro celou Británii, a vlastně i pro Churchilla samotného.

Myšlenku na vlastní odstoupení představil Winston Churchill Edenovi již v roce 1952, čímž mu dal plané naděje na premiérský post. Svůj záměr však nesplnil a to jejich vzájemný vztah jen zhoršovalo.²⁹⁹ Churchill měl totiž k Edenovi výhrady, nebyl si jist, zda je schopen být dobrým premiérem Velké Británie. Tlaky na jeho odstoupení od podzimu 1954 však sílily a nespokojení představitelé Konzervativní strany v nich nešetřili ani jeho ženu Clementine, která ho měla přimět k odstoupení. Po několika dalších politických zklamáních (a několika planých slibech týkajících se rezignace) nakonec sir Winston S. Churchill odstoupil z pozice premiéra Velké Británie dne 7. dubna 1955.³⁰⁰

²⁹⁹ PONTING, C., c. d., s. 704.

³⁰⁰ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 851–852; ROSE, N., c. d., s. 320.

6. REZIGNACE A SMRT

O stanovení data odchodu požádal Churchilla v říjnu 1954 i Macmillan, přičemž žádal o dostatečný předstih před volbami, které se měly uskutečnit v květnu 1955. Téměř definitivně již bylo rozhodnuto o nástupci, měl jím být Anthony Eden. Ani teď ale Churchill přesné datum nestanovil. Na soukromé návštěvě na svém sídle v Chartwellu dokonce Macmillanovi nabídl funkci ministra obrany. Ten ji přijal.

Churchill žil stále v naději na alespoň dvoustranné jednání s představiteli Sovětského svazu. Jako by opět získal alespoň část bývalých sil, objížděl zemi s projevy na nejrůznější témata, navštívil školu v Harrow, univerzitu v Bristolu atd.³⁰¹

Pro osmdesátiletého unaveného premiéra to však už byla pouze jakási labutí píseň. Kromě Williama E. Gladstona (* 1809 – †1898) nikdy žádný premiér Británie neúřadoval do takového věku. Vždyť Churchill byl poprvé zvolen do parlamentu již za vlády královny Viktorie († 1901). Nyní jej však opouštěly síly. Příprava projevů se stávala více a více náročnou, jeho zájem o dění ve společnosti upadal a ozývaly se záchvaty trudomyslnosti. Své odstoupení nakonec bez jakékoliv konzultace naplánoval na začátek velikonočních parlamentních prázdnin 17. dubna 1955. Macmillanovi to oznámil později, při jeho návštěvě na Chartwellu 26. února téhož roku. Sdělil mu rovněž, že by ještě jako premiér rád vyslechl návrh státního rozpočtu na příští rok.³⁰²

Poslední velký projev v Dolní sněmovně, na který se Churchill velmi dobře připravil a který nazval „Nikdy nezoufejte“ (*Never Despair*), pronesl 1. března 1955. Byl koncipován jako řeč na rozloučenou a zabýval se hlavně rizikem zničení, které lidstvu hrozilo po vynalezení termonukleární zbraně (Churchill vždy používal výraz vodíková bomba, *Hydrogen Bomb*). Jediné řešení viděl v dohodě velmocí na postupném odzbrojení. Bylo podle něj třeba, aby nukleární arzenál Spojených států amerických a Velké Británie (další budoucí jaderná velmoc Francie uskutečnila svůj první pokusný jaderný výbuch až v roce 1960) byl tak velký a odstrašující, aby k žádnému fatálnímu vojenskému střetu nedošlo. To byl důvod, proč Churchill prosazoval svolání schůzky (lépe pravidelných schůzek) na nejvyšší úrovni, kde by bylo možné lépe předejít nebezpečí vypuknutí konfliktu, jenž mohl být započat nepochopením nějakého kroku druhé strany nebo pouhým

³⁰¹ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 854.

³⁰² Tamtéž, s. 856.

nedorozuměním. Byl přesvědčen, že stále existuje naděje, že lidstvo nedojde k samozničení.³⁰³

Datum svého odchodu W. Churchill později ještě několikrát změnil, ale nakonec přislíbil, že počátkem dubna odstoupí. Upínal se na připravovaný summit na nejvyšší úrovni seznávaný Eisenhowerem do Paříže ke dni osvobození, který se ale nakonec nekonal.

Winston S. Churchill abdikoval 7. dubna 1955. Demisi předal královně Alžbětě II. osobně.³⁰⁴ V té době probíhala stávka v londýnských novinách, a tak největší deníky zprávu o události nepřinesly.³⁰⁵ Anthonymu Edenovi se otevřela cesta k premiérskému křeslu, konečně mohl začít vést politiku po svém.

V červnu 1962 při návštěvě Monte Carla W. Churchill upadl a zlomil si stehenní kost v krčku. Ve věku osmdesáti osmi let to bylo velmi vážné zranění a mnozí očekávali nejhorší. Churchill se ale opět začal uzdravovat, a dokonce ještě několikrát navštívil Dolní sněmovnu (naposledy 27. července 1964). Z dalšího velmi silného záchvatu mrtvice (10. ledna 1965) se již nevzpamatoval a 24. ledna 1965, ve svých devadesáti letech, zemřel. Britové mu vystrojili okázalý státní pohřeb. Byl vezen ulicemi Londýna na lafetě děla (poprvé od pohřbu vévody Wellingtona, vítěze nad Napoleonem, kterému se také dostalo takovéto pocty, přestože nebyl z královské rodiny), poté lodí po Temži k nádraží Waterloo a nakonec vlakem do Bladonu v oxfordském hrabství, kde byl pohřben do rodinné hrobky. Churchill totiž výslovně zakázal, aby byl pohřben jinde. V poselství parlamentu ho královna nazvala národním hrdinou.³⁰⁶

Sebastian Haffner k tomu ve své knize trefně poznamenává, že: „...*jakoby ke hrobu nebyla nesena jedna osoba, ale samotné anglické dějiny – dějiny lesku a štěstí, jejichž poslední slavnou kapitolu napsal Churchill už téměř před čtvrt stoletím.*“³⁰⁷

³⁰³ Je třeba si uvědomit, že státy Varšavské smlouvy měly převahu nad NATO v konvenčních zbraních. *The Churchill Centre and Museum at the Churchill War Rooms, London* [online]. March 1, 1955. Never Despair, March 1, 1955. House of Commons. [cit. 20. 8. 2012] Dostupné z: <https://www.winstonchurchill.org/learn/speeches/speeches-of-winston-churchill/1946-1963-elder-statesman/102-never-despair>

³⁰⁴ Při této příležitosti odmítl nabízený titul vévody, protože chtěl dále působit v Dolní sněmovně. ROSE, N., c. d., s. 322; PONTING, C., c. d., s. 721–722.

³⁰⁵ HAFFNER, S., c. d., s. 144.

³⁰⁶ GILBERT, M., *Churchill. Život...*, s. 875; ROSE, N., c. d., s. 324–325.

³⁰⁷ HAFFNER, S., c. d., s. 146.

ZÁVĚR

Po druhé světové válce voliči Churchilla zbavili možnosti dokončit započaté dílo. Premiérovi, který převzal Británii nepřipravenou na větší válečný konflikt a nakonec ji úspěšně dovedl k vítězství, do značné míry nečekaně, zabránili pokračovat v účasti na jednom z nejdůležitějších summitů dvacátého století, který mohl završit jeho úsilí během války. Churchill ale nezatrpkl a vytrvale pracoval na svém znovuzvolení. Vyjadřoval se jako vůdce konzervativní opozice k domácím, ale především ke světovým událostem a psal své válečné paměti, kde se snažil vysvětlit a obhájit svá rozhodnutí v tomto období. V neposlední řadě se také systematicky připravoval a následně zúčastňoval předvolebních kampaní. Poučil se z chybně vedené kampaně v roce 1945 a dalším již věnoval maximální pozornost. Jeho úsilí bylo nakonec v roce 1951 korunováno úspěchem a Churchill mohl, alespoň podle svých představ, navázat tam, kde skončil.

Svoji druhou šanci bohužel nedokázal zcela využít, svět se v krátké době velmi změnil a nebylo možné pokračovat ve stylu politiky, kterou poznal za svého působení ve funkci premiéra během válečného období. Přestože se s odstupem času jevily některé jeho myšlenky a návrhy jako správné, byl již skutečně nejen za zenitem moci, ale především za zenitem svého vlivu. Centrum světového rozhodování se v počínající studené válce přesouvalo ze starých evropských metropolí, jako byl Londýn nebo Paříž, ke skutečným vítězům druhé světové války – do Washingtonu a Moskvy. Churchill nedokázal hlavní oblast svého působení ve funkci premiéra – zahraniční politiku – této změněné situaci přizpůsobit a dostával se tak na mezinárodní scéně do stále větší izolace.

Po odchodu z premiérské funkce Churchill na politiku nerezignoval. Poslancem Dolní sněmovny byl poté zvolen ještě dvakrát, a to v roce 1955 a 1959.³⁰⁸ Do dění ve sněmovně však již příliš nezasahoval, připomínal spíše inventář a zašlou slávu britského impéria. Velký vítěz druhé světové války, člen „Velké trojky“, pro mnohé významný bojovník proti komunismu a v neposlední řadě známý a úspěšný spisovatel.³⁰⁹ Toto všechno již ale bylo minulostí. Stejně jako dřívější sláva a moc Velké Británie, která se postupně stávala mocností pouze regionálního významu.

Churchill za svého druhého premiérského působení těžil ze slávy úspěšného vůdce země, která nepodlehla nacistickému Německu a jako jediná mu po celou dobu války

³⁰⁸ Byl poslancem za Woodford, a to až do roku 1964. ROSE, N., c. d., s. 321.

³⁰⁹ Za monumentální šestisvazkové paměti Druhá světová válka, které psal od roku 1945, dokonce obdržel 16. října 1953 Nobelovu cenu za literaturu.

vzdorovala. Bylo mu proto promíjeno to, co by jinému premiérovi nebylo tolerováno. Jeho malý zájem o domácí politiku a vedení strany, jeho (mnohdy zbrklé) nápady a aktivity v politice zahraniční. Kritické hlasy se však postupem času ozývaly stále hlasitěji, stejně jako Churchillovy zdravotní problémy. V době své rezignace nakonec odcházel jako unavený a neúspěšný muž. Téměř v ničem, co prosazoval, neuspěl. Jeho největší zahraničněpolitický projekt – Bermudská konference – jen potvrdil, že zvláštní vztahy (*Special relationship*) Británie a Spojených států amerických, na které tolik spoléhal, jsou ve skutečnosti jen zbožným přáním Britů. Spojené státy praktikovaly pragmatickou politiku, v níž takovéto sentimentální úvahy neměly místo.³¹⁰ Stále sice Británii potřebovaly jako spojence a spoléhaly se na ni nejen v evropských záležitostech, ale nezacházely s ní jako s rovnocenným partnerem. Churchillova neúnavná snaha o obnovení setkání „Velké trojky“, tedy setkání představitelů Spojených států amerických, Velké Británie a Sovětského svazu, se také nerealizovala. Svými opakovanými pokusy o jeho uskutečnění spíše své postavení zhoršoval, ať již ve vztahu ke Spojeným státům, nebo na domácí politické scéně. Churchill neměl příliš vřelý vztah s prezidentem Trumanem a ani naděje vkládané do Eisenhowera se nakonec nevyplnila. Otázkou je, zda si vztahy s ním Churchill příliš neidealizoval, protože Eisenhowerovo rozhodování, jako vrchního velitele spojeneckých vojsk na západní frontě, nesvědčilo pro to, že by názory a přání britského premiéra měly podstatnější vliv.

Krise v Íránu a v Egyptě se také nakonec vyvinula v neprospěch Británie. Britské impérium se rozpadalo a jeho význam klesal. Nejenom Churchill a jeho kabinet, ale ani jeho nástupce Eden si nechtěli připustit, že Británie již není v pozici, kdy může vystupovat vůči ostatním státům z pozice síly. Zároveň podcenili příchod mnohem silnějších hráčů na mezinárodní politickou scénu, Spojených států a Sovětského svazu, které prosazovaly hlavně své zájmy. Spojené státy a Sovětský svaz mnohdy obsadily pozice, které byla Británie z nějakého důvodu nucena opustit. Krize v Íránu a Egyptě byly jen nejmarkantnějším příkladem.

Jediná oblast, kde je možné hovořit o relativním úspěchu, byla domácí politika, což bylo způsobeno nejenom malým zájmem Churchilla o tuto oblast, ale hlavně obavou kabinetu z narušení sociálního smíru radikálnějšími reformami. Jediný větší zásah do britské ekonomiky, projekt, který měl zlepšit nedobrou ekonomickou situaci poválečné Británie, plán ROBOT, nebyl z obav z případných sociálních dopadů nakonec také realizován.

³¹⁰ CHARMLEY, J., c. d., s. 272.

Winston Churchill byl ve své podstatě typ politika staré viktoriánské éry, narodil se již v roce 1874, který miloval kabinetní diplomacii, pro kterou však již nenacházel příliš pochopení. Hlavně prezidenti Truman a Eisenhower neměli smysl pro komplikovanou a složitou politiku plnou nuancí a náznaků. Mnoho lidí si ho sice stále vážilo a uznávalo jeho roli během druhé světové války, o čemž svědčí častá a mnohdy až intimní korespondence, kterou Churchill vedl s americkými prezidenty, zvláště s Eisenhowerem, ale zároveň s ním v mnohém nesouhlasilo a ve skutečnosti nechápalo a nechtělo sdílet jeho názory. Negativní dopad měl také jeho chladný vztah s ministrem zahraničí Anthony Edenem. Eden těžce nesl nejenom Churchillovo soustavné zásadní zasahování do jeho domény, ale také to, že premiérem je tento starý, nemocný a unavený muž a ne on. Svého cíle Eden nakonec dosáhl, ale stejně jako jeho předchůdce i on byl unavený a nemocný donucen k abdikaci po nezdařeném vojenském řešení suezské krize v roce 1957.

Až časový odstup ukázal, že Churchill měl svým způsobem v mnohém pravdu. Jeho často jen matně nastíněné návrhy byly později realizovány a vydávány za jediné správné. Nemýlil se v poválečném varování před politikou Sovětského svazu (hlavně ve střední Evropě). Jeho návrhy na setkání představitelů velmocí na nejvyšší úrovni při řešení vztahů za studené války (občas kombinované s tvrdším postojem vůči Sovětskému svazu) byly později úspěšně realizovány v rámci řešení vztahů Spojené státy americké – Sovětský svaz (pravda již bez Británie) a významně přispěly k odvrácení jaderného konfliktu, kterého se on sám tak obával.

PŘÍLOHA

Přehled výsledků všeobecných voleb ve Velké Británii

Počet kandidátů a získaných křesel v parlamentu

Strana	1945		1950		1951		1955	
	kand.	křes.	kand.	křes.	kand.	křes.	kand.	křes.
Conservative*	557	196	621	229	617	321	624	345
Labour	603	395	617	315	617	295	620	277
Liberal	306	12	475	9	109	6	110	6
Communist	21	2	100	0	10	0	17	0
Liberal National	52	13						
National	14	2						
Common Wealth	23	1						
Indep. Labour Pty. (ILP)	5	3	4	0	3	0	2	0
Indep. Conservative	6	3						
Indep. Labour	3	1	5	0				
Democrat	5	0						
Soc. Pty. of Gt. Brit.			2	0				
United Soc. Movement			2	0				
Welsh Nationalist	8	0	9	0	4	0	11	0
Scottish Nationalist	8	0	8	0	2	0	2	0
Irish Nationalist	3	2	2	2	3	2		
Irish Labour			2	0	1	1	1	0
Sinn Fein			2	0			12	2
Irish Anti-Partition			4	0	1	0		
Independent	69	10	15	0	9	0	10	0
Celkem	1683	640	1868	625	1376	625	1409	630

Zdroj: LIVINGSTON, W., S., c. d., s. 173.

*V roce 1945 Konzervativní strana kandidovala společně s Ulsterskými unionisty, v roce 1950 a 1951 také a k tomu byla v alianci s Národními liberály.

POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

VYDANÉ PRAMENY

Archive of Conservative Party Manifestos [online]. 1950 Conservative Party General Election Manifesto [cit. 20. 8. 2012]. [Http://www.conservative-party.net/manifestos/1950/1950-conservative-manifesto.shtml](http://www.conservative-party.net/manifestos/1950/1950-conservative-manifesto.shtml)

Archive of Conservative Party Manifestos [online]. 1951 Conservative Party General Election Manifesto [cit. 20. 8. 2012]. <http://www.conservative-party.net/manifestos/1951/1951-conservative-manifesto.shtml>

The Archive of European Integration (AEI) [online] Winston Churchill's speech [on a Council of Europe]. Zurich, 19 September 1946. [cit. 20. 8. 2012] <http://aei.pitt.edu/14362/>

The Churchill Centre and Museum at the Churchill War Rooms, London [online]. March 5, 1946. The Sinews of Peace, Westminster Colledge, Fulton, Missouri. [cit. 20. 8. 2012] <https://www.winstonchurchill.org/learn/speeches/speeches-of-winston-churchill/1946-1963-elder-statesman/120-the-sinews-of-peace>

The Churchill Centre and Museum at the Churchill War Rooms, London [online]. March 1, 1955. Never Despair, March 1, 1955. House of Commons. [cit. 20. 8. 2012] <https://www.winstonchurchill.org/learn/speeches/speeches-of-winston-churchill/1946-1963-elder-statesman/102-never-despair>

Marxist Internet Archive [online]. The British Road to Socialism [cit. 20. 8. 2012] <http://www.marxists.org/history/international/comintern/sections/britain/brs/1951/51.htm>

Naval History and Heritage [online] Transcript of Lend-Lease Act (1941) [cit. 1. 2. 2013]. <http://www.history.navy.mil/faqs/faq59-23.htm>

Periodika

K britským parlamentním volbám [online]. Ročník 31, č. 255, s. 5. [cit. 20. 8. 2012]. <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1951/10/28/5.png>

ODBORNÁ LITERATURA

ADAMTHWAITE, A, *Suez Revisited*, in: *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), 1955, Vol. 64, No. 3

ANDREW, Ch., MITROCHIN, V. *Operace KGB a studená válka. Mitrochinův archiv II*. Praha: Rozmluvy, 2008. ISBN 978-80-85336-44-3.

BOOTH, A., *Inflation, Expectations, and the Political Economy of Conservative Britain, 1951-1964*, in: *The Historical Journal*, 2000, Vol. 43, No. 3.

BOYLE, P. G., *Britain, America and the Transition from Economic to Military Assistance, 1948-51*, in: *Journal of Contemporary History*, 1987, Vol. 22, No. 3.

BOYLE, P. G. *The Churchill-Eisenhower Correspondence, 1953–1955*. London: The University of North Carolina Press, 1990. ISBN 0807819107.

BRIDGEN, P., *A Straitjacket with Wriggle Room: The Beveridge Report, the Treasury and the Exchequer's Pension Liability, 1942–59*, in: *Twentieth Century British History*, 2006, Vol. 17, No. 1.

CARNEVALI, F., STRANGE, J. M. (ed.). *Twentieth - Century Britain. Economic, Cultural and Social Change*. 2. edition. London: Routledge, 2007. ISBN 0582772877.

DURMAN, K. *Popely ještě žhavé I. Válka a nukleární mír*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0697-6.

FIELDING, S., *What Did 'The People' Want?: The Meaning of the 1945 General Election*, in: *The Historical Journal*, 1992, Vol. 35, No. 3.

FRANKLIN, M., LADNER, M., *The Undoing of Winston Churchill: Mobilization and Conversion in the 1945 Realignment of British Voters*, in: *British Journal of Political Science*, 1995, Vol. 25, No. 4.

GADDIS, J. L. *Studená válka*. Praha: Sloart, 2006. ISBN 80-7209-843-8.

GADDIS, J. L. *The Long Peace. Inquiries Into the History of the Cold War*. New York: Oxford University Press, 1989. ISBN 0195043359.

GADDIS, J. L. *We Now Know. Rethinking Cold War History*. New York: Oxford University Press, 1997. ISBN 0198780710.

GILBERT, M. *Churchill – Život*. Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-921-5.

GILBERT, M. *Churchill a Amerika*. Praha: BB art, 2007. ISBN 978-80-7381-193-8.

GOMBÁR, E., *Írán za vlády Rezy šáha Pahlavího*, in: *Historický obzor*, 2001, ročník 12, č. 7–8.

HAFFNER, S. *Churchill*. Olomouc: Votobia, 1996. ISBN 80-7198-072-2.

HENNESSY, P. *Having It So Good. Britain in the Fifties*. London: Penguin, 2006.

HENNESSY, P., *Never Again. Britain 1945–51*. London, New York: VINTAGE, 2006. ISBN 0099301210.

HOBSBAWN E. *Věk extrémů. Krátké 20. století 1914–1991*. 2. vydání. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0302-1.

CHARMLEY, J. *Churchill's Grand Alliance. The Anglo – American Special Relationship, 1940 – 1957*. London: Mariner Books, 2009. ISBN 0156004704.

CHILDS, D. *Britain since 1945. A Political History*. London, New York: Routledge, 2006. ISBN 0415519527.

CHILDS, D., *The Cold War and the 'British Road', 1946-53*, in: *Journal of Contemporary History*, 1988, Vol. 23, č. 4.

JOHNSON, P. *Dějiny 20. století*. Brno: Rozmluvy, 1991. ISBN 80-85336-07-3.

- JOHNSON, P. *Churchill*. Brno: Barrister & Principal, 2010. ISBN 978-80-87029-87-9.
- JUDD, D. *Impérium. Britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*. Praha: BB art, 1999. ISBN 80-7257-046-3.
- JUDT, T. *Poválečná Evropa. Dějiny od roku 1945*. Praha: Slovart, 2008. ISBN 978-80-7391-025-9.
- KISSINGER, H. *Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. Praha: Prostor, 1999. ISBN 80-7260-025-7.
- KOVÁŘ, M., HORČIČKA, V. *Dějiny evropské integrace I*. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-731-3.
- KOVÁŘ, M., *Vznik a fungování britského sociálního státu v letech 1945–1951*, in: Dvacáté století, Ročenka Semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006.
- LIVINGSTON, W., S., *British General Elections and the Two-Party System, 1945-55*, in: Midwest Journal of Political Science, 1959, Vol. 3, No. 2.
- LUŇÁK, P. *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha: Libri, 1997. ISBN 80-85983-29.
- MCCULLOCH, G., *Labour, the Left, and the British General Election of 1945*, in: The Journal of British Studies, 1985, Vol. 24, No. 4.
- MUSIL, L. (ed.). *Vývoj sociálního státu v Evropě. Čítanka z historie moderní evropské sociální politiky*. Brno: Doplněk, 1996. ISBN 80-85765-62-4.
- MYERS, F., *British Trade Unions and the End of Conscription: The Tripartite Committee of 1950-56*, in: Journal of Contemporary History, 1996, Vol. 31, No. 3.
- NÁLEVKA, V. *Čas soumraku. Rozpad koloniálních impérií po druhé světové válce*. Praha: Triton, 2004. ISBN 80-7254-495-0.

NÁLEVKA, V. *Studená válka*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-327.

NÁLEVKA, V. *Světová politika ve 20. století*. Praha: Aleš Skřivan, 2000. ISBN 80-902261-4-0.

PARK, J., *Wasted Opportunities? The 1950s Rearmament Programme and the Failure of British Economic Policy*, in: *Journal of Contemporary History*, 1997, Vol. 32, No. 3.

PELLING, H., *The 1945 General Election Reconsidered*, *The Historical Journal*, 1980, Vol. 23, No. 2.

PHILLIPS, J., *The Postwar Political Consensus and Industrial Unrest in the Docks, 1945-55*, in: *Twentieth Century British History*, 1995, Vol. 6, No. 3.

PONTING, C. *Churchill*. Praha: BB art, 1997. ISBN 80-86070-20-4

ROSE, N. *Churchill – nepoddajný život*. Praha: Cesty, 1995. ISBN 80-7181-035-5.

SANDBROOK, D. *Never Had It So Good. A History of Britain from Suez to the Beatles*. London: Little, Brown Book Group, 2006. ISBN 0316860832.

SINGH, A. I., *Keeping India in the Commonwealth: British Political and Military Aims, 1947-49*, in: *Journal of Contemporary History*, 1985, Vol. 20, No. 3.

TUMIS, S., *Britský sociální stát za vlády konzervativců v letech 1951–1964*, in: *Dvacáté století, Ročenka Semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, Praha 2006.

VEČEŘA, M. *Sociální stát, Východiska a přístupy*. Praha: Slon, 1996. ISBN 80-85850-16-8.

WANNER, J. *Bitva o Suez. Studená válka, druhý arabsko-izraelský konflikt a britsko-francouzská intervence v Egyptě*. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-298-8.

WALLACE, W., *British Foreign Policy after the Cold War*, in: *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), 1992, Vol. 68, No. 3.

WALSHA, R., *The One Nation Group: A Tory Approach to Backbench Politics and Organization, 1950-55*, in: *Twentieth Century British History*, 2000, Vol. 11, No. 2.

WATERS, Ch., *"Dark Strangers" in Our Midst: Discourses of Race and Nation in Britain, 1947-1963*, in: *The Journal of British Studies*, 1997, Vol. 36, No. 2

WEILER, P., *British Labour and the Cold War: The Foreign Policy of the Labour Governments, 1945-1951*, in: *The Journal of British Studies*, 1987, Vol. 26, č. 1.

WORCESTER, M., *The Polls: Britain at the Polls 1945-1983*, in: *The Public Opinion Quarterly*, 1984, Vol. 48, No. 4.

YOUNG, J. W., *Churchill, the Russians and the Western Alliance: The Three-Power Conference at Bermuda, December 1953*, in: *The English Historical Review*, 1986, Vol. 101, No. 401.

YOUNG, J. W., *Churchill's 'No' to Europe: The 'Rejection' of European Union by Churchill's Post-War Government, 1951-1952*, in: *The Historical Journal*, 1985, Vol. 101, No. 4.

ZWEINIGER – BARGIELOWSKA, I., *Rationing, Austerity and the Conservative Party Recovery after 1945*, *The Historical Journal*, 1994, Vol. 37, No. 1.

OSTATNÍ INTERNETOVÉ ZDROJE

BBC [online] http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/

Number10 [online] <http://www.number10.gov.uk/past-prime-ministers/>

The White House [online] <http://www.whitehouse.gov/about/presidents/>